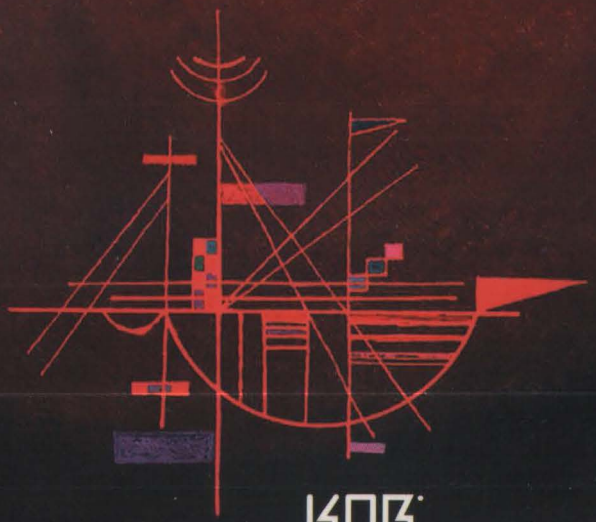
CHRISTOPHER HILL

MARKSİZM VE TARİH

HAZIRLAYAN: AYNUR TORAMAN

İKOR

CHRISTOPHER HILL / MARKSİZM VE TARİH

CHRISTOPHER HILL

John Edward Christopher Hill (6 Şubat 1912 - 23 Şubat 2003), İngiltere'nin York kentinde doğdu. 1931'de tarih okumak için Oxford Üniversitesi Balliol College'e girdi. Burada Marksizmle tanıştı. Mezuniyetinin ardından Komünist Partiye üye oldu. 1935'te Moskova'da 10 ay kalıp Rusça öğrendi ve Sovyet tarihçilerin 17. yüzyıl İngiliz tarihi üzerine yaptıkları araştırmaları inceledi. 1936'da Cardiff'teki bir üniversitede okutmanlığa başladı. 1938'de modern tarih konusunda ders vermek üzere Balliol College'a döndü. İkinci Dünya Savaşı sırasında orduda görev yaptı ve Rusça ve Sovyetler Birliği hakkındaki bilgisi nedeniyle 1943'te Dışişleri Bakanlığı'na alındı. Bu dönemde K.E. Holme takma adıyla The Two Commonwealths adlı kitabı yazdı. Savaş sona erdiğinde Balliol College'e döndü. 1965'e kadar üniversitede 16. ve 17. yüzyıl tarihi üzerine ders verdi. 1965'te Balliol College'ın dekanı seçildi, 1978'de emekli oluncaya dek bu görevde kaldı. 1946'da döneminin birçok önemli Marksist tarihçisiyle birlikte Komünist Parti Tarihçiler Grubunu kurarak 1952'de Past & Present adlı tarih dergisini çıkarmaya başlayan Hill 1957'de partiden ayrıldı.

Yüzlerce makalenin yanı sıra Hill 20'den fazla kitap yazdı: The English Revolution, 1640 (1940), Lenin and the Russian Revolution (1947), Economic Problems of the Church: From Archbishop Whitgift to the Long Parliament (1956), Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the 17th Century (1958), The Century of Revolution, 1603-1714 (1961), Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England (1964), Intellectual Origins of English Revolution (1965), Reformation to Industrial Revolution: A Social and Economic History of Britain, 1530-1780 (1967), God's Englishman: Oliver Cromwell and the English Revolution (1970), Antichrist in Seventeenth-Century England (1971), The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution (1972), Change and Continuity in Seventeenth-Century England (1974), Milton and the English Revolution (1977), The World of the Muggletonians (1983), The Experience of Defeat: Milton and Some Contemporaries (1984), The Collected Essays of Christopher Hill, 3 Cilt (1985-86), A Turbulent, Seditious, and Factious People: John Bunyan and His Church, 1628–1688 (1988), A Nation of Change and Novelty: Radical Politics, Religion and Literature in Seventeenth-Century England (1990), The English Bible and the Seventeenth-Century Revolution (1992), Liberty Against The Law: Some Seventeenth-Century Controversies (1996).

AYNUR TORAMAN

1990'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 1995'te Evrensel gazetesinin Londra muhabirliğine ve çeşitli dergilere çeviriler yapmaya başladı. 2011'de Dilbilimciler Enstitüsü (Chartered Institute of Linguists) diploması sahibi olan Aynur Toraman Londra'da yaşıyor ve BBC Türkçe Servisi'nde çalışıyor.

Kitabın içerisinde "Tarih Öğretmek" ("The Teaching of History") başlıklı makale Higher Education Quarterly dergisinin ilgili bölümde belirtilen sayısından alınmış ve dergi editörleri ve copyright sahibi olan Wiley yayınlarının izniyle; "Tarihçiler İngiliz Kapitalizminin Ortaya Çıkışını Nasıl Yorumluyor?" ve "Marx ve Engels'in Yorumuyla İngiliz İç Savaşı" başlıklı makaleler (sırasıyla "Historians on the Rise of British Capitalism" ve "The English Civil War Interpreted by Marx and Engels") Science&Society dergisinin ilgili bölümlerde belirtilen sayılarından alınmış ve Science&Society izniyle bu kitapta yer almıştır. Higher Education Quarterly editörlerine, Wiley yayınlarına, Science&Society editörlerine, özel olarak da Prof. Dr. David Laibman'a teşekkür ederiz.
Kitaptaki diğer makalelerse İngiltere'deki Marksistlerin büyük özveriyle çıkardıkları Modern Quarterly dergisinden alınmıştır. Bu vesileyle onlara da teşekkür ediyor ve saygıyla anıyoruz.

KOR KİTAP - 31

MARKSİZM VE TARİH - CHRISTOPHER HILL
HAZIRLAYAN: **AYNUR TORAMAN**
ÇEVİRENLER: **AYNUR TORAMAN • ELİFCAN KARACAN**

KAPAK ve İÇ TASARIM • **DEVRİM KOÇLAN**

ISBN 978-605-2283-10-3
Birinci Basım Aralık 2017
© Ginko Kitap Ltd. Şti. 2017

BASKI: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sk. No. 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No. 12142
T: 0212 452 23 02 • www.ezgimatbaa.net

Ginko Kitap: Osmanağa Mah. Ali Suavi Sk. No: 10 D. 3 Kadıköy / İstanbul
T: 0216 449 20 99 • F: 0216 449 21 00
www.korkitap.com • info@korkitap.com
Sertifika No: 35054

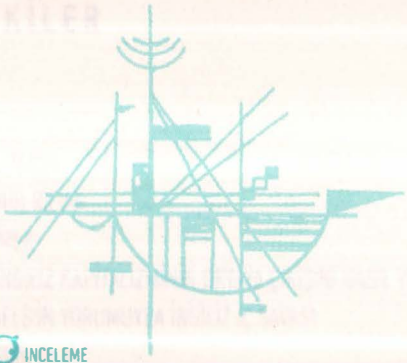
Kor Kitap, Ginko Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

KOR
KİTAP

CHRISTOPHER HILL

MARKSİZM VE TARİH

HAZIRLAYAN: AYNUR TORAMAN

İNCELEME

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9
MARKSİZM VE TARİH 13
STALİN VE TARİH BİLİMİ 31
TARİH ÖĞRETMEK 51
TARİHÇİLER, İNGİLİZ KAPİTALİZMİNİN ORTAYA ÇIKIŞINI NASIL YORUMLUYOR? 63
MARX VE ENGELS'İN YORUMUYLA İNGİLİZ İÇ SAVAŞI 81
TARİH VE BUGÜN 117

SUNUŞ

Bu kitap, İngiltere'nin en önemli Marksist tarihçilerinden biri olarak görülen Christopher Hill'in (1912-2003) tarih üzerine yazdığı ve onun tarih anlayışının ipuçlarını bulabileceğimiz altı makaleden oluşuyor.

Bu makalelerde, Marksizmin tarihe yaklaşımından tarihle yüzleşme ve milli tarih müfredatını nasıl ele almak gerektiğine, popüler edebiyatın ve şarkıların tarihçiler açısından öneminden Sovyetler Birliği'ndeki tarih eğitimine ve doktora çalışmalarının nasıl olması gerektiğine, tarihçilerin İngiliz kapitalizminin ortaya çıkışı ve 1640-60 devriminin karakteri konusundaki farklı yorumlarından Marx ve Engels'in bu konudaki düşüncelerine, Sovyet lider Jozef Stalin'in tarih alanındaki katkılarına dair Hill'in düşüncelerini bulacaksınız.

17. yüzyıl İngiltere tarihi konusundaki çalışmalarıyla bilinen Hill'in eserleri, dönemi anlamak ve yeni bir bakış açısı getirmek bakımından İngiltere'de büyük bir etki yaratmıştı. Daha önceleri hâkim olan liberal tarih yorumu, İngiliz İç Savaşı'nı ve Devrimini, özgürlükler için yürütülen bir mücadele olarak görmüş, onu anayasal, siyasal veya dinsel bir çatışma olarak sunmuştu. Hill ise bu olayı İngiltere'de kapitalizmin gelişimini hızlandıran bir sosyal devrim, burjuva devrimi olarak niteliyordu. Sınıf mücadelesinin ve deneyiminin önemine dikkat çekiyor, bunu sadece ekonomik ve siyasal alanda değil, en geniş anlamıyla sosyal alandaki yansımalarıyla ortaya koyuyordu.

Bu devrimi burjuva devrimi olarak niteleyen ilk tarihçi elbette Hill değildi. Marx ve Engels'in bu konudaki yazılarının yanı sıra Sovyet tarihçilerin çalışmalarından, Marksist tarihçilerin tartışmalarından da yararlanmıştı.

"Tarihçiler, İngiliz kapitalizminin ortaya çıkışını nasıl yorumluyor?" ve "Marx ve Engels'in yorumuyla İngiliz İç Savaşı" başlıklı makalelerinde Hill, hem bu tartışmalara hem de kendisinin onlara getirdiği yorumlara yer veriyor.

"Tarih ve Bugün" konulu konuşmasında ise Hill, tarihe ne şekilde bakmak gerektiğine dair düşüncelerini şöyle ifade ediyordu:

"Tarihçilerin geçmişe dair yeni sorular sorması doğru ve olması gereken bir tutum olduğu gibi, bugün içinde yaşadığımız toplumdaki gelişmeler de bizi bu soruları sormaya itebilir. Bu sorulara *bugünden bakarak* yanıt vermediğimiz sürece buna itirazım yok.

Benim zamanımda tarihe bakış konusundaki en verimli değişim sanırım 'alttakilerin tarihi' olgusunun ortaya çıkmasıdır. Yani, sıradan halkın da bir tarihi olduğu, belki de değişim veya devamlılık bakımından tarihsel süreçte sandığımızdan daha belirleyici bir rol oynadıkları anlayışı."

Hill, "tarihçilerin, araştırdıkları dönemin kültürünü ve özellikle de edebiyatını incelemesi"nin önemine dikkat çekiyordu. Tıpkı kendisinin yaptığı gibi. O, İngiliz Devrimi'nin ekonomik temellerini incelemekle kalmamış, bu gelişmede dinsel alanda Püritenizmin etkilerini, kültürel alanda da örneğin John Milton'un etkisini birçok yazısında ele almıştı.

Hill ayrıca "siyasi tarih", "ekonomi tarihi", "din tarihi", "edebiyat tarihi" şeklinde tarihi kategorilere ayıran yaklaşıma karşı çıkıyor, tarihin farklı alanları arasındaki bağlantının önemine dikkat çekiyordu.

* * *

Yaşamı boyunca yirmiden fazla kitap, yüzlerce makale yazan Hill, bu vesileyle 17. yüzyıl İngiltere tarihinin en çok tartışılan dönem haline gelmesine neden olmuştu. İngiltere'de liberal ampirik tarih geleneğine Marksist bir alternatif sunulmasında büyük katkıları olan Hill, döneme ilişkin belgelere dayanan ayrıntılı bilgisiyle muhaliflerinde bile saygı uyandırmıştı.

Hill, 1934'te Oxford Üniversitesi Balliol College tarih bölümünden mezun olduktan sonra 10 aylığına Sovyetler Birliği'ne gitmiş, burada Sovyet tarihçilerin 17. yüzyıl İngiltere tarihi konusundaki çalışmalarını incelemiş ve döndüğünde Komünist Parti'ye üye olmuştu. Sadece 17. yüzyıl İngiltere tarihini değil, dünyanın genel durumunu anlamak açısından da Marksizmin en mantıklı açıklamalar getirdiğine inanıyordu.

300. yıldönümü vesilesiyle 1940'ta yazdığı *1640 İngiliz Devrimi* adlı ilk önemli eseri, bu alandaki çalışmalar için önemli bir temel oluşturdu. Hill, 1640 İngiliz Devrimi'ni Fransız Devrimi gibi büyük bir toplumsal hareket olarak görüyordu. Daha sonra buradaki kimi tezlerini gözden geçirse de bu kitabı akademi dünyasında klasik haline gelmiş ve 17. yüzyıl tarihine ilgiyi artırmıştı.

Bu çalışmaya ilişkin tartışmalar, 1946'da Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nun kurulmasında da rol oynadı. Hill bu grupta Eric Hobsbawm, Rodney Hilton, ve Maurice Dobb gibi dönemine damgasını vuran Marksist tarihçilerle birlikteydi. 1947'de *Lenin ve Rus Devrimi* adlı kitabı yayınlandı. Bu, 17. yüzyıl İngiltere tarihi dışında yazdığı nadir eserlerden biriydi. 1952'de grubun girişimleriyle *Past & Present* adlı tarih dergisini çıkarmaya başladılar. Ancak 1956'da Kruşçev'in SBKP Yirminci Kongresi'nde Stalin'i eleştiren 'Gizli Raporu', aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a asker göndermesi gibi etkenler yüzünden partiden ayrılan birçok üye gibi, Hill de parti içi demokrasinin olmamasından şikâyet ederek 1957'de partiyle bağlarını kopardı.

Fakat daha sonra dönüp geriye baktığında Hill, Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nda yapılan tartışmaların, çalışmaları açısından hayatındaki en büyük teşvik olduğunu ifade edecekti.

* * *

Hill'in sözleriyle ifade edecek olursak: "Tarih bir trajedidir; ama anlamsız bir trajedi değil. Bizler ise sadece seyirci değil, hareketin bizzat parçalarıyız. Atom enerjisi kendi başına ne iyidir ne de kötü; insan-

lık üzerindeki etkisi onun ne şekilde kullanıldığına, bu kullanımın şekli ise toplumun örgütlenmesine bağlıdır. Toplumun örgütlenmesi senin, benim ve başka milyonların politik mücadelesine bağlıdır.

Marksistler ne tarihin büyük insanlar tarafından yapıldığına, ne de iktisadi değişimlerin otomatik olarak siyasi sonuçlar doğuracağına inanır; insanlarda fikirler, çevrelerinin etkisiyle oluşur. Sosyal gruplar belirsiz bir biçimde kendi konumlarının doğurduğu ihtiyaçlarının farkına varmaya, onları sıkıntıya düşüren durumu hissetmeye başlarlar. 'Büyük insan'ın, siyasi veya entelektüel liderin rolü, kriz zamanlarında onların bu belirsiz isteklerini formüle etmektir."

Çoğu İngiliz için 1640 tarihinin hiçbir şey ifade etmemesinden yakınan Hill, "İngiliz halkından koparılan bir mirası ancak Marksist yaklaşım yeniden ona kazandırabilir" diyordu.

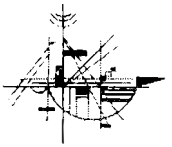
Kitlelerin tarih bilincinden yoksun olması, ufkunun ve tahayyülünün şimdiki zamana hapsolmasına, geçmişini, egemen sınıfın kendi ideolojik amaçlarına hizmet edecek şekilde sunduğu sınırlılık ve çarpıtmalarla öğrenmesine neden oluyor.

Oysa tarihten öğrenmenin yolu onu anlayıp doğru sonuçlar çıkarmaktan, bunun yolu ise Hill'in de vurguladığı gibi, tarihsel olayları *bugünden bakarak* değil, gerçekleştiği koşulları gözeterek değerlendirmekten geçiyor. Ancak böylesi bir yaklaşımla, geçmişte olanın özgünlük ve dinamikleri yakalanabilir ve bugün için gerçekçi sonuçlara varılabilir.

İşte bu yüzden, tarihsel materyalist yöntemiyle Marksist tarih anlayışı bunu mümkün kıldığı için bugün ona her zamankinden daha fazla ihtiyaç var.

Zira Hill'in dediği gibi, "Burjuvazi kendi devrimci geçmişini unutmak istiyor. Marksistler ise halkı geçmişine kavuşturuyor."

Ekim 2017, Londra
Aynur Toraman

MARKSİZM VE TARİH

I

Marksizmin öncüleri hiçbir zaman kendilerinin materyalist tarih anlayışını sistemli bir biçimde açıklamadılar. Teori ve pratiğin birliğine inanarak, tarih teorilerini, tarihin yazımı konusunda bir şey yazarak değil, tarih yazarak açıkladılar. Bu nedenle tarihe Marksist yaklaşım, yorumcularının ve eleştirmenlerinin yazılarından ziyade Marx ve Engels'in yazdıkları üzerinden daha faydalı bir şekilde incelenebilir. Marksizmin tarihe uygulanması bir dogma değil, bir analiz tekniği, bir yaklaşım yöntemidir; bunu kısaca ama hakkını vererek özetlemeye çalışmak biraz zor görünüyor. Onun asıl sınavı eylemdedir; tarihi yazarken ya da yaparken girişilen eylemde.

Bu makalede kısaca (ve mecburen kabaca) Marksist tarih yaklaşımının temel özelliklerine dair düşüncelerimi özetleyeceğim; daha sonra, son yüzyıl boyunca tarih çalışmasında bu yöntemin etkisinden söz edecek ve günümüzde tarihçilere ve tarih öğrencilerine yardımcı olmak amacıyla Marksizmi daha iyi anlamalarını sağlayacak bazı temel yollar önereceğim.

II

Marx ve Engels materyalistti. Profesyonel filozofların hep inkâr ettiği şeyi, maddi dünyanın var olduğunu, düşüncelerimizin de bu maddi dünyanın yansımalarından ibaret olduğunu öne sür-

düler. İnsanların hayatlarını kazanma yollarının, servetin üretim ve paylaşım yollarının toplumun yapısını belirlediğini iddia ettiler. (En azından ilkel toplumlar söz konusu olduğunda birçok antropolog da bu fikre katılır; ve Orwins'in muhteşem kitabı *The Open Fields* (Açık Tarlalar) ağır sabanın işleyiş biçimi ve mülkiyetinin, açık tarla sisteminin ve ortaçağ malikânelerinin yapısını nasıl belirlediğini gösteriyordu.)

Üretim araçları çoğaldıkça, zenginliği yaratmanın koşulu olarak doğal kaynaklar ve aletler bir grup ayrıcalıklı bireyin özel mülkiyeti haline geldi ve bu bireyler, mülksüzlere karşı ortak çıkarları nedeniyle, nüfusun sömürülen kitlesine karşı kendilerini savunmak amacıyla sömürücü *sınıf* olarak birleştiler.

Bu sınıf kendi çıkarlarını gerek güç kullanarak (siyasi eylem, devlet) gerekse propaganda ve ikna yöntemleriyle (din ve tüm ideolojiler) korur. Bu nedenle *Komünist Manifesto*'nun kulaklarda çınlayan sözüyle, "şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir".

Bu nedenle toplumun iktisadi gelişme aşaması nihai olarak siyasi üstyapıyı ve toplumun ideolojisini tanımlar. Hem feodal toplumun siyasi hiyerarşisi hem de Roma Kilisesi'nin dini hiyerarşisi sömürülen köylünün sırtında yükselir: Bunların yerini anayasal monarşi ya da parlamenter cumhuriyet, Protestan veya rasyonel biçimiyle bireycilik almış, toplumdaki temel çelişki artık toprak sahibi ile serf arasındaki çelişki olmaktan çıkıp, kapitalist işveren ile ücretli emek arasındaki çelişki haline gelmiştir. Bu nedenle belli bir dönemi incelemek isteyen bir tarihçi öncelikle hâkim üretim ilişkilerine bakacaktır. Bazıları "Asya tipi üretim tarzını" da klasik köle toplumundan ve feodalizmden ayrı tutsa da Marksistler genel olarak üretim ilişkilerini beş temel kısma ayırır: İlkel komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist.

Ancak toplumun iktisadi gelişimi nihai olarak onun siyasi üstyapısını ve ideolojisini belirliyorsa da, buradaki *nihai* kelimesine özel

vurgu yapmak gerekir. İktisadi değişimler otomatik olarak siyasi değişimler şeklinde kendini göstermez, ya da belli bir toplumun tüm nüfusu aynı anda düşünme biçimini değiştirmez. İktisadi ilişkilerdeki değişimler *insanı* etkiler; bazı insanlar yeni düşünce biçimleri geliştirmeye, eski kurumları ve düşünce tarzlarını eleştirmeye başlar. Bazen bu eleştirel yaklaşım değişen iktisadi durumun talepleriyle toplumun uyumunu sağlayacak değişiklikleri yaratmakta etkilidir. Ancak bu tür değişimler egemen sınıfların hayati çıkarları söz konusu olduğunda barışçıl yollarla gerçekleşmez. Devrimci durumun avantajından yararlanılıp yararlanılmayacağı, devrimin ne zaman ve ne kadar acısız olacağı, sömürülen kitlenin, politik bir değişim ihtiyacının ne oranda farkında olduğuna bağlıdır: Bu ise bir anlamda bu tür bir değişim ihtiyacının tümüyle bilincinde olan kişilerin eylemlerine bağlıdır. Marksizm deterministdeğildir. 18. yüzyıl Fransası'nda feodalizm eğer çürümüş olmasaydı ve kapitalizm onun yerini almaya hazır olmasaydı devrimci fikirler olmazdı; fakat bu devrimci fikirlerin etkisi, anlaşılır olmalarına ve Fransa'daki kitleler arasında yayılmalarına bağlıydı.

Bu durum o kadar önemlidir ve cahil anti-Marksistler arasında öyle yanlış yorumlanmıştır ki Engels'ten uzun bir alıntı yapmak yararlı olacaktır:

> "Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte *nihai* belirleyici öge, gerçek hayatta üretim ve yeniden üretimdir. Ne Marx ne de ben bundan fazlasını hiçbir zaman öne sürmedik. Bu yüzden, eğer birisi ekonomik etmenin *biricik* belirleyici öge olduğunu söyleyerek sorunu çarpıtırsa, bu önermeyi anlamsız, soyut ve budalaca bir ifadeye dönüştürmüş olur. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli ögeleri –sınıf savaşımının politik biçimleri ile bunun sonuçları, başarılı bir çarpışmadan sonra, zaferi kazanan sınıfın oluşturduğu anayasalar vb. hukuksal biçimler ve hatta bu gerçek savaşımların bunlara katılanların beyinlerinde uyandırdığı yansımalar: Politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve bunların bir dog-

malar sistemi halinde gelişmeleri– de tarihsel savaşımların gidişi üzerinde etkilerini gösterirler ve birçok hallerde bunların *biçimlerinin* belirlenmesinde baskın bir rol oynarlar. Bütün bu ögeler arasında karşılıklı bir etkileşim vardır; bütün sonsuz *ilinekler* çokluğu (yani, iç bağıntısı o kadar uzak ve olanaksız göründüğü için, yok ya da ihmal edilebilir sayabileceğimiz şeyler ve durumlar) ortasında ekonomik devinim sonunda kendisini zorunlu olarak belli eder. Böyle olmasaydı, teorinin, tarihin herhangi bir dönemine uygulanması, tek bilinmeyenli basit bir denklemin çözümlenmesinden daha kolay olurdu." (Engels, Karl Marx-Friedrich Engels, Seçme Mektuplar, Engels'ten Königsberg'deki J. Bloch'a, sf. 101)[1]

Anlaşılacağı üzere Marksistler fikirlerin tarih üzerindeki etkisini inkâr etmiyor; zira bu fikirlerin esaslı iktisadi temelleri olduğunu varsayarlar. 15. ve 16. yüzyıllarda klasik eğitimin canlanması, Protestan reformcuların ilk Hıristiyan Kilisesi'nin öğretisine dönmeleri oldukça önemli tarihsel gelişmelerdi. Hiçbir Marksist, insanların bu fikirlerde kendi dönemlerinin sorunlarına cevap bulduğunu, çünkü her iki dönemin de iktisadi durumları arasında paralellikler olduğunu ve ilk Protestanların kendilerinden beklendiği gibi ilkel Kilisenin geleneklerine vurgu yaptıklarını ortaya koyduğunda bunu inkâr etmek istemez. Aynı şekilde 18. yüzyılda Fransa'daki devrimciler, 17. yüzyıl İngiliz burjuva devriminin fikirlerini ithal etmiş, 19. yüzyıl sonlarında Rus işçi sınıfı hareketi ise, ekonomik olarak daha az gelişmiş ülkelerinde devrim yapmak için Batı'dan Marksist fikirleri devralmışlardı. Bu fikirler Batı'da o dönem devrimci özünden arındırılmaktaydı; Rusya'da ise işçi sınıfı bu fikirlerin olgunlaşması için iktisadi ve politik mücadelede sancılı bir yoldan geçti.

Diğer taraftan, Marksistler, tek başına fikirlerin gücünü, mesut ve erdemli düşüncelerin gücünü reddederler. Newton yerçekimi

1 Marx-Engels, Seçme Mektuplar, Engels'ten Bloch'a, 21 Eylül 1890, sf. 475 (Türkçesi için bkz. Seçme Yazışmalar 2, sf. 240). Ayrıca bkz. Anti-Dühring, sf. 300, ve Ludwig Feuerbach, sf. 58-60.

kuralını kafasına elmanın düşmesiyle birdenbire bulmadı; buluşun nedeni dönemin ekonomik ihtiyaçlarının yarattığı talepti. Gerrard Winstanley 1649'da, Babeuf 1796'da, komünizmin en ilginç teorilerini ortaya koydular. Ancak bu fikirler 17. yüzyıl İngilteresi'nde veya 18. yüzyıl Fransası'nda gelişmiş bir işçi sınıfı olmadığı için pratikte uygulanamadı. Sonuç olarak, mühim olan tek başına fikirlerin kendisi değil, gerçek tarihsel güçler olarak sınıfların ihtiyaçlarını yansıtan ve bu ihtiyaçlara cevap veren fikirlerdir. Kelimeler bir cisme bürünmeli, teori *insanlar* tarafından pratiğe dönüştürülmelidir; insanlar tarih sahnesinde, neye inandıklarına veya ne söylediklerine göre değil, ne yaptıklarına göre yargılanacaktır. Sosyalizmin bilimsel teorisinden yoksun olma nedeniyle hükümetleri *aslında* İngiltere'yi ekonomik bir felakete sürüklemiş ve ülkenin ulusal bağımsızlığını tehlikeye atmışsa, mevcut hükümetin her üyesinin özünde tutkulu ve inançlı bir sosyalist olduğu düşüncesi İngiltere'deki gelecek nesiller açısından avutucu olmayacaktır.

III

Komünist Manifesto'nun yayımlanmasından sonraki yüzyıl boyunca, Marksizmin etkisi başka herhangi bir bilim dalına oranla tarihte çok daha fark edilir olmuştur. Bu yüzyıl içinde Marx ve Engels'in fikirlerinin doğrudan veya dolaylı yollardan tarih çalışmaları üzerindeki dönüştürücü etkisini altı ana maddeyle sıralayabiliriz.

i) Bu dönem içerisindeki gelişmeler arasında en çarpıcısı, iktisat tarihinin kritik öneminin anlaşılmasıydı. Tüm tarihçilerin artık geçmiş üzerine yaklaşımları, geçmiş yüzyıldaki öncellerinin yaklaşımından oldukça farklıydı. Toplumun servetinin üretim ve paylaşım biçiminin, o toplumun yapısını ve yaşamını bütün yönleriyle etkilediğini fark ettiler. Tarihin bilim olma yolundaki en gözle görülür gelişmesi budur ve esas olarak Marx ve Engels'ten kaynaklanır.

ii) Bu büyük gelişme kadar önemli bir diğer gelişme, iktisadi sınıfların tarihi gelişim içerisindeki rolünün giderek daha anlaşılır olmasıdır. Tarih Derneği (Historical Association) tarafından iki sene önce yayımlanan *Fransız Devriminin Nedenleri (The Causes of the French Revolution)* isimli kitapçık bu noktaya işaret ediyor. Yazar, Burke'den Mathiez'e, bireylerin zekâsı ve aptallığı, iyilik ve kötülük kavramlarına dayanan açıklamalardan sosyal sınıflara dayanan açıklamalara kadar Fransız Devrimi'ne dair yorumları inceliyor. Marx'ın ismi bu kitapçıkta geçmese de onun etkisinin belirleyici olduğu şüphesiz.

"Sınıf mücadelesine inanmıyorsanız" (en azından) ciddi bir 19. yüzyıl tarihi yazmak gerçekten imkânsız hale gelmiştir. Bu, tarihe liberal (Whig) yaklaşımı etkisiz kılmıştır; fakat İngilizlerin eklektizm dehası, Profesör Trevelyan gibi seçkin tarihçilere geleneksel politik anlatıma bir miktar iktisat tarihi nakletme olanağı tanımıştır hâlâ. Ancak 19. yüzyıl da rasyonel insanları "ikna" eden büyük liderlere dayalı anlatım açısından 20. yüzyıla çok benzer: Liberal mitolojisi, sınayabileceğimiz gerçeklere çarptığında parçalansa da güçlü bir gelenek olarak varlığını sürdürüyor. Aynı zamanda, gençlik yıllarında Marksizmin tek alternatif olduğunu görür görmez liberallere yaptığı saldırıdan (muhtemelen) pişmanlık duyan Profesör Butterfield gibi biri tarafından politik nedenlerle bilinçli olarak geliştiriliyor.[2]

iii) Tarihçiler son yüzyılda insan düşüncesinin, ideolojinin toplumsal kökenlerinin farkına varmaya başladılar. Artık hakkında yazdıkları karakterleri dış görünüşlerine göre kabul etmiyorlar. R. H. Tawney'in *Din ve Kapitalizmin Yükselişi (Religion and the Rise of Capitalism)* adlı eseri uygulamadaki yeni yönteme bir örnektir. K. Mannheim'ın *İdeoloji ve Ütopya*'sı *(Ideology and Utopia)* bunu Marksist olmayan terimlerle teorik olarak açıklama-

2 Prof Butterfield'in Whig Interpretation of History (Tarihin Liberal Yorumu) çalışmasını The Englishman and His History (İngiliz ve Tarihi) eseriyle kıyaslayabilirsiniz.

ya çalışır; ancak iki yazar da doğrudan veya dolaylı olarak Marksizmden etkilenmiştir. Marx haklı olarak "modern sosyolojinin babası" olarak anılır.[3]

iv) Bütün bunlarla birlikte tarih yaklaşımında yeni bir görecelilik oluşmuştur. Büyük 19. yüzyıl tarihçileri, mutlak olduğuna inandıkları ahlaki değerlerle tarihe yaklaştılar. Fakat aslında bu değerler 19. yüzyıl kapitalizminin ürünüydüler. Birçok modern tarihçi, toplum değiştikçe ahlaki değerlerin de değiştiğinin farkındadır. Bazıları ahlaki standartları sürdürme çabasından gönülsüz de olsa vazgeçiyor. Oxford'daki Modern Tarih Kraliyet Profesörü Marksist olmasa da birçok Marksist onun "Victoria dönemi insanlarının temel önermeleri en azından 'gerçek'likleri kadar sorgulanmaktadır" yorumunda hemfikirdir. Şöyle devam eder:

> "Tarihçiler, her durumda, bu eski moda yargılardan vazgeçtikleri ölçüde, Victoria döneminin tarihini aktüalize etmekten çok onun temellerini sarstıklarını bilmelidirler. Eğer bunlar reddedilirse, eski önermelerin yerine olayların yeni felsefesini koymak gelecek kuşağa düşecektir."[4]

Bu alanda, aslında bugüne kadar Marksizmin olumsuz etkisi olumlu etkisine oranla daha büyük olmuştur; ekonomik gelişimi durmuş, geleneksel fikirleri kendi ideologlarını bile etkilemekten uzak toplumumuzda aslında bundan başka bir şey de beklenemez.

v) Geçen yüzyılda tarih yazarken kullanılan kaynaklarda bir devrim oldu. Bu kaynaklar daha önceleri edebi vakayinameler, anılar, mektuplar, günlükler, gazetelerken şimdi *belgeler*, kamu kayıtları, kilise kayıtları, sözleşmeler, yazıtlar vb. ile arkeolojik eski aletler, makineler, yapılar ve tarlalar söz konusu. Bu değişimi doğrudan Marx'ın etkisine bağlamak doğru olmaz; fakat onun tarih yaklaşımına tamamıyla uygundur ve kendi yazılarında (özellikle *Kapital*'de) Marx kendisi "mavi defterleri" ve diğer resmi belgeleri

3 I. Berlin, Karl Marx, sf. 138.

4 History, Vol 30, No: 112, sf. 132.

takdire şayan biçimde kullanır. "Belgelere" duyulan modern hayranlığa katılıp katılmayacağı ayrı meseledir; Marx, zaman ve toz tarafından ne kadar kutsanmış olursa olsun resmi belgelere her zaman belli bir şüpheyle yaklaşmıştı. Ve Marx'ın *Kapital*'de bazı noktalara parmak basmak için Dante'yi, Shakespeare'i ve Goethe'yi kullanım biçimi, en iyi tarih eserlerinde başvurduğu hicivli ve imgesel yazı tarzı, okumaya değer bir fikir belirtmekten uzak modern "bilimsel" tarihçilerden ayırıyor onu.

vi) Son olarak, insanoğlunun tüm politik ve kültürel faaliyetlerinin nihayetinde iktisadi gerçeklere dayandığını tespit ettiğinden, modern anlamda tarihin birliği için dönüp bakmamız gereken Marx'tır. Basılmakta olan tarih kitaplarında hâlâ "Edebiyat", "Sanat", "Din" gibi bölümler, eşeğe eklenen kuyruk misali politik anlatımın sonuna ekleniyor. Ancak iyi modern tarihçiler, tarihin bu kadar parçalara bölünmüş olmaması gerektiğinin, insan faaliyetinin bütün görünümleriyle *bir bütün* oluşturduğunun farkındadır. Geçerli olması için, (diyelim ki) 19. yüzyıl Rusya tarihinin, 1881'de Çar'ın söylediklerine ek olarak bize entelijansiyanın edebiyatından ve köylülerin sanatından, sınıf mücadelesinin zaman zaman aldığı dini ve ulusal formlardan bahsetmesi gerekir. Ancak tarih böylesi bir bütünse tarihçinin de bir bütün olarak topluma ve toplumsal gelişmelere dair bir vizyonu, yani bir felsefesi olmalıdır. Marksist bakış açısına sahip olsun olmasın, en azından iyi bir tarihçi ise insan eylemlerinin sayısız görünümleri arasındaki ilişkileri ve bağlantıları açıklama yoluyla Marksizmin karşıladığı ihtiyacı giderek daha fazla hissedecektir. Aynı şekilde, pratik bakımdan çok daha az önem taşıyan nedenlerden ötürü birleştirici bir felsefe ihtiyacı da hissediliyor. Tarihçilerin üzerinde çalıştıkları materyalin çokluğu, onlara, küçük ve önemsiz detaylarla zaman kaybetmemek için araştırmacılar arasında daha büyük bir işbirliği ihtiyacını hissettiriyor. Ama *Cambridge Modern History* gösterdi ki, her ne kadar bazı bölümleri hayranlık uyandırsa da ortak bir çalışma, ortak bir çerçeve ve amaç etrafında birleşip bundan esin almadıktan sonra bir bütün olarak var olamaz.

IV

Ancak şimdiye kadar Marksizm'in etkisi dolaylı olmuştur. Akademik burjuva tarihçileri onu kendi zihin süzgeçlerinden geçirerek Marx'ın fikirlerinin bazılarını kullanmış, geri kalanını görmezden gelmiştir. Ilımlı sosyalistler (Fabianlar) büyük ölçüde Marksizmin tekniğini kullanırken onun devrimci unsurlarını bilinçli ve kasıtlı olarak atlamışlardır. Bu şekilde Marksizmin yaşam diyalektiğini, sınıf mücadelesini, tüm toplum yaşamının yakından analizini dışlamış oldular. "İktisat faktörü"nün etkisini kabul etme anlamında "artık hepimiz Marksistiz". Fakat Sovyet tarihçi Pokrovsky gibi kendine özgü Marksistler de dâhil olmak üzere, Marksizmden etkilenenlerin bazıları ve birçok karşıtları, kaçınılmaz politik değişimlere yol açan iktisadi etkilerin donuk bir kaydı olan iktisadi determinizmle Marksizmi bir tuttular. Buna uç bir örnek Bay P.C. Gordon-Walker'in Kasım 1937'de *Economic History Review*'de yayımlanan makalesidir. Walker bu makalesinde, "Reformasyonun fiyat devriminin iki aşamasına karşılık gelen iki kronolojik safhaya ayrılmış bir hareket" olduğunu ifade ediyor. Kabaca, Luthercilik, Almanya'da gümüş üretiminin yaygınlaşması ve 1520-1540 yılları arasında Güney Amerika'dan yapılan ilk ithalatların bir sonucuydu; Kalvinizm ise Potosi ve diğer Amerika madenlerinin keşfini takip etti. "Basit bir tek bilinmeyenli denklem!"

Engels 1890'da şöyle yazıyordu:

> "Gençlerin zaman zaman ekonomik yana gerektiğinden daha çok ağırlık vermelerinden Marx'la benim de kısmen sorumlu tutulmamız gerekir. Hasımlarımız karşısında, onların yadsıdıkları ana ilkeyi vurgulamamız gerekiyordu ve etkileşime katılan öbür etkenleri onlara uygun ölçüde vurgulayacak ne zaman, ne yer, ne de fırsat bulabildik."[5]

5 Seçme Mektuplar, sf. 477, Engels'ten Bloch'a, 21 Eylül 1890. (Türkçesi için bkz. Seçme Yazışmalar 2, sf. 242)

Fakat Marx ve Engels her zaman "insanların tarihlerini kendilerinin yaptıkları" konusunda ısrarcıydı. Marx buna ek olarak, "İnsanlığın toplumsal tarihi, bunun bilincinde olsalar da olmasalar da her zaman, insanların bireysel gelişmesinin tarihidir" demiştir.[6]

Bugün tarihle ilgili yanlış olan şey ekonominin ihmalinden ziyade Macaulay ve Froude'den bile daha az şiirsel olmasıdır. Yakın bir zamanda Profesör Tawney, "Tarihçilerin ihtiyacı, daha fazla belge değil, daha sağlam botlardır" diyordu. İktisadi güçler konusunda öyle takıntılı, detaylar ağının öylesine tuzağına düşmüş, tozlu belgelerin ağırlığı altında öylesine ezilmişler ki tarihi yapan gerçek kadınların ve erkeklerin yaşamlarını görmüyorlar: Ne ormanın ihtişamını ne de onu oluşturan ağaçların kendine has tekliğini resmediyorlar. Eğer Haziran-Ekim 1333 yılları arasında Küçük Puddleton Malikânesi üzerine yapılan araştırma, sadece malikâne konusuyla sınırlı kalıyorsa, yeni hiçbir bulguyu ortaya çıkarmaksızın veriler üst üste yığılmış olacaktır. H.A.L. Fisher gibi biz de tarihte "tesadüflerin ve öngörülemeyenin oyunu"ndan başka bir şey göremeyiz. Fakat araştırmasını Marksist bir felsefeyle ele alan, tarihin tüm unsurlarını sentezleme arzusuyla yaklaşan bir tarihçi, en basit görünümlü kayıtlardan, Ortaçağ tarihini yapan çiftçinin acılarına ve isteklerine dair verileri ortaya çıkarabilir.

Eski tartışmaya dönüyoruz: Tarih bilim midir yoksa sanat mı? G. M. Trevelyan gibi bir tarihçi, Blake'in "Enerji ebedi latiftir" sözündeki şiirsel gerçeğin, iktisadın uzun dönemde siyaseti belirlediği bilimsel gerçeğinden daha önemli olduğunu düşünür. Tarihin Marksist yorumu bilimseldir; fakat "tüm insan tarihinin ilk öncülü, doğal olarak canlı insan bireylerinin varlığıdır."[7] "Üretici güçler, pratik olarak kullanılmış insan enerjisinin sonucudur."[8] Tarih

6 Age. sf. 7, Marx'tan Annenkov'a, 28 Aralık 1846. (Türkçesi için bkz. Seçme Yazışmalar 1, sf. 31)

7 Alman İdeolojisi, sf. 7. (Türkçesi için bkz. sf. 18)

8 Seçme Mektuplar, sf.7, Marx'tan Annenkov'a. (Türkçesi için bkz. Seçme Yazışmalar 1, sf. 31)

gerçek erkekler ve kadınlar ile onların birbiriyle ilişkileri hakkındadır. Tarihte şiirsel anlar, muazzam kişisel hareketler vardır ve bunlar tarihçiler için istatistik tablolarından daha az gerçek veya daha az bilimsel değildir. Örneğin Luther, Alman feodal devletinin birleşmiş güçlerinin karşısına geçmiş ve yüzlerine "Buradayım işte. Tanrım bana yardım et! Başka türlüsü olamaz." diye seslenıyor. Ya da örneğin Latimer, alevler bedenlerini sararken Ridley'e, "Tanrının lütfuyla bugün öyle bir ateş yakmalıyız ki İngiltere'de hiçbir zaman sönmesin" diyor. Ya da Engizisyon onu teleskopunun kanıtladığı üzere dünyanın güneşin etrafında döndüğünü inkâr etmeye zorlarken Galileo'nun "Dönüyor ama" diye fısıldayışı. Veya Dimitrov'un Reichstag yangını duruşmasını Almanya'da Nazi rejiminin yargılanmasına dönüştürmesi ve rejimin çöküşünü önceden haber vermesi. Kısacası bu anlar, söz yerindeyse, kişilerin tarih yaptığı anlardır.

"Büyük insan" okulu gittikçe bilimsellikten uzaklaşıyor ve "kişiler üstü iktisadi güçler" okulu da gittikçe mekanikleşiyorken, geçmişin yorumunu bu iki bağdaşmaz okula bırakmamak ve "olağanüstü durumların tıpkı dalgalar gibi birbirinin peşi sıra geldiği" (Fisher) türden bir saf eklektizme düşmemek için kişilerin toplumsal süreçlerle ilişkisi sorununu, özgürlük ve zorunluluk arasındaki ilişkiyi çözmemiz gerekiyor.

V

Birçok modern filozof ve tarihçi, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarındaki iş bilir liberalizm karşısında umutsuz bir kötümserliğe kapılmıştı. İnsanlık, herhangi bir ilerleme kaydetmek bir yana, giderek daha kötüye doğru evrildi. Doğa üzerinde artan hâkimiyeti, atom bombasını ve tabloid bir medeniyet üretti. Hümanizm, insanın yeteneklerine olan inanç, temelsiz bir sanrıdır; umutsuzluk rasyoneldir ve tanrı intiharın tek alternatifidir.

Bu tek yanlı da olsa kısmen doğru, ama yeni değil. Marx ve Engels'in Rousseau'nun kavramlaştırdığı şekliyle ele aldıkları üzere, insanlığın ahlaki çöküşü ile uygarlığın yükselişi eş zamanlıdır. Engels'e göre tarih, "Belki de en acımasız tanrıçadır": Onun hikâyesi, insanın ilkel toplumda keyfini sürdüğü eşitliğin ve hakların yitiminin hikâyesidir. Fakat bu önemli olsa da, tarihin ikili sürecinin sadece bir yönüdür. Marx ve Engels, eşitliğin yitiminin iktisadi gelişme için ödenen bir bedel olduğunu göstererek Rousseau'nun önsezisine yeni bir değer katarlar. Toplumun çoğunluğunun üretim üzerindeki denetimi kaybetmesi ve bu denetimin ayrıcalıklı azınlığın elinde yoğunlaşması, yönetici sınıfın çıkarlarının toplumun bütün olarak çıkarlarıyla aynı olduğuna dair ikiyüzlü yalanın uydurulmasına yol açmıştır.[9] Marx, tarihsel sürecin (önce bir felakete yol açmazsa) nihai olarak sınıfsız bir toplumda insanın kaybettiği hakları geri kazanmasına neden olacağını bilimsel olarak gösterdiğine inanıyordu. Son derece yüksek bir tekniğe dayanacak olan bu toplumun gelişimi ancak ilkel komünizmin çöküşüne neden olan özel mülkiyetin doğurduğu yüzyıllar süren sınıf hâkimiyetinin ve ızdırabın sonucu mümkün olmuştur. Kayıp ve kazanç aynı sürecin iki ayrı yönüdür: Adil olan bozuşmuş, bozuşmuş olan adildir.

Bir bütün olarak uygarlık tarihinin bu temel görüşü, 19. yüzyıl vülger burjuva iyimserliğinden uzak bir teselliyi de içerir. Tarih bir trajedidir; ama anlamsız bir trajedi değil. Bizler ise sadece seyirci değil, hareketin bizzat parçalarıyız. Atom enerjisi kendi başına ne iyidir ne de kötü; insanlık üzerindeki etkisi onun ne şekilde kullanıldığına, bu kullanımın şekli ise toplumun örgütlenmesine bağlıdır. Toplumun örgütlenmesi senin, benim ve başka milyonların politik mücadelesine bağlıdır. 19. yüzyıldaki atalarımız büyük bir iyimserliğe aldanarak insanın bencilleşmesine neden olan siyasal rejimi kabul etmişlerdi. Eğer, kapitalizmin kaçınılmaz sonuçlarıyla yüzleşmiş olarak şimdi umudumuzu yitirirsek, özgür ve eşit bir

9 F. Engels, Ailenin Kökeni, sf. 203-4.

toplum için mücadele sırası bize geldiğinde başarısız oluruz. Bunyan'ın *Kutsal Savaş*'ında (*Holy War*) bir karakter, "Bu nedenle umutsuzluğa kapılmıyoruz" der.[10]

VI

Marksizm, iyinin ve kötünün insanın ilkel halinden kopuşuyla ortaya çıktığını anlatan eski efsanedeki ufak gerçeklik payını görmemize yardımcı olabilir; böylece iyimserlik ve kötümserlik arasındaki dengeyi kurabiliriz. Çağdaş tarihçilerin toplumsal güçlerle onların öznesi ve nesnesi olan insanlar arasında, istatistik ile şiir arasında, zorunluluk ile özgürlük arasında orantı hissini korumalarını da Marksizm, sadece Marksizm sağlayabilir.

Zira Marksist tarihçi, elinde yeterli olgusal veriler biriktiğinde, toplumun gelişiminin herhangi bir aşamasında, değişimi sağlayan unsurlar ile geciktiren unsurlar arasındaki farkı, politik ve ideolojik üstyapının toplumun iktisadi yapısıyla uyum içinde olduğu ve daha da ilerlemesine müsaade ettiği "ilerici" toplumlar ile, çağın gerisine düşmüş egemen sınıfın kendi ayrıcalıklı konumunu politik güç ve ideolojik sahtekârlıkla sürdürmek için ekonomik gelişimi baskı altına aldığı "gerici" toplumlar arasındaki farkı ayırt edebilmelidir. Bu çerçevede tarihçi –sadece kendi kişisel tercihlerinin bir yansıması olarak değil, aynı zamanda bilimsel olarak– belirli bir toplumda var olan çatışan güçlerin konumunu değerlendirebilmelidir. Bu Shakespeare'in "ilerici" veya "gerici" olarak etiketlenmesi meselesi değildir; sonuçta (bildiğimiz kadarıyla) o bilinçli olarak kendisini zamanının rakip güçleriyle ilişkilendirmemiş, büyük bir sanatçı olarak mücadelenin her iki tarafından da bir şeyler yansıtmıştır. Bu demektir ki, tarihin büyük çatışmaları içinde tarihçi taraf tutar ve bu tercihini meşrulaştıracak standart-

10 Yukarıdaki bölümün tamamı için Dona Torr'un Mayıs 1947 tarihli Communist Review'daki makalesine bakınız.

ları vardır. Birçok fedakâr baba ve erdemli koca İngiliz İç Savaşı'nda I. Charles için savaştı: Oysa zafer kazanmaları durumunda ekonomik durgunluk, siyasi baskı, Milton veya Bunyan'a karşı sansür söz konusu olacaktı. Şüphesiz ki bazı kriminal tipler 1870-71 yıllarında Paris Komünarları ile "cenneti basmışlardı"; ancak bu onların davasının temelde adilliği konusunda tarihçinin yargısını değiştirmemelidir. Fransız işçi sınıfı hareketinin bugün gösterdiği gibi diyebiliriz ki, mağlubiyet bu anlamda tarihin son sözü değildi.

Yani Marksistler ne tarihin büyük insanlar tarafından yapıldığına, ne de iktisadi değişimlerin otomatik olarak siyasi sonuçlar doğuracağına inanır; insanlarda fikirler, çevrelerinin etkisiyle oluşur. Sosyal gruplar belirsiz bir biçimde kendi konumlarının doğurduğu ihtiyaçlarının farkına varmaya, onları sıkıntıya düşüren durumu hissetmeye başlarlar. "Büyük insan"ın, siyasi veya entelektüel liderin rolü, kriz zamanlarında onların bu belirsiz isteklerini formüle etmektir. Kuşkusuz Lenin olmasaydı da Rus Devrimi olurdu, ancak çok daha farklı bir gidişatı olurdu. İnsan zihni değişime yol açan etkenlerden biridir.

Engels'ten özetleyecek olursak:

> "İnsanlar, kendi tarihlerini kendileri yaparlar; ama henüz, genel bir plana göre, ve hatta belirli, örgütlü, verili bir toplum çerçevesi içinde, bir kolektif istence uyarak değil. İnsanların beklentileri birbiriyle çatışır ve işte tam da bu nedenle bütün bu toplumlar, tümleyeni ve açığa vuranı rastlantı olan zorunluluk tarafından yönetilir. Burada kendini rastlantı aracılığıyla ortaya koyan zorunluluk, gene sonal olarak ekonomik zorunluluktur. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken, büyük adamlar denen sorundur. Şöyle şöyle bir adamın ve tam da o adamın, belli bir zamanda, belli bir ülkede ortaya çıkışı, kuşkusuz yalnızca bir şanstır. Ama o eğer ortadan kaldırılırsa, ikame edilmesi gereği ortaya çıkar ve bu ikame, iyi ya da kötü, ama uzun zamanda bulunur. Napolyon'u, işte tam da o Korsikalıyı, bizzat kendi savaşlarıyla tükenen Fransa

Cumhuriyetinin askeri diktatör olarak gereksinmesi rastlantıydı; ama ortada bir Napolyon olmasaydı, onun yerini birinin dolduracak olduğunu, gerek duyulduğu zaman birinin mutlaka bulunduğu olgusu kanıtlamaktadır: Sezar, Augustus, Cromwell, vb. Marx, materyalist tarih anlayışını keşfettiyse de, Thierry, Mignet, Guizot ve 1850'ye kadarki tüm İngiliz tarihçiler, bu yolda çaba gösterildiğinin kanıtıdırlar; aynı kavramın Morgan tarafından da keşfedilmiş olması, zamanın bu keşif için olgunlaşmış olduğunu ve bu kavramın keşfedilmesinin artık gerekli hale geldiğini kanıtlar."[11]

VII

Marksizm böylelikle çağdaş bilimsel tarihin oluşturulmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Ancak akademisyenlerin elinde bilimsel tarih çorak, verimsiz, determinist bir hal alır. Bazıları bu durumu bahane ederek bilimsel tarih yaklaşımından vazgeçiyor. Fakat Marksist yaklaşım bilimselliğe sadık kalarak –aslında iktisadi deterministlerden daha fazla– tarihin içindeki şiirsel olguyu ve tarihçinin standart etik değerler hakkını koruyabilir; zira sadece Marksizm tarihin itici gücü olarak sınıf mücadelesinin bilimsel analizini yapar ve bireyleri bu mücadeleyle ilişkisi içerisinde ele alır. Bireyler için özgürlük zorunluluğun tanınmasını, ancak tek tek erkekler ve kadınlar aracılığıyla işleyebilecek tarihi süreçle yapılan bilinçli bir işbirliğini içerir. Milton özgürlüğü bu şekilde anlamış olsa da tarihi süreç yerine Tanrının takdiri ilahisinden söz eder; fakat adaletsiz prenslerin cezalandırılması işi Tanrıya bırakıl-

11 Seçme Mektuplar, sf. 517-18. Engels'ten Starkenburg'a, 25 Ocak 1894. (Türkçesi için bkz. Seçme Yazışmalar 2, sf. 303) Engels bir uyarı notu da ekliyor: "Lütfen yukarıda yazılanları, bağlamı bir kenara bırakarak, kelimesi kelimesine dikkatle incelemeye kalkmayın; itiraf etmeliyim ki size yazarken ince eleyip sık dokuyacak vaktim yok, bunu ancak baskı aşamasında yapabileceğim." (age., sf. 519)

sa da Tanrının insanları kendi aracı olarak kullanmaması için hiçbir neden olmadığını söyleyerek kendi kuşağının pasif kaderci determinizmine karşı bir tutum alır. İnsanlar, yani sosyal sınıflar, toplumsal değişime neden olan araçlardır ve insanlar sadece harekete geçmek gerektiğine ikna olduklarında harekete geçerler. Karl Marx'ın meşhur "paradoks"u, yoksulluk içindeyken hayatını tarihi bir zorunluluk olarak işaret ettiği devrimci mücadeleyi örgütlemeye adaması, sonuç olarak Marx'ın determinist olmadığını fark etmemizle paradoks olmaktan çıkmaktadır.

İnsanlığın tarihi, ahlaki yargı özgürlüğünün genişlemesinin tarihidir. Milton birçok çağdaşından daha özgür ve ahlaki sorumluluk sahibiydi. Zira Milton, kendisini her ne kadar mistik anlamda tanrının isteğini ileten kişi olarak görse de, uğrunda savaşacağı belli bir tarihsel dönüşüm algısı vardı. Bugün ise bir Marksist, Milton'dan daha özgürdür; çünkü Tanrıyı bertaraf ederek özgürlük ve zorunluluk arasında kurduğu ilişki, keyfi bir unsuru ve kaçınılması güç dogmaların baskısını bertaraf etmiştir. Sırf bu yüzden bugünün Marksisti tam özgürlüğe engel olan şeyin ne olduğunu Milton'dan daha iyi görür; tarih üzerine yaptığı çalışma, toplumu ve kendisini nasıl daha özgür kılabileceğini öğrenmesine yardım eder. Geçmiş, pasif seyircilere sunulan bir film değildir; deneylerin yapıldığı, kuramların sınandığı, bilimsel bilginin toplandığı bir laboratuardır. Kendimizi eyleme uydurabilmek için onu inceleriz.

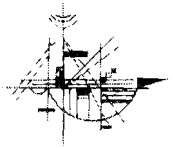
Yukarıda alıntılanan paragrafta "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar" diyor Engels; "ama *henüz* genel bir plana göre... ve bir kolektif istence uyarak değil... İnsanların beklentileri birbiriyle çatışır ve... bütün bu toplumlar... *zorunluluk* tarafından yönetilir." Bir sonraki adım, sınıflar arasındaki uyuşmazlıklara son vererek çabaların çatışmasını kaldırmak, *Komünist Manifesto*'da "*şimdiye dek var olan* tüm toplumların tarihi" olarak ilan edilen sınıf mücadelesini nihayete erdirmektir. O zaman zorunluluk alanından özgürlük alanına giden yol açılacak, bir bütün olarak insanlık nasıl

yaşamak istediğini rasyonel olarak planlayabilecektir. "Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar; zira yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar."[12]

Çeviren: Elifcan Karacan - Aynur Toraman

Kaynak: *The Modern Quarterly*, cilt 3, sayı 2, 1948.

12 Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Giriş (Marx, Seçme Eserler, sf. 357)

STALİN VE TARİH BİLİMİ

I

Kendisini yetiştirmiş iki kişi 23 Temmuz 1934'te Moskova'da bir araya geldi. İkisi de profesyonel tarihçi olmasa da konuşmaları tarihsel bir konuya kaydı. Biri *Outline of History* ve *Short History of the World* kitaplarını yayımlayan romancı ve yayıncıydı. Diğeri ise 22 yaşından 38 yaşına kadar yeraltında çalışmış, 1917'den bu yana ise büyük bir devletin siyasi liderlerinden biri olan profesyonel bir devrimciydi. İlki H.G. Wells, ikincisi Joseph Stalin. Konuşmalarından alıntı yaptığımda okuyucu, İngiliz tarihi konusunda dünya tarihçisinin Stalin kadar konuya hâkim olmadığını fark edecektir. Wells'in görüşleri 1934'te dahi demode görünüyor.

Stalin: Komünistler zengin tarihsel deneyimlere dayanıyorlar; bu deneyimler, eskimiş bir sınıfın tarih sahnesinden gönüllü olarak çekilmediğini öğretiyor. İngiltere'nin 17. yüzyıl tarihini düşünün. O zaman birçokları eski toplum sisteminin çürüdüğünü söylemiyor muydu? Ama yine de onu zor yoluyla yerle bir etmek için bir Cromwell gerekli olmadı mı?

Wells: Cromwell anayasaya dayanarak ve anayasal düzen adına hareket etti.

Stalin: Anayasa adına zor kullandı, kralı idam ettirdi, parlamentoyu dağıttı, insanları hapishanelere attı ve başlarını vurdurdu.

Konuşma Fransız Devrimi'ne kaydı. Wells, devrimci önderler arasında avukatların sayısı ile bu devrimin "anayasal" karakterini göstermeye çalıştı.

> *Stalin*: Devrimci hareketlerde aydınların rolünü azımsamaya çalışmıyorum. Ama Büyük Fransız Devrimi bir avukatlar devrimi miydi yoksa geniş halk kitlelerini feodalizme karşı mücadele için seferber ederek ve üçüncü zümrenin çıkarlarını savunarak zafer kazanan bir halk devrimi miydi? ... Az önce "eğitimli insanlar"dan söz ettiniz. Ama bunu söylerken hangi eğitimli insanları kastediyorsunuz? İngiltere'de 17. yüzyılda, Fransa'da 18. yüzyılın sonunda ve Rusya'da Ekim Devrimi döneminde çok sayıda eğitimli insan eski düzenin yanında değil miydi? Eski düzeni savunan, yeni düzene karşı mücadele eden birçok yüksek eğitimli insan eski düzenin hizmetindeydi. Eğitim, etkisi, hangi elin onu düzenlediğine, hangi elin onu yönettiğine bağlı olan bir silahtır.[1]

Bu sözler, tarihi yaparken aynı zamanda onun üzerine düşünmüş ve muhtemelen onu gerçekleştirme sürecinde öğrenmiş bir insana aitti.

Dört yıl sonra, Münih döneminde Stalin tarih anlayışını çok daha ayrıntılı ifade eden bir yazı yayımladı. Bu yazı *Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi*'ndeki "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm" bölümünde yer alıyordu. Toplumsal yaşam ve toplum tarihine ilişkin Marksist görüşü ortaya koyan Stalin şöyle diyordu:

> "Toplumsal yaşamdaki görüngülerin bağıntısı ve karşılıklı koşullandırılmışlığı tesadüfi bir şey değil, bilakis toplumun gelişme yasalarıdır. Öyleyse toplumsal yaşam ve toplumun tarihi bir 'tesadüfler' yığını olmaktan çıkar; çünkü toplum tarihi, toplumun yasaya uygun gelişmesi haline gelir ve toplum tarihinin incelenmesi bir bilime dönüşür... Öyleyse, toplumsal yaşamın görüngüle-

1 J. Stalin, Leninizm (Rusça, 10. baskı) sf. 608-10. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 29-31.

rinin bütün karmaşıklığına rağmen, toplum tarihinin bilimi, örneğin biyoloji kadar kesin bir bilim, toplumun gelişme yasalarından pratikte yararlanılabilecek bir bilim olabilir."[2]

Bu büyük ve kendinden emin bir iddiadır. Stalin her zaman, tarihin bir bilim olduğunu ve olması gerektiğini, görevinin ise toplumun gelişimini kontrol altında tutabilmek için, olayların dikkatli analizi yoluyla toplumun gelişme yasalarını ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir.[3] Onun bu sözleriyle H.A.L. Fisher'in sığ anlayışını ifade eden "tıpkı birbiri ardına gelen dalgalar gibi [tarihte] birbirini takip eden olağanüstü durumlar görüyorum" sözlerini karşılaştırabiliriz ya da A.J. Toynbee'nin tarih bilimi kurmaya yönelik olan ve şu ümitsiz haykırışla sonlanan daha trajik girişimini: "Tanrının toplumumuza bir kez bağışladığı affı, mütevazı bir ruh ve nedametli bir kalple tekrar istediğimizde reddedilmemesi için dua etmeliyiz."[4]

Stalin, tüm köklü sosyal değişimlerin, verili bir andaki üretici güçler[5] ile toplumsal ilişkilerin sınırlayıcı etkisi arasındaki çelişkiden doğduğuna dair Marx'ın ünlü ifadesini tekrarlıyor.

> "Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, ekonomik üretim koşullarındaki maddi, doğal bilim kesinliğiyle saptanabilir altüst oluşla, hukuki, siyasi, dini, sanatsal ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve kesin sonuç alıncaya kadar kavgasını verdikleri ideolojik biçimleri ayırt etmek gerekir."[6]

---

2 Age., sf. 114; kıyaslayın: sf. 109-10. Türkçesi için bkz. sf. 128-29.

3 Kıyaslayın: Economic Problems of Socialism in the USSR [SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları] 1952, sf. 5-13, 54-6.

4 Fisher, Histroy of Europe, Preface; Toynbee, A Study of History (abridged by DC Somervell), sf. 554.

5 Stalin, "toplumun üretici güçleri"ni "maddi değerlerin üretildiği üretim aletleri" ile "bu üretim aletlerini işleten ve belli bir üretim tecrübesi ve iş becerisi sayesinde maddi değerler üretimini gerçekleştiren insanlar" olarak tanımlar. (SBKP(B) Tarihi, sf. 120. Türkçesi için bkz. sf. 171).

6 Age. sf. 131, Marx'ın Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Önsöz'den alıntı yapı-

Tarihsel süreçte fikirlerin önemini göz ardı ettiği ya da hafife aldığı gibi Marksist tarih anlayışına yöneltilen kaba eleştirilere karşı Stalin şunları yazıyordu:

> "Tarihsel materyalizm, toplumsal fikirlerin, teorilerin, görüşlerin ve siyasi kurumların toplum yaşamındaki, toplum tarihindeki rolünü ve önemini vurgular... Yeni toplumsal fikirler ve teoriler toplum için gerekli olduğu, bu fikirlerin örgütleyici, harekete geçirici ve yeniden biçimlendirici etkisi olmadan toplumun maddi yaşamını geliştirmenin olgunlaşmış görevlerini çözmek *imkânsız* olduğu için ortaya çıkarlar. Toplumun maddi yaşamının gelişmesinin getirdiği yeni görevlerin gereği olarak yeni sosyal fikirler ve teoriler kendini dayatır, kitlelere mal olur, toplumun devrini tamamlamış güçlerine karşı onları harekete geçirir ve örgütler, ve böylece toplumun maddi yaşamının gelişmesini engelleyen bu güçlerin yıkılmasını kolaylaştırırlar."[7]

Stalin, "insanın doğasının değiştirilemeyeceğine" dair muhafazakâr sızlanmaya karşı 1907'de de tartışma yürütmüştü.

> "İnsanların 'barbarca' duygu ve düşüncelerine gelince, bunlar bazılarının sandığı gibi öncesiz ve sonsuz değildir: İnsanın özel mülkiyeti tanımadığı bir ilkel komünizm çağı vardı; insanların duygu ve düşüncelerine özel mülkiyetin egemen olduğu bireyci üretim çağı olan bir çağ geldi; yeni bir çağ, sosyalist üretim çağı başlıyor ve insanların duygu ve düşüncelerini sosyalist eğilimlerin sarmasında şaşılacak bir yan yoktur."[8]

Stalin 1938'de, toplum tarihi açısından belirleyici olan nedir diye soruyordu. Coğrafya –göreceli olarak sabit bir faktör– ve nüfus değişikliklerini reddetti; çünkü nüfus yoğunluğu ile ileri

---

lıyor. Türkçesi için bkz. sf. 187.

7 SBKP(B) Tarihi, sf. 116-17. Burada ve başka yerlerde, aslını daha iyi yansıtmak amacıyla çeviriyi biraz değiştirdim. [M.C.] Türkçesi için bkz. sf. 167.

8 Anarşizm mi Sosyalizm mi?, Eserler, cilt 1, sf. 340. Türkçesi için bkz. sf. 295.

medeniyet kesişmez. Bu konuda yürütülen tartışmalardan sonra şu sonuca vardı:

> "Toplumun gelişme tarihi her şeyden önce üretimin gelişmesinin tarihidir; yüzyılların seyri içinde birbirini izleyen üretim tarzlarının tarihidir, üretici güçlerin ve insanların üretim ilişkilerinin gelişim tarihidir.
>
> Öyleyse toplumsal gelişme tarihi, aynı zamanda maddi değerleri üretenlerin tarihidir, üretim süreçlerinin baş faktörü olan ve toplumun varlığı için gerekli maddi değerlerin üretimini sağlayan emekçi kitlelerin tarihidir.
>
> Öyleyse tarih bilimi, eğer gerçek bir bilim olacaksa, toplumun gelişim tarihini artık kral ve generallerin hareketlerine, devletlerin 'fatih'lerinin ve 'hükümdar'larının davranışlarına indirgememeli, bilakis her şeyden önce, maddi değerleri üretenlerin, emekçi kitlelerin tarihiyle, halkların tarihiyle ilgilenmelidir."[9]

Böylece tarihin yapılmasında halkın birincil önemini vurguladıktan sonra Stalin, geçmiş tarihin insan özgürlüğü üzerine koyduğu sınırlılıkları tartışmaya devam eder. Yeni üretici güçlerin ve onlara uygun yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasının kasıtlı bir plan dâhilinde gerçekleşmediğini, "kendiliğinden, bilinç dışı, insan iradesinden bağımsız" olduğunu ifade eder. Bunun iki nedeni vardır:

> "Birincisi, insanların şu ya da bu üretim tarzını seçmekte özgür olmamalarıdır; çünkü yaşama giren her yeni kuşak, kendinden önceki kuşakların emeği sonucu yaratılmış olan üretici güçleri ve üretim ilişkilerini hazır bulur; bu nedenle, maddi değer üretebilmek için, ilk başta, üretim alanında hazır bulduğu her şeyi devralmak ve kendini bu üretici güçlere ve üretim ilişkilerine uydurmak zorunda kalır.
>
> İkincisi, insanlar şu ya da bu üretim aletini, üretici güçlerin şu ya da bu unsurunu iyileştirirken, bu iyileştirmelerin hangi *toplumsal* sonuçlara yol açacağının bilincinde değillerdir;

9 SBKP(B) Tarihi, sf. 121. Türkçesi için bkz. sf. 173.

bunu anlamazlar ve durup düşünmezler; sadece günlük çıkarlarını, işi hafifletmeyi ve kendisi için dolaysız, elle tutulur birtakım yararlar sağlamayı düşünürler."[10]

Ancak yeni üretici güçler olgunlaştıktan sonra, mevcut üretim ilişkileri ve onları savunan egemen sınıflar, daha fazla gelişme önünde aşılmaz engeller haline gelirler. Bu engeller ancak yeni sınıfların *bilinçli* eylemiyle, devrim yoluyla aşılabilir.

> "Burada, eski üretim ilişkilerini zor kullanarak yıkma misyonuna sahip yeni toplumsal fikirlerin, yeni siyasi kurumların, yeni siyasi iktidarın *muazzam rolü* gayet berrak ortaya çıkmaktadır."[11]

SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları'nda oldukça ilginç bir bölümde, Stalin, "ekonomik süreçlerin, ekonomik yasaların sadece sosyalizm ve komünizmde değil, diğer formasyonlarda da bir dereceye kadar toplum yararına kullanıldığından" söz etmektedir. Buna Fransız Devrimi'ni örnek gösterir:

> "Burjuvazi, feodalizme karşı, üretim ilişkileri ile üretici güçlerin niteliği arasındaki zorunlu uygunluk yasasını kullanmış, feodal üretim ilişkilerini yıkmış, yeni burjuva üretim ilişkilerini yaratmış ve onları feodal sistemin bağrında gelişmiş bulunan üretici güçlerin niteliğiyle uyuşur hale sokmuştur. Burjuvazi, bunu kendi özel yetileri dolayısıyla değil, bunda büyük çıkarı olduğu için yapmıştır. Feodaller buna, aptallıklarından dolayı değil, bu yasanın uygulanışını engellemekte büyük çıkarları olduğundan dolayı karşı gelmekteydiler. Ülkemizdeki sosyalist devrim için aynı şeyi söyleyebiliriz...
>
> Sınıflı bir toplumda, ekonomik yasalardan yararlanma, her zaman ve her yerde sınıfsal nedenlerle olur ve her zaman ve her yerde, ekonomik yasaların toplumun yararına kullanılışını sağlayan, öncü olan sınıftır; oysa çökmekte olan sınıflar buna karşı gelirler."[12]

---

10 SBKP(B) Tarihi, sf. 128. Türkçesi için bkz. sf. 183.

11 Age. sf. 130. Türkçesi için bkz. sf. 185.

12 Economic Problems of Socialism in the USSR [SSCB'de Sosyalizmin

II

Stalin'in gerçek tarihsel sorunların çözümüne katkıları arasında belki de en verimli olanı ulusların gelişimi konulu çalışması olmuştur. Bu çalışma 1912-13 yıllarında Lenin'le birlikte yazdığı *Marksizm ve Ulusal Sorun* ile 1950'de yayımlanan *Marksizm ve Dil*'i kapsamaktadır. Bu eserlerinde Stalin, "feodalizmin tasfiye ve kapitalizmin gelişme sürecinin, aynı zamanda insanların uluslar biçiminde kuruluşu süreci olduğunu" gösterdi. "Pazar, burjuvazinin milliyetçiliği öğrendiği ilk okuldur."[13] Ancak ulusal bağımsızlık talebini ilk olarak burjuvazi dile getirmiş olsa da bunun işçi sınıfı hareketi açısından avantajlarını Stalin şu şekilde açıklamıştır: "Toplantı ve konferanslarda ana dilini konuşmasına izin verilmezken, okulları kapatılırken Tatar ya da Yahudi işçinin entelektüel yeteneklerinin tam gelişmesinden ciddi olarak söz edilemez."[14] Bu sözler Ekim Devrimi'nden önce yazılmıştı. Daha sonra Stalin Uluslardan Sorumlu Halk Komiseri olarak ulusal kurtuluşa dair bolşevik politikayı hayata geçirirken şunları yazıyordu:

> "Özel mülkiyet ve sermaye kaçınılmaz olarak insanları böler, ulusal düşmanlığı körükler ve ulusal baskıyı yoğunlaştırırken, kolektif mülkiyet ve emek de aynı kaçınılmazlıkla insanları birbirine yaklaştırır ve ulusal baskının temelini çürütür. Ulusal baskı olmaksızın kapitalizmin varlığı nasıl mümkün değilse ezilen ulusların kurtuluşu ve ulusal özgürlük olmaksızın da sosyalizmin varlığı mümkün değildir."[15]

Ekonomik Sorunları], sf. 68-72. Türkçesi için bkz. sf. 94.

13 Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu, sf. 13, 15. Türkçesi için bkz. sf. 16,18. Kıyaslamak için bkz. Marksizm ve Dil, sf. 9.

14 Age. sf. 17. Türkçesi için bkz. sf. 20.

15 Age. sf. 91. 17. yy. İngiliz komünisti Gerrard Winstanley'nin sözleriyle kıyaslayabiliriz: "Mülk ve tek çıkar isteği bir ülkenin halkını ve tüm dünyayı böldüğü gibi tüm savaşların, kan dökülmesinin ve çekişmelerin kaynağıdır da." (The True Levellersi Standard Advanced, 1649, LD Hamilton, Selected Writings of Gerrard Winstanley, sf. 42).

Stalin'in eserinin bu bölümü ulusal bağımsızlığımız tehlikede olduğu için bugün Britanya açısından özellikle önem taşıyor. Okur, *Marksizm ve Ulusal ve Sömürgeler Sorunu* kitabında bu bölümü daha ayrıntılı incelemelidir. Stalin, SBKP'nin 19. kongresinde yabancı delegelere hitaben yaptığı son konuşmasında, "sermayenin iktidarda olduğu ülkelerdeki kardeş partilerin başarılarına ve zaferine güvenmek için her sebep var" derken iki tarihi neden ileri sürmüştür. Birinci neden, bu ülkelerin, hali hazırda sosyalizm yolunda olan ülkelerin tarihsel deneyimlerinden, hata ve başarılarından öğrenme olanaklarının olmasıdır. Ayrıntılı olarak açıklanan ikinci neden ise burjuvazinin "ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik bayrağını terk etmesi" ve "bu bayrağı yükseltme görevinin komünist ve demokratik partilere ait olduğudur".[16]

III

Stalin, tarihi Marksist bir tarzda ele almış ve Marx, Engels ve Lenin'in dehasından büyük ölçüde yararlanmıştır. Fakat Stalin, "dogmacı ve Talmudcu" olarak adlandırdığı ve tartışmalarını olgulara değil alıntılara dayandıran kimselere karşı sabır göstermemiştir. Tarihsel gelişmelerin Engels, Lenin ve kendisi tarafından ortaya konan argümanları eskitmiş olabileceğini memnuniyetle kabul etmeye hazırdır. Özgür tartışma konusundaki ısrarı bu nedenledir; çünkü "fikirler çatışmadan, eleştiri özgürlüğü olmadan hiçbir bilim serpilip gelişemez".[17] Lenin'in övgüsünü kazandığı için Clausewitz'in eleştirilmemesi gerektiğini ileri süren bir askeri profesöre 1947'de Stalin'in açıktan cevabı şu olmuştur: "Clausewitz tam olarak savaşta manifaktür çağının temsilcisiydi.

16 Soviet News, 17 Ekim 1952.

17 Stalin, "Reply to Colonel Razin" ("Albay Razin'e Cevap"), Soviet News, 30 Nisan 1947; Marksizm ve Dil, sf. 22, 35-8.

Ancak bugün savaşta makine çağındayız. Şüphesiz makine çağı yeni askeri ideologlar gerektiriyor."[18]

Stalin için tarih hiçbir zaman yalnızca akademik bir inceleme olmamıştır; o bir eylem kılavuzudur. Tarihsel analizinden politika için çıkardığı sonuç şudur:

> "Yönümüzü, şu anda üstün gücü temsil etseler de artık gelişmeyen toplumsal tabakalara değil, şu anda üstün gücü temsil etmeseler de gelişen ve bir geleceği olan tabakalara çevirmeliyiz."[19]

Bu yaklaşım, Stalin'in birçok durumda tarihsel analizi bilimsel öngörüye ne kadar iyi uyguladığını gösterir. Bu şekilde, Fransız Devrimi'nin deneyimiyle, 1905-7'deki Rus Devrimi'nde işçi sınıfının önderliği konusunda ısrar ediyor,[20] güvenle ve doğru bir şekilde Çar'dan "Son Nikolay" olarak söz ediyordu.[21] Stalin, "Sovyetler"in yegâne devrimci organ olmadığını Temmuz 1919'da, Rusya'da bolşevik zaferin üzerinden iki yıldan az bir zaman geçmişken anlamıştı. Onlar Rusya'ya özgü bir biçimdi.[22] 1920'de, Çarlığın parçası olan küçük devletlerin "sözde bağımsızlığının, şu ya da bu emperyalist grup karşısındaki tam bağımlılığını maskeleyen aldatıcı bir görünüşten başka bir şey olmadığını" görebiliyordu.[23]

Sonraki 20 yıl Stalin'in haklılığını kanıtlayacaktı. Ulusal sorun ve sömürgeler sorununa ilişkin 1912'de yaptığı tarihsel analiz, Asya'da ve başka yerlerde 40 yıllık komünist stratejinin temellerini oluşturmuştu, ki bunun meyvelerini bugün açıkça görebiliriz. (19. yüzyıl Almanya ve İtalya deneyiminden yola çıkan Stalin 1934'te, "Çin'e karşı bir emperyalist savaş"ın orada bir kurtuluş savaşına ve

18 Soviet News, 30 Nisan 1947.
19 SBKP(B) Tarihi, sf. 110. Türkçesi için bkz. sf. 124.
20 Eserler (Rusça baskı), cilt 1, sf. 152; cilt 2 sf. 4-5, 22-3.
21 Eserler (Rusça baskı), cilt 2, sf. 222.
22 Eserler (Rusça baskı), cilt 3, sf. 178.
23 Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu, sf. 79; kıyaslama için bkz. sf. 90. Türkçesi için bkz. Sol Yayınları, 1976, sf. 50.

ülkenin bağımsız bir devlet olarak birleşmesine yol açabileceğine işaret etmiştir.[24]) Aynı şekilde 1918-27 yılları arasında birçok farklı vesileyle Ekim Devrimi'nin uluslararası önemini analiz ederken, "insanlığın evrensel tarihinde radikal bir dönemeç" olarak tanımlaması, zamanın eskitmediği bir geçerliliğe sahiptir:

> "Ekim Devrimi sadece ekonomik ve sosyo-politik ilişkiler alanında bir devrim değildir. Aynı zamanda işçi sınıfının mantalitesinde bir devrimdir, ideolojisinde bir devrimdir."[25]

Aynı araştırmacı tarihsel analiz, devrim sonrası Rusya'sının sorunlarına da uygulanmıştır. Ekim Devrimi'nden üç ay önceki parti kongresinde Stalin, Rusya'da sosyalizmin inşasını Batı Avrupa'daki sanayileşmiş ülkelerde devrimin gerçekleşmesine tabi kılan Troçkist karar değişikliği önerisine karşı çıkmıştı:

> "Sosyalizme yolu açacak ülkenin tam da Rusya olması olanağı dıştalanamaz. Şimdiye kadar hiçbir ülke savaş zamanında Rusya'daki gibi bir özgürlük tatmamış ve hiçbir ülke üretimde işçi denetimini başlatmaya kalkışmamıştır. ... Yalnız Avrupa bize yol gösterebilir diyen modası geçmiş düşünceyi atmalıyız. Dogmatik Marksizm ve yaratıcı Marksizm vardır. Ben sonuncusundan yanayım."[26]

Sonraki 10 yıl boyunca yapılan tartışmalarda, Sovyet Komünist Partisi'nin yenilgici Troçkist politikaları reddetmesi işte bu doğru anlayış sayesinde olmuştu. 1925'te Stalin, tarihsel deneyime dayanarak sanayileşmenin finansmanı için alternatif yollar arıyordu:

---

24 Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu; Leninism (Allen and Unwin, 1940) sf. 479.

25 The October Revolution (Ekim Devrimi), sf. 156, 163.

26 Eserler, (Rusça baskı) cilt 3, sf. 186-7. Türkçesi için bkz. sf. 172-3. (1916'da Lenin tek ülkede sosyalizm olasılığından söz etmişti (Eserler, cilt 19, sf. 363-4). Fakat bildiğim kadarıyla, sosyalizmin inşa edileceği ilk ülkenin Rusya olacağı öngörüsünü ilk kez Stalin dile getirmiştir. Bkz. Marksizm ve Dil, sf. 35-6).

"Birinci yol, sömürgelerin fethedilmesi ve yağmalanması yoludur. Örneğin, dünyanın bütün kıtalarında sömürgeler fetheden, onlardan 200 yıl boyunca kendi sanayisini güçlendirmek için 'ek sermaye' sızdıran ve böylece sonunda 'dünyanın imalathanesi' haline gelen İngiltere böyle gelişti. ... İkinci yol, bir ülkenin başka bir ülke tarafından askeri olarak yenilgiye uğratılması ve tazminat ödemekle mükellef kılınması yoludur. Örneğin, Alman-Fransız savaşında Fransa'yı yenilgiye uğratıp, ondan beş milyar frank tazminat aldıktan sonra, bu parayı kendi sanayisinin kanallarına akıtan Almanya, işte böyle davrandı."

Stalin her iki yolu da "Sovyet düzeniyle bağdaşmaz" bulduğu için reddetmiştir. Yine kabul edilemez olan üçüncü bir yol ise "kapitalist bakımdan geri kalmış bir ülkenin kapitalist bakımdan gelişmiş ülkelerden aldığı, köleleştirici imtiyazlar ve köleleştirici istikrazlar yoludur. Örneğin, Çarlık Rusyası'nda olan buydu." Rusya'nın ise, "büyük ölçekli sanayisini geliştirmek ve proletaryanın güçlü sanayi devleti haline gelmek için", kendi tasarruflarını kullanarak, zor yoldan kalkınması gerekmişti.[27] Bu sanayileşme, kolektifleşmeyi mümkün kılmış, "devrim, ... *tepeden*, devlet iktidarının inisiyatifi ile ve *tabanın*, Kulak boyunduruğuna karşı ve kolektif çiftliklerde özgürlük içinde yaşamak için mücadele eden milyonluk köylü kitlelerinin doğrudan desteğiyle yapılmıştı."[28] Böylesi bir devrim, tarihin yeni bilinçli denetimi sayesinde olmuştu.

Aynı tarihsel yaklaşımı, Stalin'in savaş ve barış sorunlarını ele alışında da görebiliriz. 1922'de yaptığı bir konuşmada Stalin, gelecek savaşın karakterini şöyle tahlil ediyordu:

"Emperyalist savaşın sabit cephesine yer yoktur. ... Havacılıkta, kimyasal ve diğer savaş yöntemlerinde büyük gelişmeler, sabit

27 Leninism (Moskova, 1933), cilt 1, sf. 227-9. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 7, sf. 163-4

28 SBKP(B) Tarihi, sf. 305.

cepheyi imkânsız kılıyor. ... Bu savaş milyonların ordusuyla yapılacak. Bu savaş, ölümüne bir savaş olacak..."[29]

Kamulaştırılmış sektörlerin yöneticilerine yönelik Şubat 1931'de yapılan bir konferansta yaptığı en ünlü konuşmalarından birinde Stalin, Rus tarihine ilişkin şunları söylüyordu:

> "Eski Rusya'nın tarihi, başka şeylerin yanı sıra, geriliği yüzünden sürekli yenilmiş olmasından ibarettir. Eski Rusya, Moğol hanları tarafından yenildi. Türk beyleri tarafından yenildi. İsveç feodalleri tarafından yenildi. Polonya-Litvanya pan'ları tarafından yenildi. İngiliz-Fransız kapitalistleri tarafından yenildi. Japon baronları tarafından yenildi. Geriliği nedeniyle herkes tarafından yenildi. Askeri geriliği, kültürel geriliği, devletinin geriliği, endüstriyel geriliği, tarımsal geriliği nedeniyle. Elverişli olduğu ve cezasız kaldığı için yenildi. Devrim öncesi ozanın sözlerini anımsayın: 'Yoksul ve zengin, güçlü ve güçsüzsün aynı zamanda, Rusya Ana' ... Sömürücülerin yasası bu...
>
> Sosyalist anavatanımızın yenilmesini ve bağımsızlığını yitirmesini istiyor musunuz? Eğer bunu istemiyorsanız, o zaman en kısa sürede onun geriliğini ortadan kaldırmak... zorundasınız... İleri ülkelerden 50-100 yıl geride kalmış durumdayız. Bu arayı 10 yılda kapatmak zorundayız. Ya bunu başarırız ya da un ufak olacağız." [30]

Bundan tam on yıl dört ay sonra Almanlar saldırdı ve Sovyetler Birliği hazırdı.

Stalin 1934'te Wells'e şunları söylüyordu: "Faşizm, eski dünyayı zor yoluyla korumaya çalışan gerici bir güçtür. Faşistlerle ne yapacaksınız? Tartışmak mı? Onları ikna etmeye çalışmak mı? Bununla hiçbir şey elde edemezsiniz." Komünistler, diyordu Stalin, zor kullanımını asla övmezler; ama SSCB'ye zorlu bir saldırı olasılığı

29 J.T. Murphy'nin alıntısı, Stalin (1945), sf. 221.

30 Leninism (Allen and Unwin), sf. 365-6. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 13, sf. 45-6.

karşısında gerçekçi olmalı, gerçekleşmesi halinde onu püskürtmek için hazırlıklı olmalıdırlar.[31] Nazi istilası başladığında, Stalin, olayları aynı tarihsel gerçekçilikle analiz etti. 3 Temmuz 1941'deki ilk radyo konuşmasında, nihai zaferin garantisi olarak hem Almanya'daki hem de Avrupa'daki Nazi cephe gerisinin istikrarsızlığına işaret ederek şunları söyledi:

> "Modern savaş, motorlar savaşıdır. Savaşı, motor üretiminde ezici üstünlüğü sağlayan kazanacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve SSCB'nin toplam motor üretimi ele alındığında, Almanya'nın motor üretiminden en az üç kat daha fazla olduğu görülecektir. Haydut Hitlerci emperyalizmin kaçınılmaz çöküşünün temellerinden birisi de burada yatmaktadır."[32]

Şubat 1942'de Hitler, Sovyet devletini ve Slav halklarını tümüyle ortadan kaldırmakla tehdit ederken, Stalin, Günün Emri'nde, sakin bir şekilde, Kızıl Ordu'nun Almanya'ya karşı böyle bir hedefinin olmadığını bildiriyordu. "Tarihin deneyimleri, Hitlerlerin gelip gittiğini, ama Alman halkının, Alman devletinin kaldığını gösteriyor."[33] (Bu yaklaşımın, o zamanlar Almanya'yı, şimdi ise SSCB'yi yıkma çağrısı yapan Lord Vansittart gibilerinin histerisi ile tezatlığını görebiliriz.) Aynı zamanda Stalin'in daha 1934'te, "inisiyatifi, cesareti ve kararlılığı" nedeniyle Franklin Roosevelt'e karşı hayranlığını ifade etmesini ve onu "kapitalist dünya liderleri arasında en güçlü şahsiyetlerden biri" olarak nitelemesini hatırlamak gerekir.[34]

Son olarak, Stalin'in 6 Kasım 1944'deki önemli uyarısını hatırlayalım:

> "Alman liderlerin yeni bir savaşa hazırlandığını herkes biliyor.

---

31 Leninism (10. Rusça baskı), sf. 608. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 28.

32 On the Great Patriotic War of the Soviet Union, sf. 19. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 279.

33 Age., sf. 27; kıyaslayın sf.44. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 290.

34 Leninism (10. Rusça baskı), sf. 601. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 20.

Tarih, Almanya'nın kendini toparlaması ve yeniden güçlenmesi için yirmi-otuz yıllık bir zaman diliminin yettiğini göstermektedir."

Stalin, Birleşmiş Milletler'in etkili olması durumunda barışın korunabileceğini, Alman saldırganlığının engellenebileceğini vurguluyordu:

> "Bu uluslararası örgütün yeterli ölçüde etkili olacağına güvenilebilir mi? Hitler Almanyası'na karşı yürütülen savaşın ana yükünü omuzlamış büyük devletlerin, bundan böyle de birlik ve anlaşma ruhuyla hareket ettikleri koşullarda etkili olacaktır. Bu gerekli koşul sağlanmazsa etkisiz kalacaktır."[35]

İngiltere ve Fransa'nın, ABD önderliğinde, eski müttefikleri SSCB'ye karşı askeri bir ittifaka girdikleri günümüzde bu gerçekleri okumak ne acı.

Fakat burada da Stalin, yayımlanan son eserinde, gelecekteki yeni olanaklara ilişkin değerlendirmelerde bulunuyordu. Emperyalistler arası rekabete dair uzun tahlillerin ardından şöyle diyordu: "Kapitalist İngiltere'nin ve peşinden kapitalist Fransa'nın, sonunda ABD'nin kıskacından kendilerini kurtarmak ve bağımsızlığa kavuşmak ve tabii yüksek kazançlar da sağlamak için, Amerika ile ihtilaf haline gireceklerini söylemek daha doğru olmaz mı?" Bu sözlerin yazıldığı Eylül 1952'den bu yana olan gelişmeler, onların doğruluğunu göstermiştir. Stalin "şartlar elverdiği takdirde, barış uğruna savaşın sosyalizm uğruna savaşa dönüşebilmesi"nin olanaklı olduğundan söz etmiştir. "Fakat bu, o zaman artık bugünkü barış uğruna hareket olmaz. Kapitalist düzeni değiştirmek için bir hareket olur."[36] Bu perspektifin altında, insanlığın "savaşların kaçınılmazlığı"ndan kurtulma umudu yatar.

---

35 Soviet War News (Sovyet Savaş Haberleri), 8 Kasım 1944. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 397-8

36 Economic Problems of Socialism in the USSR, sf. 38,41. Türkçesi için bkz. Sosyalist Ekonominin Meseleleri, sf. 36, 39.

IV

O halde, Stalin'in tarih konusundaki hükmü, SSCB'de en kayda değer hüküm olarak görülmektedir. Birincisi, o, hangi konuda olursa olsun, akademik argümanların ağlarından sıyrılıp olayın esasına inmeyi başaran büyük ve etkili bir düşünürdü; ikincisi, herhangi bir fikri, iyice ölçüp biçtikten, o konu hakkındaki uzmanların görüşlerini tarttıktan sonra ortaya koyan, büyük sorumluluk sahibi bir liderdi. Bu nedenledir ki, onun açıklamaları, SSCB'deki kolektif düşüncenin en yüksek bilgeliğinin ifadesidir. Örneğin, *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* kitabındaki bir tek cümle, feodal toplumda artı-değerin tam olarak nasıl elde edildiği konusunda Sovyet tarihçileri arasında uzun süredir devam eden tartışmaları özetlemiş ve geliştirmiş, İngiliz Marksist tarihçilerin kafa yorması gereken bir noktaya parmak basmıştır. "Şüphesiz ki ekonomi dışı zor, derebeylerin ekonomik iktidarını pekiştirmeye yardım etmiştir; ancak, feodalizmin temelini oluşturan bu değil, toprağın feodal mülkiyetidir."[37]

Stalin'in açıklamaları, sadece tarih ve Stalin hakkında değil, Sovyet toplumu hakkında da önemli veriler içeriyor. Örneğin, Stalin'in, tarihin itici gücü olarak *halk,* sıradan insanlar üzerindeki ısrarlı vurgusunu ele alalım. 1933'te Kolektif Çiftlik Hücum İşçilerinin Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü konusunda ortaya koyduğu düşünceler, antik dönem tarihçileri arasında tartışmalara yol açmıştı. (Bizim dar ve sınırlı bakış açımıza göre, hedef kitle ile konu arasında görünür bir bağdaşmazlık, Sovyet toplumu hakkında çok şey ortaya koyuyor. Bu konuda Stalin'in, kamulaştırılmış endüstri yöneticilerine yaptığı konuşmada, Nekrasov'dan alıntı yaptığı

37 Economic Problems of Socialism in the USSR, sf. 47. Bu konuda Sovyet tarihçileri arasındaki tartışmalar için bkz. Voprosy Istorii, No. 6, 1951, sf. 138-43; No. 2, 1952, sf. 30-46; No. 8, 1952, sf. 154-9; No. 4, 1953, sf. 134-42. Türkçesi için bkz. Sosyalist Ekonominin Meseleleri, Sol Yayınları, 1967, sf. 44.

ve Bütün Rus tarihini anlattığı yukarıdaki bölüme bakınız.) Stalin burada şöyle diyordu:

> "Kölelerin devrimi, köle sahiplerini yok etti ve emekçilerin sömürü biçimi olarak köleciliği ortadan kaldırdı. Fakat köle sahiplerinin yerine feodal beyleri ve emekçilerin sömürü biçimi olarak serfliği geçirdi. Bir grup sömürücü yerine başka sömürücüler geldi. Kölecilik zamanında 'yasa', köle sahiplerine köleleri öldürme izni veriyordu. Serflik zamanında ise 'yasa', feodal beylere 'yalnızca', serfleri satma izni veriyordu."[38]

Tarihsel değişimi gerçekleştiren halktır; bu nokta Stalin'in eserlerinde tekrar tekrar vurgulanır. H. G. Wells, 19. yüzyıl ortalarında İngiltere'de "aristokrasiden burjuvaziye gönüllü bir iktidar transferi" olduğundan söz etmişti. Buna cevaben Stalin (haklı olarak), egemen sınıfın taviz vermeye zorlanmasında, işçi sınıfının baskısı ve Çartist hareketin önemini vurgulamıştı.[39] Lenin'in ölümünün ardından yaptığı konuşmada Stalin, en başta Lenin'in "kitlelerin yaratıcı yeteneğine inancı" üzerinde durmuş, onun tarih bilgisini ve dolayısıyla tarihe yön verme becerisini buna bağlamıştı.[40] Yani Stalin, bolşevik partiye Anteus örneğini hatırlatırken sadece hoş bir Yunan efsanesinden söz etmiyor, bunun içerdiği tarihsel derslere dikkat çekiyordu. Anteus, gücünü topraktan alıyor ve yenilmesi için ondan uzaklaşması gerekiyordu. "Bolşevikler", diyordu Stalin, "kendilerini doğuran ... halkla bağlarını sürdürdükleri sürece, yenilmez kalmak için her imkana sahiptir."[41]

---

38 Leninism (Allen and Unwin), sf. 457. Stalin'in antik tarih ile ilgili diğer gözlemleri için bkz. age., sf. 479, ve "Albay Razin'e Cevap" makalesi (Soviet News, 30 Nisan 1947). Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 13, sf. 215.

39 Leninism (Rusça 10. baskı), sf. 611-12. "İngiltere egemen sınıflarının, aristokrasi olduğu kadar burjuvazi de, sınıf çıkarları bakımından, iktidarını güvenceye alma bakımından, bütün diğer egemen sınıflar arasında en becerikli, en esnek olarak kanıtlandığı söylenmelidir." diyordu Stalin. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 33.

40 On Lenin (Little Stalin Library), sf. 30. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 6, sf. 68-9.

41 SBKP(B) Merkez Komitesi Plenumundaki Tartışmalara Cevap, 3-5 Mart

Bir başka başbakan ve savaş dönemi lideri Winston Churchill ise bir tarihçi olarak yeteneklerini, askeri başarıları kadar zenginliği, kötülüğü, yolsuzluğuyla da ün salmış büyük Marlborough Dükü John Churchill'in itibarını korumaya adamıştı. Gürcü bir ayakkabı tamircisinin oğlunun ise büyük çaplı rüşvet suçlamalarına karşı savunacağı ataları yoktu. O da en az Winston Churchill kadar, atalarına adaletin uygulanması kaygısı güdüyordu; ancak onun ataları ne zengin dük, ne yolsuzluğa bulaşmış general ne de politikacıydılar; onlar Rusya halkına ve eski Rus emperyalizminin baskı altında tuttuğu uluslara mensup sıradan insanlardı.

Bu sadece duygusallık içeren bir konu değildi. Yukarıda *SBKP Tarihi*'nden yaptığım alıntıda, Stalin, bireylerin önemine dair vurguyu, Marksizmin genel tarihsel bakışının bir parçası olarak ortaya koyuyordu.[42] Daha popüler bir ifadeyle ve tarihsel analizden ziyade mevcut siyasal gerçekliğin bir ifadesi olarak, Stalin aynı konuya 1933'teki Kolektif Çiftlik Hücum İşçileri Kongresi'nde değinmişti:

> "Liderlerin tek başına tarih yapıyor sayıldığı, işçi ve köylülerin ise hesaba katılmadığı zamanlar geçmiştir. Halkların ve devletlerin kaderleri şimdi yalnızca liderler tarafından değil, bilakis her şeyden önce ve esas olarak milyonlarca emekçi kitlesi tarafından belirleniyor. Fazla gürültü ve gösteriş yapmaksızın tesisleri ve fabrikaları, maden ocakları ve demiryollarını, kolektif çiftlikler ve Sovyet çiftlikleri inşa eden, yaşam için gerekli tüm malları yaratan, tüm dünyayı besleyen ve giydiren işçiler ve köylüler; yeni yaşamın gerçek kahramanları ve yaratıcıları bunlardır."[43]

Burada, yeni Sovyet medeniyeti gelişirken, Marksist tarih anlayışını da nasıl doğal olarak geliştirdiğini görüyoruz; zira Sovyetler Birliği'nde tarihin yapıcısı olarak insan kendi gücünün bilincine varmıştır. Mareşal Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sonrası zafer kut-

1937 (Rusça baskı), sf. 17. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 15, sf. 383-84.

42 Yukarıdaki gibi, sf. 4.

43 Leninism (Allen and Unwin), sf. 468-9. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 13, sf. 227.

lamalarında selamladığı, savaşların gerçek galibi bu sıradan insanlardı.

Wells ile röportajında Stalin, "Şu ya da bu kişinin gerçekten hangi öneme sahip olduğu üzerine kesin kararı yalnızca tarih verir" diyordu.[44] Winston Churchill'in Tahran'da hitap ettiği gibi "Büyük Stalin" bu unvanı kesinlikle hak ediyor. Churchill bununla, Stalin'in Nazilere karşı SSCB'nin zaferini örgütlemedeki başarılarını kastediyordu.

Fakat Stalin eylem adamı olduğu kadar bir düşünürdü de. 1945'ten bu yana kapitalist ülkelerin siyasi liderleri insanlık için daha fazla yıkım getiren savaşlardan başka bir gelecek göremezken, Stalin'in farklı işleri ve halkına karşı farklı bir sorumluluk anlayışı vardı. *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları*'nda, tarih yapıcıları olarak tüm kadın ve erkeklerin, bunu gerçekleştirme özgürlüklerinin bilinciyle kendi kaderlerini nasıl kendi ellerine alacaklarını ortaya koyuyordu. Stalin, iş gününün beş saate indirilmesine, böylece toplumun tüm üyelerinin geniş kapsamlı bir eğitim için serbest zamanının olmasına dikkat çekiyordu. Bu geniş kapsamlı eğitim sayesinde insanlar kendi mesleklerini seçebilecek, böylece toplumun hiçbir üyesi bütün hayatı boyunca tek bir işe bağlı olmayacaktı. Böylelikle medeniyetin kendisi kadar eski olan bir ayrım, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrım sonunda ortadan kalkacaktı.

Kendisi bütün çağdaşlarından daha etkili bir şekilde tarih yapan büyük bir Marksist düşünürün halkına bıraktığı son miras işte böyle bir mirastı. Komünist toplumun yaratılması için gereken pratik adımlar konusunda saygın bir kılavuz. Stalin'in öngördüğü gibi, böylesi bir toplumda sadece ekonomik bolluk olmayacak, *tüm* kadınlar ve erkekler insanlığın bütün kültürel mirasına, kendi kaderlerinin özgür ve bilinçli denetimine dâhil olacaktır.

75 yıl önce Engels, ancak sosyalist devrimden sonra, insan "tam bilinçli olarak kendi tarihini biçimlendirecek ve ancak bundan

44 Leninism (Rusça 10. baskı), sf. 599. Türkçesi için bkz. Eserler, cilt 14, sf. 17

sonra, onun harekete geçirdiği sosyal nedenler, esas olarak ve giderek artan biçimde, kendi planladığı sonuçları doğuracaktır. İşte bu, insanlığın zorunluluk alanından özgürlük alanına sıçrayışıdır." demişti.[45] Ne mutlu ki Stalin, yarattığı şeyin farkında olarak ve kendisiyle birlikte onu yaratan insanlar arasında bu bilginin yayıldığını görerek böylesi bir toplumun yaratılmasına bu kadar büyük katkıda bulunabilmişti. Yalnızca SSCB'de değil bütün ülkelerde insanlık ona daima derin bir minnet duyacaktır.

Kaynak: *Modern Quarterly*, cilt 8, sayı 4, Sonbahar 1953.

45 Engels, Anti-Dühring, sf. 318.

TARİH ÖĞRETMEK

I

Bu makale bir süre önce SSCB'ye yaptığım ziyaret sırasında topladığım bilgilere dayanıyor. SSCB Bilimler Akademisi'nin davetiyle Aralık 1954-Ocak 1955 tarihleri arasında gerçekleşen üç haftalık bu ziyarete[1] küçük bir İngiliz tarihçiler grubuyla katıldım. 1935-36'da bir yıl kadar Moskova'da kalmış ve Moskova Üniversitesi'nde derslere girme ve oradaki tarih öğretmenleriyle tanışma olanağı bulmuştum. Böylece 20 yıl önceki koşullarla bu ziyareti kıyaslamam mümkün oldu. Moskova Üniversitesi'ndeki çalışma koşulları ve müfredat diğer Sovyet üniversiteleriyle benzerlik gösteriyor; bu nedenle bu konuda söylediklerim genelleştirilebilir; ancak Moskova dışındakiler hakkında doğrudan bilgim yok.

Moskova Üniversitesi'nde 12 fakülte var. Tarih, Beşeri Bilimler alanındaki en büyük altı fakülteden biri. Tarih Fakültesi'nin 1300 öğrencisi var ve bu rakamın gelecek yıl 1500'e çıkması bekleniyor.

Tarih bölümü beş yıl sürüyor. Kâğıt üzerinde olduğu kadarıyla müfredat dengeli ve iyi düşünülmüş görünüyor. Konular üç bölüme ayrılmış: (i) Genel tarih, (ii) Felsefe ve sosyoloji, (iii) Özel ilgi alanı. (i) Genel tarih şunları kapsıyor: 1) Geçmişten günümüze ve Rus olmayan SSCB halklarının tarihi de dâhil olmak üzere Rusya

1 Moskova Üniversitesi'nden Profesör Galkin ve Lavrovski'ye verdikleri bilgi ve soruları büyük bir sabırla cevapladıkları için büyük bir borç duyuyorum. Fakat onlar bu makaleyi görmedikleri için herhangi bir yanlış varsa sorumluluk bana aittir.

tarihi, 2) Antik dönem, 3) Ortaçağ, 4) Modern genel tarih: Bu Avrupa tarihiyle ilgili değil, ama Antik Doğu, Bizans ve Asya, Afrika ve Amerika tarihinin yanı sıra uluslararası ilişkileri de kapsıyor, 5) Arkeoloji ve antropoloji, 6) Sanat tarihi.

(ii) Felsefe ve sosyoloji ise şu konulardan oluşuyor: 1) İki yıllık Marksizmin temelleri dersi, 2) Ekonomi, 3) Felsefe ve felsefe tarihi, antik Yunandan günümüze felsefe okullarını kapsıyor. (iii) Dördüncü ve beşinci yıllarda özel ilgi alanı dersi ise öğretmenin de tavsiyesiyle öğrenci tarafından seçiliyor ve dünyadaki bütün ülkeleri içerebiliyor. Öğrencilerin çoğu doğal olarak Rus tarihiyle ilgili bir konu belirliyor; ama %5'ten fazlası İngiliz tarihini seçiyor (Bu rakam İngiliz sömürgelerini kapsamıyor). Benzer oranda öğrenci ise Fransız, Alman veya Amerikan tarihini seçiyor. Diğer ülkeleri seçenlerin oranı daha düşük. Norveç ve İsveç'i ise son yıllarda kimse seçmemiş. Çin ve diğer Asya ülkelerinin tarihine ilgi giderek artıyor. Tarih Fakültesi'nin yetiştirdiği çiçeği burnunda arkeologlar, antropologlar, arşivci ve sanat tarihçileri, bu aşamada kendi seçtikleri bir alanda uzmanlaşıyor.

Eski Slavca, Latince[2] ve bir modern Batı Avrupa dilini öğrenmek zorunlu. Bunun yanı sıra öğrenci, seçtiği konuya bağlı olarak en az bir yabancı dil öğreniyor. Moskova Üniversitesi'nin tarih öğrencileri için yayımladığı İngilizce kitabının önsözünde, diğer ülkelerin tarihi belgelerini inceleyebilmek için öğrencilerin yabancı dilleri iyi derecede öğrenmesinin gerekliliği üzerinde duruluyor, Marksist olmayan yazarların incelenmesi de özellikle vurgulanıyor. Bu nedenle kitapta, öğrencileri dile aşina kılmak için Stubbs, J. R. Green ve Trevelyan gibi klasik İngiliz tarihçilerinin eserlerinden pasajlara yer veriliyor. Ayrıca öğrencilerin tercihine bağlı olarak, numizmatik (madeni para bilimi), paleografi (eski yazı bilimi) ve hanedanlık armaları gibi alt konularla ilgili özel dersler de var.

Öğrenciler son iki yıl tarih yazımı, el yazması kaynakların incelenmesi, belgelerin ele alınması ve sınıflandırılması gibi konularda

2 Bir süre önce ortaokullara da yeniden zorunlu Latince dersi getirildi.

arşivlerde ve kütüphanelerde stajla birlikte ek ders alıyor. Son yıl alınan pedagojik eğitim ise bizdeki üniversite sonrası eğitim diplomasına denk; ama Moskova Üniversitesi'nde bu üniversite diploması kapsamında. Bu ders şunları kapsıyor: 1) Eğitim teorisi, 2) Eğitim teorileri tarihi, 3) Tarih öğretme tekniği; bir ortaokulda 6-8 haftalık öğretmenlik stajı da buna dâhil ve öğrenci 4-5 dersi kendi başına veriyor. İlk iki yıl fiziksel eğitim zorunlu.

Kursun ilk üç yılında esas olarak 15-20 öğrencilik dersler ve daha çok da seminerler veriliyor. Dördüncü ve beşinci yıl ise sınıflar küçülerek 4-6 kişiye düşüyor. Bu seminerlerde ve sınıflarda öğrenciler teker teker hazırlandıkları bir konuda tartışma yürütmekten sorumlu; Oxford'daki haftalık dersler gibi. Konuştuğum öğrenci ve öğretim üyelerinden bazıları bu ders programının fazlasıyla ders ve seminerle dolu olduğunu, okunması gereken şeyler için fazla zaman kalmadığını düşünüyordu. Bu özellikle uzmanlaşmanın başladığı ve okuma listelerinin uzadığı son iki yıl açısından geçerli görünüyor.

Her yılsonunda sınavlar yapılıyor. SSCB'de bütün sınavlar sözlü oluyor, ama dördüncü yıl öğrenciler Avrupa tarihinin genel bir sorunu hakkın da uzun bir araştırma (40-70 daktilo sayfası) hazırlıyor. Son yıl ise kendi uzmanlık konularındaki daha ayrıntılı bir sorunla ilgili en az 100 sayfalık bir tez yazmaları gerekiyor. (...) Bu tez Tarih Fakültesi'ndeki açık bir toplantıda savunuluyor. Buna göre tez kabul ya da reddediliyor. Sadece tezini tamamlayanlar diğer derslerden final sınavlarına girebiliyor. Bu aşamada üniversite dışından gelen kişiler sınav yapıyor.

Tarih kursunu tamamlayıp da araştırma amacıyla kalmak isteyenler, profesörlerin tavsiyesi üzerine yine sözlü bir sınava giriyor. Başarılı olanlar, ki bu yılda 40-50 kişiyi buluyor, iki-üç yıl daha üniversitede kalıp lisans üstü bir diploma (*aspirantura*) almaya çalışıyor. Bazı öğrenciler ise bir süre öğretmenlik yaptıktan ya da başka işlerde çalıştıktan sonra *aspirant* olarak üniversiteye dönüyor.

*Aspirant*lar tezlerini Tarih Fakültesi Heyeti (veya onların kurduğu bir komite) önünde savunuyor. Tez savunulmadan önce özeti SSCB'de 200'den fazla akademik kuruma dağıtılıyor, böylece ilgili herhangi bir tarihçi o konuda düşünce belirtebiliyor. Savunma sonrasında Fakülte Heyeti gizli oyla tezi kabul ya da reddediyor.

Öyle görünüyor ki, bu bölüm geniş bir tarih eğitimi vermeyi amaçlıyor ve dünya tarihi üzerinde bizdekinden daha fazla duruluyor. Bizde de olduğu gibi, tarih diploması devlet kurumlarında, belediyelerde, serbest görevlerde iş olanağı yaratabiliyor; ama asıl olarak okul ve üniversite öğretmenlerinin yetiştirilmesi hedefleniyor. Mezunların iş sıkıntısı çekmediği görülüyor. Öğrenciler daha eğitimini tamamlamadan iş teklifi alıyor.

II

Öğrencilerin üniversiteye giriş yaşı 18-19. Savaş sonrası yıllarda girişler doğal olarak daha ileri yaşlarda oldu. Yaşça daha büyük öğrenciler de kabul ediliyor. Öğrenciler bütün Sovyet üniversitelerine sınavla giriyor. Bu kurslar orta öğrenimini tamamlamış herkese açık. Okulu altın madalya ile tamamlayanlar Moskova Üniversitesi'ne (ve diğerlerine) sınavsız alınıyor. Diğer üniversiteler okul bitirme sınavında gümüş madalya alanları da sınavsız kabul ediyor. Ama anladığım kadarıyla bu öğrenciler Moskova Üniversitesi'ni istiyorsa herkes gibi sınava girmeleri gerekiyor.

Okul bitirme sınavları da dâhil olmak üzere devlet bursları veriliyor; Moskova Üniversitesi öğrencilerinin %80'i bu bursu alıyor. Ayrıca normal üniversite kursu için de ödül ve burs almak için iyi not almak gerekiyor. Yurtlarda ihtiyacı olanlara ucuza barınma olanağı sağlanıyor. Moskova Üniversitesi'nin yeni binasındaki güzel öğrenci yurdunda, konuştuğum bir aspirant ayda aldığı 780 ruble bursun 40 rublesini kiraya ödüyordu. Lisans öğrencileri ilk yıl için aldıkları ortalama 300 rublenin 22'sini kiraya ödüyor, bu miktar

sonraki yıllarda artıyor. Fakat SSCB'de kiralar genel olarak gelire bağlı ve gelirin %5'ini pek aşmıyor; yani öğrencilerin bu bakımdan diğer toplum kesimleri karşısında herhangi bir ayrıcalıkları olmuyor.

III

Tarih Fakültesi'nde 200 kadar öğretim görevlisi var. 1300 öğrencisi olan fakültede öğretmen başına 6,5 öğrenci düşüyor. İngiltere'deki üniversiteler bunun gerisinde kalıyor. Ayrıca durum 1935-36'ların Moskova Üniversitesi'ndeki koşullardan da oldukça farklı. O zamanlar üniversite öğretim görevlilerinin iş yükü fazla gelmişti bana. Şimdi ise durum farklı. Yasalar onların çalışma saatini yılda 500-600 saatle sınırlıyor ve sadece ders ve seminerler değil, sınavlar ve öğrencilerle mülakatlar da dâhil buna. Tatiller yılda iki ay ile İngiltere'dekinden kısa. 10 aylık öğretim döneminde profesör ve öğretim görevlilerinin üniversitedeki görevi haftada ortalama 12-15 saat. Bu ise dönemler uzun olsa da Moskova Üniversitesi'ndeki öğretim görevlilerinin araştırma için Oxford'dakilerden daha fazla zaman ayırabileceklerini, öğretmen başına 6,5 öğrenci ile öğretimin en az Oxford ve Cambridge'deki kadar yoğun olduğunu gösteriyor.

Tarih Fakültesi Kütüphanesi'ni görmedim. Ancak Moskova Üniversitesi'ndeki diğer kütüphaneler iyi donanımlı olduğu gibi çok sayıda yabancı dergiye de yer veriyor. Ayrıca tüm öğrenciler her dilden çok sayıda kitabın yer aldığı milli kütüphaneden, Lenin Kütüphanesi'nden de yararlanabiliyor. Bildik bazı kütüphanelerin tersine Lenin Kütüphanesi başvuruları olumlu karşılıyor. Toplam 120 bin üyesi, 14 büyük okuma salonunun üçü çocuklara yönelik; çocuklar 8 yaşından itibaren bu salonları kullanabiliyor. 700 kişi kapasiteli en büyük salonu çoğunlukla öğrenciler kullanıyor. Bu ziyaretimde gördüğüm ve 1936'da kullandığım bu salonda hemen hemen her sandalye doluydu ve çoğunluk öğrenciydi. Salonun etra-

fındaki raflar ders kitapları ve kaynak kitaplarla dolu. Ayrıca bir de lisansüstü eğitim alanlara ve araştırmacılara yönelik bir okuma salonu var. Burada da duvarlar kaynak kitaplarla kaplı ve mikrofilm okuma imkânı da var. Kütüphane gece 11'e kadar açık.

Daha ileri düzeyde araştırmalar için Bilimler Akademisi Kütüphanesi kullanılabiliyor. Bu kütüphane 45'i İngiltere'de olmak üzere en önemli yabancı kütüphane ve dernekle ilişki halinde. Kabaca bir bakışla tarih ve ekonomi bölümlerinde, yerel arşivler hariç, tüm önemli İngiliz dergilerinin bulunduğu görülüyor. Tarih Fakültesi belli alt gruplardan oluşuyor:

1. SSCB halklarının Ortaçağ tarihi
2. SSCB halkları modern tarihi
3. 1917 sonrası SSCB halkları tarihi
4. SSCB Komünist Parti tarihi
5. Arşiv araştırmaları
6. Antik Dünya tarihi
7. Ortaçağ tarihi
8. Modern tarih
9. Güneyli ve batılı Slavlar tarihi
10. Yakın ve Orta Doğu ülkeleri tarihi
11. Uzak Doğu ülkeleri tarihi
12. Çin tarihi
13. Doğu dilleri
14. Arkeoloji
15. Antropoloji
16. Müze araştırmaları
17. Rus sanat tarihi
18. Genel sanat tarihi
19. Estetik

Tarih Fakültesi'nde modern diller, felsefe, ekonomi, eğitim gibi öğrencilerin okuduğu diğer konuların sorumluluğu diğer fakültelerdeki profesörlerin görev kapsamına giriyor. Tarih Fakültesi yönetim kurulu bu 19 bölüm başkanı ile fakültenin diğer seçilmiş temsilcilerinden oluşuyor.

IV

Sovyet eğitim sisteminin tümünde Britanya tarihinin özel bir yeri var. İngiliz Devrimi'nin başlangıcı (1640) Sovyet okul ve üniversitelerinde, ortaçağın bitimi ve modern tarihin başlangıcı olarak görülüyor; nasıl ki İngiltere'de 1485 veya 1494 tarihleri esas alınıyorsa. SSCB'deki orta öğrenim müfredatında İngiliz tarihine epeyce yer ayrılmış. Dünya tarihine ayrılan 228 saatin 36'sı sadece Britanya tarihini işliyor. Böylece öğrenciler İngiliz tarihi hakkında önemli bir bilgi birikimiyle üniversiteye başlıyor.

Ayrıca Rusya'da Britanya tarihi konusunda Ekim Devrimi öncesine dayanan büyük bir araştırma geleneği var. Bu gelenek, M.M. Kovalevski'nin Ortaçağ ve 17. yüzyıl İngiliz tarihi üzerine önemli kitaplar yazdığı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanıyor. Kovalevski, Eşitlikçilerin (Levellers) siyasi fikirlerine büyük önem veren ilk tarihçilerden biridir. Çağdaşı Paul Vinogradoff, Moskova ve Oxford'da başkanlık yapmış, ortaçağ İngiliz köyü konusundaki eserleri hâlâ klasik olarak kabul edilen bir tarihçidir. Vinogradoff'un öğrencisi A.N. Savine ise *Tasfiye Öncesi İngiliz Manastırları* (English Monasteries on the Eve of the Dissolution) konusunda İngilizce bir eser yayımlamıştı; fakat tasfiye konusundaki kitabı, 17. yüzyıl devrimi hakkındaki dersleri ve 16 ve 17. yüzyıl derebeylik tarihi üzerine araştırmaları İngilizceye çevrilmiş değil. Savine, 1917 sonrasında da Rusya'da ders vermeye ve kitap yazmaya devam etmiştir. Aynı şekilde 1381 Köylü İsyanı üzerine önemli bir eseri olan D.M. Petruşevski de tercüme edilmeyi bekliyor. 1942'de

ölünceye dek İngiltere'de tarihçilerin eğitimine katkıda bulunan Petruşevski'nin öğrencileri onun anısına eserlerini derleyerek 1946'da yayımladı.

İngiliz tarihi alanındaki Sovyet uzmanlar kuşağının en önemli ismi ise bugün SSCB'de en tanınmış tarihçiler arasında yer alan akademisyen E.A. Kosminski'dir. Ortaçağ İngilteresi'nin tarım tarihi konusundaki birçok makalesi İngiltere'deki bilimsel dergilerde yayımlandı; 13. yüzyılda İngiliz köyünün durumunu ele alan büyük eserinin İngilizce çevirisi de yakında çıkacak. İngiliz tarihçilerin tanıdığı diğer isimler arasında Gorki Üniversitesi'nden Profesör S.I. Arkhangelski de sayılabilir. 1640 devriminde tarım sorunlarının önemine dikkati ilk o çekmiştir. Moskova Üniversitesi'nden Profesör B.F. Semenov 16. yüzyıldaki çitlemeler konusunda, yine aynı üniversiteden Profesör V.M. Lavrovski 18. yüzyıl İngilteresi'ndeki parlamenter çitlemeler konusunda belgelere dayalı en iyi eserleri yazmıştır.

Bu tarihçiler okulu Vinogradoff ve Savine'in izinden gitmiş ve İngiliz tarımının tarihi konusunda yoğunlaşmıştır. Fakat bu son ziyaretimde beni en çok etkileyen şey, eserleriyle İngiltere tarihini bütün yönleriyle ele almış olan çok sayıda Rus tarihçinin varlığıydı. Moskova ve Leningrad'da Britanya tarihinin sorunlarını bir uzman gibi ve İngiltere ve Amerika'daki son dönem tarih çalışmalarından tümüyle haberdar bir halde tartışmaya hazır 15-20 tarihçiyi kısa sürede bir araya getirmek oldukça kolay görünüyordu. Tarım tarihi en güzide eserlerin yayımlandığı alan olmaya devam ediyor. Ama başka şeylerin yanı sıra *Domesday Book*[3], 15. yüzyıl İngiliz edebiyatı, Napolyon savaşları sırasında İngiliz-Rus ilişkileri, Çartizm ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz-Rus ilişkileri konusunda araştırma yapan akademisyenlerle görüştüm. Son dönemlere ait İngiliz tarih teorilerini inceleyen ve bu konuda benden daha bilgili ve yetenekli

3 1066'da İngiltere'yi fetheden ilk Norman kralı Fatih William'ın (William the Conqueror) emriyle İngiltere ve Galler'de kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirlemek için yapılan ve 1086'da tamamlanan çalışma –ç.n.

bir araştırmacıyla tanıştım. İki dünya savaşı arasındaki döneme ilişkin İngiliz tarihine özel bir ilgi var. Moskova Üniversitesi'nde 1926 genel grevi konusunda tez yazan bir Özbek ile karşılaştım. Benim görmediğim ama 1954'te Leningrad'da yayımlanmış olan 1450 Cade İsyanı hakkında bir kitap da yine doğu kökenli başka bir araştırmacı Em Chan Dyen'e aitti.

Fakat bende en çok ilgi uyandıran, başta Ara Dönem (Interregnum)[4] olmak üzere 17. yüzyıl üzerine yazılmış bir eser oldu. Oliver Cromwell'in hayatını ve yaşadığı dönemi ele alan bildiğim en iyi eser, birkaç yıl önce genç Moskovalı tarihçi M.A. Barg tarafından yayımlandı. 1640-60 yılları arasında çıkarılan anayasal belgeleri içeren 400 sayfalık bir kitap 1946'da basıldı. Geçen yıl ise aynı döneme ilişkin 750 sayfalık iki ciltlik kolektif bir eser yayımlandı. İngiliz tarihi uzmanlarının ilgi duyacağı ve geçen yıl sonbaharda 10 bin adet basılan bu güçlü eser Ocak ayında kitapçılarda tükenmişti. Daha fazla ilgi uyandıran Barg'ın kitabı ise 50 bin adet basılmıştı. Bu tür özel uzmanlık eserlerini okuyanlar esas olarak üniversite eğitimleri sırasında İngiliz tarihi konusuna yoğunlaşmış kişiler olmalıydı. Bu öğrenciler Britanya tarihiyle ilgili ders ve seminerlere katılıp Rusça ve İngilizce yayınları takip ederek modern tarih yazımı konusunda bilgi sahibi olmuştu. Moskova Üniversitesi'nde bir profesör 17-19. yüzyıl İngiliz tarım tarihi, 18. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl İngiliz ve Fransız tarım tarihi ve 17. yüzyıl İngiliz Devrimi konusunda seminerler veriyor. Bu kişi ayrıca sanayi devrimi ve 19. yüzyıl işçi hareketleriyle ilgili dersler de veriyor. İngiliz tarihi konusunda uzmanlaşan öğrencinin bu konu hakkında en az bir uzun makale yazması gerekiyor. Yani bu konuda edinilen bilginin yüzeysel olma ihtimali yok.

4 1640 İngiliz Devrimi sonrasında 1649'da Kral 1. Charles'ın yargılanıp idam edilmesinden 1660'ta oğlu 2. Charles'ın tahta geçişiyle krallığın yeniden tesis edilmesine kadar geçen dönem, bir başka deyişle Cumhuriyet dönemi, İngiltere tarihinde Ara Dönem (Interregnum) olarak ifade ediliyor –ç.n.

V

Peki Moskova Üniversitesi'ndeki eğitimin kalitesi nasıl? Bunu dışarıdan değerlendirmek elbette zor. Ancak birçok özelliği bu eğitimin kaliteli olduğunu gösteriyor. Birincisi, Batı Avrupa tarihi konusunda akademisyen Kosminski ve Tarlé, Rus tarihi konusunda akademisyen Artsikhovski, Tikhomirov ve Ribakov gibi SSCB'nin ünlü tarihçileri uluslararası üne sahip olduğu gibi üniversite öğretimi ve araştırma konularıyla da yakından ilgili. Daha önce sözünü ettiğim İngiliz Devrimi üzerine iki ciltlik kolektif eserin düzenlemesini akademisyen Kosminski yapmıştı[5]. İkincisi, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının az olması, Moskova Üniversitesi öğrencilerinin yoğun eğitim aldığı ve öğretmeninden İngiliz eğitim sistemindeki ile aynı düzeyde ilgi gördüğü anlamına geliyor. Bu arada öğretim görevlileri de kendi araştırmaları için yeterli zaman bulabiliyor.

Üçüncüsü, tarih öğretimi veya araştırma özgürlüğüne müdahale eden bir "parti çizgisi"nin olmadığı görünüyor. Marksist çerçevenin genel kabul gördüğü, bunun ise Marksist olmayan eski kuşağın ölmesi ve yerini yeni fikirlerle yetişen kuşağın alması ile son dönemlerde mümkün olduğu görülüyor. Ama Marksist olmayan tarihçiler de eserlerini yayımlatıyor ve Sovyet tarih dergileri okurlarının bildiği gibi, SSCB'deki tarih sorunlarıyla ilgili, en temel

5 Belki daha da önemlisi, üniversite mensuplarının ders kitaplarının yazım ve düzenlenmesinde yer almasıdır. Bu şekilde 13-15 yaş grubundaki öğrenciler için önerilen Ortaçağ Tarihi akademisyen Kosminski tarafından düzenlenmiştir. İngiliz tarihi alanındaki bir diğer uzman Profesör Semeonov ise aynı konuda daha ileri düzeydeki bir ders kitabını öğretmen okullarında kullanılmak üzere düzenledi. Böylesine saygın kişilerin ders kitabı düzenlemesi en iyi tarihsel araştırmaların sonuçlarının doğrudan okullara aktarılmasını sağlıyor. Bu sayede, üniversitedeki tarihin ülkemizdeki gibi 30 yıl sonra okullara ulaşması gibi bir sorun ortadan kalkıyor. Öğrencilerin okulda öğrendikleri geçersiz bilgilerin oranı azalacağından bu aynı şekilde üniversiteye de zaman kazandırıyor.

konular da dâhil olmak üzere ateşli tartışmalar yürütülüyor. Leningrad'da Sovyet tarihçilerin yürüttüğü ilginç bir tartışmaya katılmıştım. Bilimsel bir derginin yazı kurulunun kaleme aldığı bir makale konusundaki düşünceleri sorulmuştu. Makale, dergide iki yıldan fazla süren tartışmalı bir konuyu özetlemeyi amaçlıyordu. Tutuculuk varsa burada olması gerekirdi. Oysa konuşmacıların hemen hepsi bu makaleyi fazla dogmatik olduğu, dilbilimsel bakımdan kafa karıştırdığı, yeni bir şey söylemediği, İngiltere'ye gönderme yapmadığı, Asya ülkeleri konusundaki uzmanların eserlerini göz ardı ettiği, tartışmayı yürütenlere ilişkin fazlaca kişisel yorumlarda bulunduğu gibi gerekçelerle eleştirmişti. Biri, makalede kendi yazısının eleştirildiğini, ama getirilen argümanları ikna edici bulmadığını ve düşüncesini değiştirmek için bir neden görmediğini ifade etmişti.

Bilgi sahibi olmayan yabancı gözlemcilerin umabileceği türden bir dogmatik homojenlikten uzak tartışmalar, ziyarette bulunan İngiliz tarihçilerin sunum yaptığı konularda da yürütüldü. Bu sunumlardan biri bazıları tarafından ağır eleştirilirken, bazı Sovyet dinleyiciler de aynı coşkuyla savunmuştu onu. Ateşli tartışmalar ve fikir uyuşmazlıkları tarih araştırmalarının ne kadar sağlıklı olduğunun ifadesi ise böyle bir durumun kesinlikle olduğu söylenebilir. İngiliz tarihine ilişkin olarak da ifade ettiğim gibi, bu konuya ilgi dar bir üniversite uzmanları çevresini aşan boyutta. *English Historical Review* (EHR, İngiliz Tarih Araştırmaları) benzeri bir Sovyet dergisi ayda 50 bin adet basılıyor ve bütün kitapçılarda satılıyor. *Voprosy Istorii*'yi okuyan herkes bu derginin *History Today*'den ziyade *EHR*'ye benzediğini görecektir!

Bir karşılaştırma yapacak olursak, 17. yüzyıl İngiliz tarihinin 20 yılını ele alan uzun ve ağır bir kitap üç ayda 10 bin adet satıyor. Buna karşılık, bir İngiliz yayıncı, diyelim ki Büyük Pedro dönemini anlatan benzer bir eseri birkaç yıl içinde bin adet satarsa başarılı olduğunu düşünür sanırım. SSCB nüfusunun Büyük Britanya'nın dört katı olduğunu hesaba katsak bile aradaki fark oldukça çarpıcı.

30 yıl kadar önce SSCB nüfusunun yarısı okuma-yazma bilmiyordu. Yine Moskova veya Leningrad'da 15-20 İngiliz tarihi uzmanını kısa sürede bir araya getirmek de zor olmadı. Bu şekilde bir uzmanlıkla Rus tarihi konusunda tartışma yürütebilecek böyle bir grup kaç İngiliz üniversitesinde var acaba? Ayrıca benim gibi Rus tarihi alanında hiç ciddi çalışma yürütmeyen kaç İngiliz öğrenci üniversitede tarih okuyor acaba? Bu bizim açımızdan gurur verici bir kıyaslama mı?

Kaynak: *Higher Education Quarterly*, Ağustos 1955, cilt 9 (4).

TARİHÇİLER, İNGİLİZ KAPİTALİZMİNİN ORTAYA ÇIKIŞINI NASIL YORUMLUYOR?

I

16. ve 17. yüzyıl tarihinin Marksist yorumlanışına dair ciddi ve bilimsel girişimler, İngilizce dilinde ancak son 12 yılda ortaya kondu. Bunları incelemeye başlamadan önce, burjuva bilimselliğin içine düştüğü *açmaz*dan, bu makalenin yazarına göre, Marksizmin tek çıkış yolu sunduğu *açmaz*dan kısaca söz etmek gerekir.

Bu dönemin en büyük sorunu şudur: 1640-1660 yılları arasında İngiltere'de ortaya çıkan devrimin karakteri nedir? Esas olarak dine ilişkin bir "Püriten Devrim"[1] miydi? İngiliz anayasasının farklı yorumları arasındaki bir çatışma mıydı? Ya da iktidarın bir sınıftan bir başka sınıfa devredildiği Marksist anlamda bir burjuva devrimi miydi? İngiltere tarihi açısından bunun önemi neydi? 1688'deki "Şanlı Devrim" ile kıyaslanan önemsiz bir olay, bir "Ara Dönem" miydi sadece? Yoksa İngiliz tarihindeki önemi bakımından 1789 Fransız Devrimi ile kıyaslanabilecek belirleyici bir dönüm noktası mıydı?

İkinci soru ise bir öncekiyle ilgili: 1640'tan önce var olan biçimiyle İngiliz monarşisinin karakteri neydi? Kıta Avrupası'ndaki

1 Püriten – kendini "saflığı" aramak olarak tanımlayan bir Protestan doktrin ve ibadet şeklidir. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyılda ortaya çıkmış ve İngiliz Kilisesi'nin Roma'daki Katolik Papalığın etkisinden tümüyle arındırılmasını talep etmiştir –ç.n.

türden bir mutlak monarşi miydi? Yoksa İngilizlere özgü bir olgu muydu? Önemli bir diğer soru ise 16. ve 17. yüzyıl toplumunda ve İngiliz devriminde dinin rolü ne olmuştu?

Gelenekçi akademik tarihçiler bu soruları, tatmin edici biçimde cevaplandırması zor sorular olarak görüyor. Devrimin normal kitabi yorumu, örneğin standart *Oxford İngiltere Tarihi*'nde[2] Bay Godfrey Davies'in getirdiği tanımlama hâlâ 1860'larda S.R. Gardiner'in ortaya koyduğuyla aynıdır: Anayasal sorunların da önem taşıdığı, esas olarak dini bir devrim. Devrimin sosyal ve ekonomik yönleri asgariye indirilmiştir: Bay Davies'in kitabında, bu sorunlar en sona iliştirilmiş ayrı bir bölüme havale edilmiştir. Bu "Püriten Devrim" anlayışı hemen hemen tüm ders kitaplarında hâlâ mevcuttur.

Oysa birçok bilim adamının son otuz yılda yaptığı ayrıntılı araştırmalar bu durumla çelişiyor. Chicago Üniversitesi'nden Profesör J.U. Nef'in ve diğer tarihçilerin eserleri, 1640 öncesinde bir "sanayi devrimi"nin olduğunu ve Gardiner her ne kadar böyle bir devrimin farkında olmasa da, derin toplumsal sonuçlara yol açtığını ortaya koymuştur.[3] Profesör R. H. Tawney ve diğerleri ise Marksistlerin toprak sahibi sınıflar içerisindeki "feodal" ve "burjuva" unsurlar olarak adlandıracağı bölünmeyi incelemişti. Bu durum 1640 öncesi yıllarda ortaya çıkmış ve iç savaştaki bölünmenin temelinde yer almıştı.[4] Aynı zamanda Profesör Tawney, Laski

2 Godfrey Davies, The Early Stuarts, (Oxford, 1937).

3 J. U. Nef, The Rise of the British Coal Industry (1932), 2 vols.; "The Progress of Technology and the Growth of Large Scale Industry in Britain, 1540-1640", Economic History Review, v (1934); "Industry and Government in France and England, 1540- 1640", American Philosophical Society, Memoirs, xv (1940). A. P. Wadsworth and J. de L. Mann, The Cotton Trade and Industrial Lancashire, 1600-1780, (1931). G. D. Ramsay, The Wiltshire Woollen Industry in the Sixteenth and Seventeenth Centuries (1943). G. N. Clark, The Wealth of England from 1496 to 1760 (Home University Library, 1946).

4 R. H. Tawney, "The Rise of the Gentry, 1558-1640", Economic History Review, xi (1941). H. J. Habakkuk, "English Landownership, 1680-1740",

ve diğerleri –Gardiner'in yorumu açısından temel olan– dini motifin kendi başına yeterli olduğu fikrini yerle bir etmiş ve Püritencilik ile burjuvazinin yükselişi arasındaki bağı kesin olarak göstermişlerdi.[5] Son dönemlerde tarihçiler, Tudor monarşisinin İngilizlere özgü, sınıflar üstü bir şey olduğunu varsayan geleneksel anlayışı gözden geçirmeye başlamış ve monarşi ile toplumdaki feodal unsurlar arasındaki yakın ilişkiye vurgu yapmıştı: Toprak sahibi egemen sınıflar gibi devlet de kapitalizmin dizginsiz bir şekilde gelişmesine karşıydı.[6]

Böylece Gardiner'in yorumu bütün yönleriyle çürütülmüş oluyordu. Onun fikir sahibi olmadığı ekonomik ve sosyal çatışmalar ortaya konmuş ve vurguladığı ideolojik mücadelelerin sınıf çatışmalarıyla ilgili olduğu kanıtlanmıştı. 1915'te R.G. Usher, *S. R. Gardiner'in Tarihsel Yöntemi*'ni yayınlamış ve Gardiner'in yöntemsel yetersizliklerini çarpıcı biçimde analiz ettikten sonra şu sonuca varmıştı: "1640 İngiliz devrimi bugün de Charles için olduğu gibi bir muammadır, hâlâ çözülmeyi bekleyen bir bilmecedir." Bugün hiçbir ciddi akademik tarihçi Gardiner'in sunduğu şekliyle "Püriten Devrim" tezini savunamaz. Ne var ki, burjuva akademik tarihçiler onun yerini alacak alternatif bir sentez de geliştirebilmiş değil.

Economic History Review, x (1940), L. Stone, "The Anatomy of the Elizabethan Aristocracy", Economic History Review xviii, nos. 1, 2 (1948).

5 R. H. Tawney, Religion and the Rise of Capitalism (1926); H. J. Laski, The Rise of European Liberalism (1936); R. B. Schlatter, Social Ideas of Religious Leaders, 1660-1688 (1940); ve diğer yazarların çeşitli eserleri. Kapitalizm ile Kalvinizm arasındaki ilişkinin nedensel özelliğine dair İngilizce yayın sayısı oldukça fazladır. Çoğu tarihçi bu bağlantının varlığını kabul etmektedir. Bu ilişkiyi ilk ortaya koyan Marx ve Engels olmuştur. İngiltere'ye Max Weber'in yazıları ile çarpıtılmış halde gelmiştir.

6 L. Stone,"State Control in Sixteenth Century England", Economic History Review, xvii (1940); "The Anatomy of the Elizabethan Aristocracy", ibid., xviii (1948); "Elizabethan Overseas Trade", ibid., Second Series, 11 (1949) J. E. Neale, The Elizabethan Political Scene, Raleigh Lecture on History (1948).

Hilaire Belloc'un başını çektiği bir Roma Katolik propagandacılar okulu, bir tür sentez yapmaya çalıştı. I. Charles'i, bir grup kötü kapitalistin saldırgan açgözlülüğüne karşı İngiliz halkını savunmaya çalışan [kral] olarak tanımlıyorlar. Bu okul 17. yüzyılda Stuart hanedanlığının negatif etkilerini ve burjuvazinin ilerici rolünü göz ardı ediyor. Bazı yazarlarının etkili üslubu sayesinde belli bir popüler başarı kaydetmiş olsa da ciddi tarihçiler açısından bu okulun yorumu kaba ve tek yanlıdır.

II

İngiliz Devrimi'nin burjuva bir devrim olduğunu ifade eden Marksist düşünceden farklı olarak ne tür bir doyurucu sentezin *yapılabileceğini* anlamak zor. Ancak bu Marksist yorum tüm yeni olguları açıklayarak akla yatkın tutarlı bir anlatım içerisine yerleştirebilir: Kentte ve kırda yükselen burjuvazinin eski egemen sınıf ve onun devleti ile çatışmaya girmesi; yeni sınıfın ideolojisinin kurulu devlet kilisesi ile çatışmaya girmesi. İngiltere'de kapitalizm büyük ölçüde kıra dayalı olduğundan, eşrafın bir kısmı kent kapitalistleriyle ittifaka girip yeni üretim tarzına geçiş yapmıştı. Eski feodal kurum olarak Parlamento, monarşi karşısında yeni sınıfın taleplerini ileri sürmede kullanılabilirdi. 1642'de Avam Kamarası'nda çoğunluk, Lordlar Kamarası'nda ise önemli bir azınlık krala ve onun feodal destekçilerine karşı çıkmıştı.

1640-42 arası dönemde kır ve kent burjuvazisi, toplumun hemen hemen bütün sınıflarının ittifakına önderlik edebilmiş, ancak krala karşı kazanılan zaferin ardından, parlamentodaki gizli ayrılıklar gün yüzüne çıkmıştı. 1645-60 yılları arası tarih, yalnızca sınıf mücadelesi bakımından açıklanabilir. Her ne kadar "dinsel tolerans" alt sınıflara örgütlenme ve ifade özgürlüğü sağlaması bakımından önemli olmuşsa da, "Presbiteryenler"[7] ile "Bağım-

7 Presbiteryen – Protestanların bulunduğu Reforme Kilise mensuplarına veri-

sızlar"[8] arasındaki çatışma sadece dini sorunlara ilişkin değildi. Bu çatışma, feodalizmin ne kadar devrimci yoldan devrileceğine dairdi ve ordunun hâkimiyetini gündeme getirdi. Daha sonraki aşamada "Bağımsızlar", Eşitlikçiler (Levellers)[9] ve Kazıcılar (Diggers)[10] arasındaki çatışmalar açıktan sosyal bir içerik kazanmış, burjuvazi ile devrimci küçük burjuvazi ve topraksız yarı-proleterler karşı karşıya gelmişti.[11]

Böylece Marksizm olguların yerli yerine oturduğu bir çerçeve ve daha fazla ilerlemeyi mümkün kılacak bir analiz aracı sağlıyordu.[12] Son otuz yıl süresince devrim konusunda İngilizce en iyi tarih eserleri şu ya da bu şekilde Marksizmden etkilenmiş olanlardı.[13] Fakat akademik tarihçiler Marksizmi eklektik kullan-

---

len ad. 16. yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve Calvin tarafından geliştirilen bu sistem, Kraliçe Elizabeth devrinde de İngiltere'ye girmişti. Presbiteryenlik, piskoposların kral tarafından atanmasını reddeder, her kilisenin, kilise ulularının –yerel kodamanların– egemenliği altında olmasını savunur –ç.n.

8 Bağımsızlar, her yerel dinsel topluluğun herhangi bir dışsal otoriteden bağımsız bir kilise oluşturduğunu düşünen dinsel öğretiyi savunuyordu –ç.n.

9 Leveller – İnsanlar arasında eşitliği temel alan bu siyasi hareketin eşitlikçi ve devrimci düşünceleri, Oliver Cromwell'in 1645'te kurduğu Yeni Ordu saflarında da büyük destek bulmuş, 19. yüzyılda da Çartist hareketin taleplerine kaynaklık etmiştir. Ancak eşitlik, ifade özgürlüğü, laik cumhuriyet gibi talepleri olan bu demokrasi hareketi fazla uzun sürmemiş, liderleri ihanetle suçlanarak 1649'da Cromwell'in askerleri tarafından öldürülmüştü –ç.n.

10 Digger – İngiliz İç Savaşı döneminde ortaya çıkan radikal bir siyasi hareket. Modern anarşizmin ve tarım sosyalizminin öncüleri olarak görülürler. Kamuya ait topraklara el koyup tarım komünleri oluşturmuşlardı –ç.n.

11 Parlamento yanlıları arasındaki sınıf ayrılıklarının özellikleri konusunda bilgi sahibi olmamızda, "Amerikan yaşam tarzı"nın kökenlerini İngiltere'deki eski demokrasi tarihinde arayan Amerikalı tarihçilerin araştırmalarının büyük katkısı olmuştur.

12 Marx ve Engels'in İngiliz devrimine dair düşüncelerinin kısa bir özeti için bkz. C. Hill "Marx ve Engels'in Yorumuyla İngiliz İç Savaşı", Science & Society, xii (1948).

13 Yukarıda adı geçen Tawney, Laski, Schlauer ve Stone'un yazılarına ek olarak bkz. H. R. Trevor-Roper, Archbishop Laud (1940), ve D.W. Petegorsky, Left Wing Democracy in the English Civil War (1940).

mıştır. Bay Usher'in ortaya attığı bilmece hâlâ cevap bulamamıştır. İngiliz tarihinde Gardiner sonrası kriz de hâlâ çözülmüş değildir. Bunun nedeni, İngiliz toplumundaki krizle ilgilidir.

Gardiner'in yorumu, bir dizi eski eserleri sentez yaparak 1848 sonrası yıllarda şekillenmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Cobbett, Godwin ve Macaulay gibi radikaller İngiliz devrimini yeniden keşfedip övmeye başladılar. Fakat 1848'de, devrimlerin hâlâ gerçekleşebileceği burjuvaziye hatırlatıldı ve Paris ve Çartistler de 17. yüzyılda İngiliz burjuvazisinin üstlendiği devrimci rolü proletaryanın oynayabileceğini gösterdi. Aynı yıl *Komünist Manifesto*, politikanın sınıf tahlilinin ne tür sonuçlara yol açabileceğini gösterdi.

Böylece Gardiner'in "Püriten Devrim" tezi burjuvazinin imdadına hızır gibi yetişti. Bu tez, Guizot'un daha önce İngiliz devrimi üzerine yaptığı ve o güne kadar standart olarak görülen sınıf tahlillerini aşıyordu. Gardiner, dini çatışmaları vurgulayarak 17. yüzyıl iç savaşını uzak bir geçmişe ötelemişti: "Artık din için savaşmıyoruz." Bu önceki kuşaklara göre üstünlük duygusu, Kraliçe Victoria dönemi İngilteresi'nin yayılan kapitalizminin kendi halinden hoşnutluğuna uygun düşüyor ve 17. yüzyıl devrimcileri ile 19. yüzyıl tarih öğrencileri arasına bariyer kuruyordu. Diyalektik olmadığı için, Victoria dönemi "ilerleme" anlayışı, insanı geçmişinden koparma eğilimi gösteriyordu.

Kapitalizm nihai krizine girerken bütün burjuva varsayımlar eleştiri hedefine konuyor. Araştırmacıların özenli çalışmasıyla konan olgular, Usher'in 34 yıl önce gösterdiği gibi, Gardiner'in yorumunu çürüttü. Fakat burjuvazinin bunun yerine koyacağı başka bir şey de yok. Nasıl yapsın ki? Tawney ve Laski, Fabian Topluluğu ile ilişkide; Laski İşçi Partisi'nin Yürütme Kurulu başkanı. Bu tür insanlar kapitalizmin varsayımlarını eleştirebilir. Fakat onların yerine koyacakları tutarlı bir şey de yoktur; çünkü böyle yapmaları kendi siyasal varlıklarını tümden inkâr etmek demektir. Marksizmi tümüyle kabul etmiş olsalardı politikada reformist olmazlardı artık.[14]

14 Tawney'in baş savunucularından biri olan Dr. Margaret James daha sonra

Yani yeni bir senteze ihtiyaç vardı. Her yıl daha az şey hakkında daha çok bulgu ortaya koyan burjuva akademik uzmanlar bu ihtiyacın farkında olmadığı gibi, onu karşılayabilecek durumda da değillerdi. Bu yeni sentezin tarihçilere dışarıdan gösterilmesi gerekiyordu ve öyle de oldu. SSCB'den geldi bu sentez.

1938 öncesinde 16. ve 17. yüzyıl tarihine ilişkin İngilizce Marksist eser pek yoktu. Engels'in *Almanya'da Köylü Savaşı*'nın İngilizce çevirisi ancak 1926'da yayımlanabilmiş ve onun yorumu İngiltere'de 1890'larda ilk İngiliz Marksistlerden E. Belfort Bax tarafından popüler hale getirilmişti;[15] fakat Bax'ın eseri akademik çevrelerde fazla etki göstermedi. 1933'te Roy Pascal'ın *Alman Reformasyonunun Sosyal Temeli* adlı bilimsel çalışması ancak İngiliz tarih okurlarına Protestanlık yorumuna dair ciddi ve orijinal bir yaklaşım getiriyordu.

Bu arada Kautsky'nin *Thomas More ve Ütopyası* adlı kitabı Bağımsız İşçi Partisi tarafından 1927'de yayınlanmış, Bernstein'ın *Cromwell ve Komünizm*'inin yayımlanması ise 1930'u bulmuştu.

Marksizmi benimsemiştir. James'in ölümü, İngiliz tarih araştırmaları açısından büyük bir darbedir. Ondaki düşünsel gelişim, eserlerinde görülebilir: Social Policy During the Puritan Revolution (1930); England During the Interregnum (1935), M. James ve M. Weinstock'un ortak derlemesi; "The Effect of the Religious Changes during the Sixteenth and Seventeenth Centuries on Economic Theory and Development", European Civilization, Its Origin and Development, edited by E. Eyre, Vol. v (1937); "Contemporary Materialist Interpretations of Society in the English Revolution", The English Revolution, 1640, edited by C. Hill (1940); "The Political Importance of the Tithes Controversy in the English Revolution, 1640-1660", History, xxvi (1941). Profesör Tawney'in kendisi de ilk dönemlerdeki Fabiancı politikalarını daha sonra epeyce aşmıştır.

15 E. B. Bax, The Social Side of the Reformation in Germany, 3 volumes: Vol. 1, German Society at the Close of the Middle Ages; Vol. 2, The Peasants' War in Germany, 1525-1526; Vol. 3, Rise and Fall of the Anabaptists (1894-1903).

Fakat Kautsky'nin eseri kapsam olarak sınırlıyken Bernstein'inki de onun genel "revizyonist" bakış açısından etkilenmişti. Ancak İngiliz bilim adamları İngiliz devrimi konusunda Sovyet araştırmalarını edindiklerinde, ortaya çıkan yeni bir trend bariz olarak görülür.

1931'de Sovyet Profesör B. Hessen'in Uluslararası Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi'ne "Newton'un *Principia*'sının Sosyal ve Ekonomik Kökenleri" başlığıyla sunduğu yazısı büyük çalkantı yarattı. Bu makale İngiliz tarihçileri ve bilimcileri arasında bugün hâlâ tartışma konusudur. Ancak bu, heyecan verici bir yeni spekülasyon dünyasına kısa bir bakış olmuştu. Bunun ardından C. Hill'in *Economic History Review*'da 1938'de yayımlanan ve tüm alan üzerinde geniş bir inceleme çabası olan "İngiliz Ara Dönemi'ne İlişkin Sovyet Yorumları" başlıklı makalesi geldi. 1940'ta yine aynı yazarın *The English Historical Review*'da yer alan "Ara Dönem'de Tarım Yasaları" başlıklı makalesi ise büyük ölçüde Sovyet Profesörü S. I. Arkhangelsky'nin araştırmasını[16] temel almış ve İngiliz devrimi tarihinde toprak mülkiyetindeki değişimlerin ve bunlar etrafında yürütülen mücadelelerin önemine dikkat çekmişti.

Bu arada ilk geniş kapsamlı Marksist İngiltere tarihi daha sonra Komünist bir belediye meclis üyesi olan A. L. Morton'un yetenekli kaleminden çıktı. *A People's History of England* ilk kez 1938'de Left Book Club (Sol Kitap Kulübü) tarafından büyük ebatta yayımlandı ve hemen büyük bir etki yarattı. Kitabın 16. ve 17. yüzyılları konu alan 150 sayfası dönemi Marksist bakış açısıyla geniş çaplı olarak ilk kez yeniden yorumlama, dahası konuya en iyi popüler giriş olanağı sunuyordu.[17]

16 C. Hill, "Soviet Interpretations of the English Interregnum", Economic History Review, vii (1938); "The Agrarian Legislation of the Interregnum," English Historical Review, LV (1940).

17 A People's History of England (Lawrence & Wishart, 1949) geniş kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiş ikinci baskısı tavsiye edilir. Ayrıca bkz. Daphne May, A Study Guide to a People's History of England.

[Bu konuya ilişkin] genel senteze farklı açılardan başka katkılar da yapıldı. Jack Lindsay'in *John Bunyan*'ı (1937) bu büyük Baptistin başta Eşitlikçiler (Levellers) olmak üzere devrimci hareket ile bağlantısına vurgu yapıyordu. H. Holorenshaw'ın *The Levellers and the English Revolution* (1939) kitabı ise Eşitlikçiler hareketini daha bütünlüklü incelemiş ve Left Book Club tarafından yaygın dağıtılmıştı. C. E. Gore'nin *Komünist Enternasyonal*'deki[18] (1938) "1688 Şanlı Devrimi'nin 250. Yıldönümü" başlıklı makalesi ise 1688'de parlamentonun kansız bir biçimde üstünlük sağlamasını, 1640-49 döneminde eski düzeni yenerken dökülen kana bağlıyordu.

1940 İngiliz Devrimi'nin 300. yıldönümü nedeniyle *1640, İngiliz Devrimi* başlıklı bir makaleler derlemesi yayımlandı. C. Hill'e ait ilk makale, yukarıda söz edilen çerçevede devrim üzerine kısa bir Marksist değerlendirme yapmaya çalışmıştı. "İngiliz Devrimi'nde Çağdaş Materyalist Toplum Yorumları" başlıklı Margaret James'e ait ikinci makale ise Kazıcı hareketin liderlerinden Gerrard Winstanley ve James Harrington'un yazılarını konu etmişti. Edgell Rickword imzalı üçüncü makale "Devrimci Entelektüel Milton" hakkındaydı. Hill'in yazısı o dönem *The Labour Monthly*'de[19] eleştiri konusu edilmişti, fakat bu yazının genel tezleri bugün sanırım İngiliz Marksistlerin çoğu tarafından kabul görmektedir. Bu derleme bir bütün olarak çözümsüz kalan birçok sorunun incelenmesinde başlangıç noktası teşkil etmiştir.[20]

Marksizm genç tarihçiler arasında en güçlü konumda olduğundan, savaş, Marksist tarihsel yazılarda tam bir durmaya neden oldu.

18 Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun aylık yayın organı –ç.n.

19 Büyük Britanya Komünist Partisi'ne (CPGB) yakın aylık dergi. Doğrudan parti tarafından yayımlanmasa da, 1921-1981 tarihleri arasında varlığını sürdüren derginin kurucusu ve editörü, parti üyesi ve teorisyenlerinden R. Palme Dutt idi –ç.n.

20 Kısmi olarak gözden geçirilmiş ikinci baskısı 1949'da yapıldı. Kitap hakkındaki yorumlar için bkz. The Labour Monthly xxii (1940), Vol. xxii (1940) ve Vol. xxiii (1941).

Brian Pearce'nin "Elizabeth Dönemi Gıda Politikası ve Silahlı Kuvvetler" başlıklı makalesi Tudor devletini anlamamıza katkıda bulunmuştur.[21] 1944'te L.D. Hamilton'un düzenlemesiyle Gerrard Winstanley'nin yazılarından oluşan bir *Seçme Makaleler* kitabı yayımlandı. Ütopyacı Komünist Winstanley, Londra'nın hemen dışında St. George's Hill'deki boş bir arazide 1649-50'de komünist bir koloni kurmaya çalışan Kazıcılar (Digger) hareketinin lideriydi. İlginç tarihsel ve ekonomik teoriler ortaya koyan ve politik sınıf tahlili yapan bir dizi kitapçık yayınlamıştı.[22] T.A. Jackson'un İngiltere'nin ilk sömürgesinin tarihini ele alan *Ireland Her Own* adlı kitabı İngiliz devriminde İrlanda'nın rolüne dair iki önemli bölüm içeriyordu.[23] İrlanda ve sömürgeler tarihi konusunda Profesör D.B. Quinn bir dizi bilimsel ve daha özel alanlara ilişkin makaleler kaleme aldı.[24]

İngiltere tarihi ile ilgili bugüne kadar yazılmış en önemli eser, İngiliz Marksist M.H. Dobb'un 1946'da yayımlanan *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* adlı kitabıdır. Bir ekonomistin kale-

21 Economic'History Review, xii (1942).

22 Gerrard Winstanley'in Tüm Eserleri, G. H. Sabine editörlüğüyle 1941'de Cornell University Press tarafından yayımlandı. D. W. Petegorsky'nin Left-Wing Democracy in the English Civil War (1940) adlı çalışması Winstanley'in yaşamı ve eserlerininin yarı Marksist değerlendirmesini içermektedir. Ayrıca bkz. E. D., "Gerrard Winstanley and the Diggers", The Modern Quarterly, iv (1949).

23 İrlanda tarihiyle ilgili Marksist eserler arasında James Connolly'nin Labour in Ireland (Dublin, 1920) adlı mükemmel çalışmasından da söz etmek gerekir.

24 D. B. Quinn, "The Early Interpretation of Poyning's Law, 1494-1534", Irish Historical Studies, 11 (1941). "Agenda for Irish History, 1461-1603", age, iv (1945). "Edward Walshe's 'Conjectures' Concerning the State of Ireland (1552)/' age, v (1946-1947); "A Discourse of Ireland" (c. 1599): a "Sidelight on English Colonial Policy," Proceedings of the Royal Irish Academy, XLVII, Section C, no. 3 (1942). "Government Printing and the Publication of the Irish Statutes in the Sixteenth Century", age, XLIX, Sections C, no. 2 (1943). "Sir Thomas Smith (1513-77) and the Beginnings of English Colonial Theory", Proceedings of the American Philosophical Society, LXXXIX (1945).

me aldığı bu bilimsel eser, İngiliz devrimini, Avrupa çapında kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak bir perspektife oturttu. Bir uzman incelemesiyle Dobb, devrimin temel nedenlerinin ekonomik ve sosyal olduğunu ve bu nedenleri kapitalizmin yükselişinde aramak gerektiğini gösterdi. Ticaret sermayesinin tarihsel rolü konusundaki dikkatli araştırmalarıyla, İngiliz Marksistleri arasında günümüze kadar süren birçok kafa karışıklığına ışık tuttu.

Dobb, ekonomik faaliyetlerinin özelliği gereği tüccarların, mevcut ekonomik ve siyasal düzene karşı çıkmak zorunda kalmadan feodal toplumun gözenekleri arasında huzurlu bir şekilde varlığını koruyabileceğini gösterdi. Dobb, bu karşı koyuşun ancak *yeni bir üretim tarzı*nın doğmasıyla, tarımda ve sanayide kapitalist üretim ile söz konusu olduğunu kanıtladı. Dolayısıyla devrim süreçleri, özellikle toprak transferleri ve 1651 Kabotaj Yasası'nın başlattığı yeni dış ve emperyal politika, pazar elde etmek için devlet iktidarının kullanılması, İngiltere'de sermaye birikimini büyük ölçüde canlandırdı ve 18. yüzyıl sanayi ve tarım devrimlerini hazırladı.[25]

Dobb'n kitabı büyük ilgi gördü; İngiliz Marksistleri arasında tartışma konusu oldu. Birçok alanda ilerlemeye yol açtı. Christopher Hill'in *Science & Society* dergisindeki bir makalesi, toprak mülkiyeti ve icarla ilgili sorunların devrimdeki önemine dair ekstra delil sunmuş oldu.[26] *The Modern Quarterly* dergisinde yazdığı önemli bir makalede Allen Merson, Kabotaj Yasası'nın İngiliz kapitalizminin ve Britanya İmparatorluğu'nun gelişmesindeki etkilerini inceledi.[27]

Dobb'un özellikle ticaret sermayesinin rolü konusundaki araştırması, Tudor monarşisinin karakteri konusunda İngiliz

25 Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler kitabı hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için R. Hilton ve C. Hill'in The Modern Quarterly, 11 (1947)'deki yorumlarına bakınız.

26 C. Hill, "Land in the English Revolution", Science & Society, XIII (1948-49).

27 Allen Merson, "The Revolution and the British Empire", The Modern Quarterly, IV (1949).

Marksistleri arasında 1947-48'de yürütülen ateşli tartışmalarda çok yararlı oldu. *Communist Review*[28] dergisinin Temmuz 1948 tarihli sayısında yayımlanan "Tudor ve Stuartlar İngilteresi'nde Devlet ve Devrim" başlıklı makale bu tartışmaların nihai ürünüdür. Bu makale, 1640 öncesi 150 yılda hüküm süren İngiliz monarşisinin kıta Avrupası'ndaki gibi mutlak monarşi olduğu, toprak sahibi feodal sınıfın ise egemen sınıf olduğu sonucuna varıyordu. Tudor ve ilk dönem Stuart mutlakıyetinin özellikleri, örneğin çağdaş Fransız monarşisinden ayırt ediliyor ve İngiltere'nin ilginç koşullarının sonucu olarak dikkatle inceleniyordu. Bu makale, İngiliz Devrimi'nin karakterine ilişkin *Labour Monthly* dergisinde 1940-41 döneminde başlatılan tartışmaların özeti olarak görülebilir (bkz. dipnot 13).

Bu makalenin sınırları, son birkaç yılda İngiliz Marksistlerin yaptığı birçok katkıyı tam olarak ele almayı mümkün kılmıyor. 1947'de Profesör D.B. Quinn, Sir Walter Raleigh ile ilgili popüler bir araştırma yayımladı.[29] *Modern Quarterly*'de ve başka dergilerde çıkan çok sayıda makale, Shakespeare'in bazı oyunları ile Thomas Hobbes, Andrew Marvell ve John Milton'un eserlerinin devrim öncesi ve devrim dönemi İngilteresi'nin genel sosyal yapısını yansıttığını vurguladı.[30] I. Charles'ın idamının ve ilk İngiliz cumhuriyetinin kuruluşunun 300. yılı vesilesiyle özellikle 1949'da *Communist Review*, *Labour Monthly*, *Our Time*, *World News and Views*, ve *Daily Worker* dergilerinde bir dizi popüler

28 Büyük Britanya Komünist Partisi CPGB'nin teorik yayın organı.

29 D.B. Quinn, Ralegih and the British Empire, English Universities Press, 1947.

30 C. H. Hobday, "The Social Background of King Lear," ve K. Muir, "Timon of Athens and the Cash Nexus", Modern Quarterly Miscellany, no. I. C. Hill, "Society and Andrew Marvell", The Modern Quarterly, I (1946); M. Visick, "John Milton and the Revolution," age, IV (1949). "Hobbes and English Political Thought" adlı kolektif çalışmaya C. Hill de bir bölüm yazdı, Philosophy for the Future, R. W. Sellars, V. J. McGill ve M. Farber (New York, 1949).

makale yayımlandı.[31] 300. yıl anısına A.L. Morton'un *İngiliz Devrimi'nin Hikâyesi* adlı broşürü ve *Modern Quarterly* özel sayısı çıkarıldı. Bu sayıda, farklı alanlardaki Marksist akademisyenlerin ustaca yazılmış makaleleri yer aldı. Morton'un önsözüne ek olarak, Milton ve Winstanley konusunda, devrimin devlet, imparatorluk, eğitim ve bilim üzerindeki etkisine dair ayrı ayrı makaleler kaleme alındı.

1949'da ayrıca E. Dell ve C. Hill editörlüğünde, 17. yüzyıl belgelerinden derleme *The Good Old Cause* (Haklı Eski Dava) adlı kitap yayımlandı. 500 sayfalık bu kitap, çağdaş verilerden yola çıkarak İngiliz devriminin karakteri ve sonuçlarına ilişkin genel Marksist tezleri ortaya koymayı, devrimde yer alan insanların aslında burjuva tarihçilerin yüz yıldır yaşadığından daha az kafa karışıklığı yaşadığını göstermeyi hedefliyordu.

Marksistlerin 17. yüzyıl edebiyatı ve bilimi alanında yaptığı çalışmaları E. Meyer çok iyi şekilde müzik alanında yaptı. *English Chamber Music* (İngiliz Oda Müziği) (1946) kitabı, ancak bir Marksistin tasarlayabileceği güçte bir eserdir; Ortaçağ'ın sonlarından Purcell'e kadar İngiliz müziğinin altın çağının ortaya çıkışı, dönemin sosyal ve siyasal dönüşümleri ile yakın bağlantılı bir şekilde ele alınmıştı.[32]

Christopher Caudwell'in etkileyici yazıları daha geniş bir perspektif sundu. 1937'de İspanya'da Uluslararası Tugaylar'da savaşırken 29 yaşında ölen bu muhteşem komünist, İngiliz Marksistler

31 Özellikle bkz: C. Hill, "England's Democratic Army," Communist Review, June, 1947. D. May, "The Putney Debates," age, January, 1948. C. Hill, "The Fight for an Independent Foreign Policy", age, February, 1948. W. Joseph, "The Great English Revolution"; A. L. Morton, "James Harrington,"age, March, 1949. P. Jones, "Thomas Hobbes," age, April, 1949. G. de N. Clark, "On 'the Great English Revolution," age, May, 1949. A. L. Morton, "The Norfolk Rising," age, July, 1949; A. L. Merson, "The Sovereignty of the People," The Labour Monthly, January, 1949; V. G. Kierman, "When England Was A Republic", age, March, 1949.

32 Ayrıca bkz. A.L. Lloyd, The Singing Englishman (Worker's Music Association).

tarafından bile önemi henüz yeterince anlaşılmamış eserler bırakti... *Illusion and Reality* (Yanılsama ve Gerçeklik), *A Study of the Sources of Poetry* (Şiirin Kaynakları Konusunda Bir İnceleme) (1937), şiirin çevre ile ilişkisine dair aydınlatıcı fikirlerle doludur. Ayrıca mutlak bir biçimde dizginlerden yoksunluk şeklinde tarif edilen burjuva özgürlük yanılsamasını da özel olarak ele almaktadır. Bu anlayışın kökeni ele aldığımız döneme dayanıyor. Caudwell, toplum dışında hayali bir özgürlük arayışı içinde olan aydınlar açısından bu anlayışın içerdiği çelişkileri de ortaya koyar. *Studies in a Dying Culture* (Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler) (1938) ve *FurtherStudies in a Dying Culture* (1949) adlı eserlerinde bu konuları ele almıştır.

Caudwell'in *Crisis in Physics* (Fizikte Kriz) (1939) eseri ise yanıltıcı bir başlık taşır. Bu çalışma, burjuva ideolojisindeki krizi bir bütün olarak ele almaktadır. Bu krizi anlamak için Caudwell burjuva ideolojinin köklerinin dayandığı 17. yüzyıla kadar gider. Bu kitap, mekanik materyalizmle, burjuvazinin üretim süreçlerinden kopması ve piyasa örtüsü nedeniyle tüm burjuva fikirlerin özünde olan ikicilikle ilgili heyecan verici fikirlerle doludur.

Caudwell'in eserleri dar anlamıyla tarihten öte bir şeydir; 17. yüzyılı araştıran tarihçiler, onun eserlerini inceledikten sonra yeni bir ilham almış olarak 17. yüzyıl düşüncesini ele almıştır. İngiliz Marksist tarihçiler İngilizce önemli bir eser ortaya koyamadan Caudwell öldü; fakat onun bu dönemdeki tarihsel süreçlere yaklaşımı bazen de esrarengiz olmuştur. Büyük Marksist klasiklerde olduğu gibi onun eserleri de tümüyle sonucuna vardırılmamış parlak önermeleri içermektedir.[33]

33 Science & Society dergisi için "Marx ve Engels'in Yorumuyla İngiliz İç Savaşı" başlıklı makaleyi yazarken, Marx ve Engels'in kendi dönemlerindeki tarihsel bilgi durumunun elverdiğinden çok daha haklı çıktıklarını görmek benim için oldukça çarpıcı olmuştu. Onların tarihsel genellemeleri, daha sonraki araştırmacıların bulgularını önceden tahmin etmelerini sağlamıştı. M. Cornforth'un daha sonra yazacağı Science versus Idealism (İdealizme

16. ve 17 yüzyıl İngiltere tarihine ilişkin İngilizce yayımlanmış Marksist çalışmaların başarısını özetleyebilir miyiz?

Öncelikle, Marksistler, 16. ve 17. yüzyıl konusunda son dönemlerdeki araştırmaların acil bir ihtiyaç olarak kendisini dayatan genel sentezini yapabileceklerini göstermiştir. Yapılacak çok iş var, ama bugüne kadar hiçbir düşünce akımı, Marksizmin ortaya koyduğu yorumla kıyaslanabilecek başka bir yorum getirememiştir.[34]

Dobb'un usta kitabı, Hill'in Profesör Arkhangelsky'nin tarım yasaları konusundaki çalışmalarına dair özeti ve Merson'un devrim ve imparatorluk üzerine makalesi ile sağlam bir ekonomik temel ortaya konmuştur. *Communist Review*'da yayımlanan "Tudor ve Stuart İngiltere'sinde Devlet ve Devrim" konulu makale ile *The Modern Quarterly*'nin İngiliz Devrimi'nin 300. yıldönümü özel sayısı, söz konusu dönemdeki ekonomik değişimler ile devlette meydana gelen değişimler arasındaki bağlantıya dair Marksistlerin net bir fikir sahibi olduğunu göstermektedir ve çağdaş tarihsel yazım alanında başka hiçbir akım bu berraklıkla yarışabilecek düzeyde değildir. Morton'un *A People's History of England* adlı kitabı ile [Hill'in] *1640 İngiliz Devrimi* kitabı, öğrenciler ve diğer kesimler için Marksist yorumları herkesin anlayabileceği bir tarzda erişilir kılmıştır.

İkincisi, Marksist yaklaşım, 16. ve 17. yüzyıldaki yaşamı tüm yönleriyle bir tek resimde ortaya koyma imkânı veriyor. Okurlar, Marksist tarihçilerin, Kral I. Charles ve Oliver Cromwell'in yanı sıra Shakespeare'i, Milton'u, Hobbes'u, Bunyan'ı, Purecell'i tartıştığını; sanayi, tarım ve ticaretin yanı sıra eğitim, bilim ve felsefeyi

Karşı Bilim) (1946) adlı eseri, 17. yüzyıla değinen Marksist bir felsefi çalışmadır.

34 Örneğin, Katolik W. Schenk'in 'The Concern for Social Justice in the Puritan Revolution' (Püriten Devrimde Sosyal Adalet Kaygısı) adlı eseri, devrimdeki sol grupları ortaçağ katolik geleneğin mirasçıları olarak tanımlaması oldukça çocuksu bir yaklaşımdır. Eleştiri kaldıracak türden değildir (bkz. C. Hill, "History and the Class Struggle", Communist Review, March, 1949).

ele aldığını; ideolojik ve siyasi üstyapıdaki değişimin ekonomik değişim ile bağlantılı olduğunu görecektir.

Günümüz burjuva biliminin özelliği, çıkmazları olan uzmanlık alanlarıdır. Burjuva uzmanları 17. yüzyıl edebiyatına, müziğine ve mimarisine büyük bir dikkat atfediyor; ama bunların ekonomik ve sosyal koşullarla bağlantısını kurmak için çaba göstermiyor.[35] Marksistlerin çok yönlü çalışması, tarih yazımında yeniden bu bağlantıyı kurmanın nasıl mümkün olduğunu gösteriyor. Caudwell'in muhteşem spekülasyonları, bu birleştirme sürecini gelecekte de devam ettirecek araştırmalara ipuçları sunmaktadır.[36]

Hâlâ çözüm bekleyen büyük sorunlar var. İcar, toprak transferleri, ücretli emeğin ilk biçimleri, kazalarda ve hatta Londra'da sınıf mücadelesi gibi konularda henüz yeterli bilgi sahibi değiliz. Mali, anayasal, sınai ve dini tarihin yanı sıra İskoçya, İrlanda ve sömürgeler tarihinin tümden yeni bulgular ışığında gözden geçirilmesi gerekiyor. 17. yüzyıldaki fikirler savaşı konusunda, bilimin gelişmesi konusunda Marksistler yeni ve ufuk açıcı çok şey söyleyebilir. Fakat Marksizm bütün bu alanlarda bir referans çerçevesi sunacaktır. Tarih araştırmacısı, kendi sorunlarına söylenen, dönemle ilgili diğer araştırmacıların yorumlarını ihmal eden hatta onlarla tezada düşen izole bir birey olmaktan çıkacaktır. Marksizm tarihte yeniden birliği sağlayacaktır, çünkü kadını erkeğiyle, çalışan, acı çeken,

35 Bu konudaki istisnai örnekler arasında L. C. Knight'ın Drama and Society in the Age of Jonson (1937) ve F. W. Bateson'un English Poetry and the English Language adlı eserleri sayılabilir; ama bunların her biri dile getiriliş tarzından çok, içerdikleri düşünce bakımından daha etkileyicidir. Toplumun mimari tarihi konusunu ele alan Marksist araştırmalardan biri, G. Shankland'ın The Architectural Association Journal adlı dergide yayımlanan (LXIII, nos. 715-17, 1947) Architectural Association Prize Essay adlı çalışmasıdır.

36 Marksistlerin yazdığı tarihi romanlardan da söz etmek gerekir: Jack Lindsay'in 1649 (1938); Iris Morley'in Cry Treason (1940), We Stood for Freedom (1941) ve The Mighty Years (1943); ve Montagu Slater'in Englishmen With Swords (1949).

gerçek ve canlı insanı olayın merkezine koymakta, sadece onların soyut fikirleri ve ussallaştırmaları ile uğraşmamaktadır.

Marksist bir yaklaşımda anlaşmak, çok sayıda tarihçinin kolektif çalışmasına olanak sağlar. Eldeki mevcut ayrıntılı bilgileri sentez etmenin tek yolu budur. Bu nedenle örneğin *1640 İngiliz Devrimi* kitabındaki ilk makale ile *Communist Review* dergisindeki "Tudor ve Stuart İngilteresi'nde Devlet ve Devrim" makalesi bu tür kolektif bir tartışmanın ürünüdür. Morton'un *A People's History of England* kitabının 1949'daki yeni baskısı, Marksist tarihçiler arasındaki ilk tartışmalardan epeyce yararlanmıştır. Ve bunlar sadece ilk ürünlerdir. Marksist tarihçilerin sayısı arttıkça, ortak çalışmanın sağlayacağı entelektüel teşvik ve emek tasarrufu da Marksist eserlerde nicel ve nitel artışa yol açacaktır.

Üçüncüsü, burjuva devrimine Marksist bakış açısı, İngiliz devrimini İngiltere tarihinde hak ettiği merkezi yerine oturtmakta ve bu başlangıçtan günümüze İngiliz tarihinin bütün gelişimini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. 17. yüzyıl devriminin doğru değerlendirilmesi, İngilizlerin yaşamında bugün yeri olan bazı özellikleri anlamamıza da yardımcı olacaktır: Monarşinin ve Lordlar Kamarası'nın devamı, İngiliz parlamentarizmi ve "İngiliz uzlaşmacılığı", İngilizlerin bağdaşmazlık özelliği ve radikal hareketlerin pasifist geleneği gibi özellikler. Bütün bunlar, İngiliz burjuva devrimi gibi, incelenip açıklanabilir özgünlükler nedeniyle böyledir, mistik bir "Anglo-Sakson" gelenek yüzünden değil.

Son olarak, İngiliz halkından koparılan bir mirası ancak Marksist yaklaşım yeniden ona kazandırabilir. Her Fransız açısından 1789'un derin bir anlamı vardır; fakat çoğu İngiliz için 1640 hiçbir şey ifade etmez. Fransa'da Jakobenler bugün hâlâ hayattadır; ama aynı şey İngiltere'de Eşitlikçiler açısından geçerli değildir. Anlamsız bir Püriten Devrim teorisi 17. yüzyıldaki atalarımızla günümüz İngilizleri arasındaki, onların mücadeleleri ile bizim

mücadelelerimiz arasındaki farklara vurgu yapıyor. Böylece öğrenciler ülkelerinin tarihinde en ilginç dönemleri sıkıcı buluyor. Toplumun birliğini, siyasi ve ideolojik çatışmaların sınıf temelini ortaya koyan Marksizm geçmişi yeniden canlı kılabilir. "Birlikten güç doğar. Bu da düşman için ürkütücüdür." diyen Oliver Cromwell; kralın katlini savunan büyük şair Milton; halkın egemenliğini kitlelere ilk ilan eden Eşitlikçiler; komünizmi ilk kez siyasi program haline getiren Kazıcılar; bütün bunlar ve daha niceleri, İngiltere'de ve başka yerlerdeki ilerici hareketin gurur duyacağı kişilerdir.

İngiliz halkının 300 yıl önceki devrimci başarılarına 1949'da sahip çıkan Komünist Partisi oldu. Burjuvazi kendi devrimci geçmişini unutmak istiyor. Marksistler ise halkı geçmişine kavuşturuyor.

Oxford Üniversitesi, Balliol College

Kaynak: *Science & Society*, cilt 14, sayı 4, Sonbahar 1950.

MARX VE ENGELS'İN YORUMUYLA İNGİLİZ İÇ SAVAŞI

İngiliz iç savaşı üzerine tarih yazımı, bir Marksist açısından ilginç bir araştırma konusudur. İki yüz yıl boyunca, 1640-60 olayları konusunda, çağdaş gözlemcilerin anlayışını geliştirecek hiçbir şey yazılmamıştı. Teorik düşünen zeki insanlar, olan biteni görmekle kalmayıp bu olayları İngiltere tarihinin daha eski dönemleriyle bağlantılı düşünebiliyordu.

Bunlardan biri, 1640'tan yüz elli yıl önce, halkın (yani burjuvazi ve küçük eşraf) kraliyet, kilise ve soylular aleyhine zenginliğini artırdığını belirten James Harrington idi. Harrington, iç savaşın, krallıkta mülkiyet dengesine denk düşecek şekilde, (kendi deyimiyle) siyasal "üstyapının" ayarından başka bir şey olmadığını, bu ayar yapılmadıkça hiçbir hükümetin istikrarlı olamayacağını düşünüyordu. 1659'da Harrington'un ardıllarından biri, "Halk, önce mülk bakımından, sonra da silah bakımından kraldan çok üstündü" diyordu.[1]

Aynı şekilde Thomas Hobbes da iç savaşta sosyal unsura vurgu yapmış, okuyucularına şu hatırlatmada bulunmuştu: "Son savaşın başında Presbiteryenlerin gücü öylesine büyüktü ki sadece Londra'daki yurttaşların hemen hepsi değil, İngiltere'nin bütün şehirleri ve pazar kasabalarının çoğu da onlara bağlıydı."[2]

1 Thomas Burton, Parliamentary Diary (London, 1828), III, sf. 148. Konuşmacı Kaptan Baynes idi.

2 English Works, (London, 1839-45), VI, sf. 192.

Kazıcılardan (Diggers) Gerrard Winstanley'nin de İngiltere'deki devrimci sürece dair kendi gözlemlerinden çıkardığı net bir sınıf politikası teorisi vardı.[3] "Büyük isyan"ın ilk kapsamlı tarihçisi Clarendon da çeşitli bölgelerdeki siyasi bölünmeler üzerine yaptığı analizlerde, iç savaşı, burjuvazi ve halkın aristokrasiye karşı savaşı olarak değerlendirir... "Her yerde soylulara ve eşrafa karşı barbarca bir öfke besleyen sıradan halkın özgürlüğü kötüye kullanmasından ve parlamento yanlısı olmayanların evlerinde bile güvenli olmadığından" söz eder.[4] İç savaşın sosyal karakterine dair böylesi çağdaş yakıştırmaların sayısı çoğaltılabilir.

Restorasyonu[5] takip eden yüz elli yıl boyunca Clarendon'un büyük isyanla ilgili düşünceleri hâkim oldu. İç savaş, egemen sınıfın bütün kutsal kurumlarını –kraliyet, kilise, soylular, mülkiyet– tehdit etmiş olan esef verici bir "halk taşkınlığı" idi. 18. yüzyılın geleneksel tarihçisi Muhafazakâr (Tory) Hume idi. Onun *İngiltere Tarihi* (History of England) kitabının Ara Dönemi (Interregnum)[6] ele alan bölümlerinde çıkarılan ders şuydu: "Hangi bahaneye sığınırsa sığınsın, amacı ne olursa olsun, yasa dışı şiddet kaçınılmaz olarak bir tek kişinin keyfi ve despotik yönetimiyle sonlanacaktır."[7] Liberaller (Whigs) ise sonunda bütün siyasal ve sosyal sorunları çözen kansız devrim olarak gördükleri "Şanlı" 1688 devrimine vurgu yapmayı seçtiler; 1688-89'da burjuvazinin barışçıl zaferini mümkün kılan şeyin 1642-60 yılları arasında dökülen kan olduğunu sessizce görmezlikten geldiler.

---

3 G.H.Sabine, Works (of Winstanley), (Ithaca, 1941).

4 History of the Rebellion (Oxford, 1888), ed. Macray, II, sf. 464/318.

5 Restorasyon – 1660'ta II. Charles'ın tahta geçmesiyle kısa fiili Cumhuriyet döneminin sona erip monarşinin yeniden tesis edilmesi –ç.n.

6 Interregnum – İngiltere'de Ara Dönem, Kral I. Charles'ın 1649'da idamından, oğlu II. Charles'ın 1660'ta tahta geçmesiyle başlayan Restorasyon'a kadar geçen dönemi ifade eder. Bu dönemde İngiltere'de fiili cumhuriyet hâkim olmuştur –ç.n.

7 Hume, History of England (London, 1802), VII, sf. 220.

Fransız Devrimi'nden sonra, İngiltere'de radikalizmin yükselişi ile politikaya yeni bir unsur eklenince 17. yüzyıl devrimcilerine yeniden ciddi bir ilgi doğdu. Radikal Cumhuriyetçi William Godwin, 1825-28 arasında *Cumhuriyetin Tarihi* (History of the Commonwealth) adlı kitabını yayımladı. Bu, parlamento yanlıları arasındaki demokratik unsurlara sempatiyle bakan ilk geniş kapsamlı çalışmaydı. Bunun ardından 1828'de Burton'un *Parlamento Günlüğü* (Parliamentary Diary) geldi; bu çalışma da radikal J.T. Rutt'un politik ifadelerini içeriyordu. Macaulay'ın 1825 tarihli "*Milton Üzerine Deneme*"sini (Essay on Milton) 1831'de "*Hampden Üzerine Deneme*"si (Essay on John Hampden) ve 1848'deki *İngiltere Tarihi*'nin (History of England) ilk iki cildi takip etti. Bu arada, 1836-39 yılları arasında Forster'in *Cumhuriyetteki Devlet Adamlarının Yaşamları* (Lives of Eminent Statesmen) adlı çalışması ile 1845'te de Carlyle'ın *Cromwell*'i yayımlandı.

Bütün bu eserlerde, Clarendon ve Hume'un gerici, üstten bakan tutumuna karşı yeni bir denge oluşmuş ve parlamento davasının ilerici özelliklerine dikkat çekilmişti. Fakat bu süreç içerisinde devrimin sosyal yönü gözden kaçırılmıştı. Macaulay ve Forster 1640 kahramanlarını bir bütün olarak İngiltere halkı adına konuşan büyük ulusal şahsiyetler olarak resmetme kaygısı güdüyor, onların öncelikle bir sınıfı temsil ettiği gerçeğini göz ardı ediyorlardı. 19. yüzyıl liberali, 1688 gibi 1640'ı da saygıdeğer kıldı. İngiliz burjuva düşüncesinin bu iyimser döneminin en son ve en iyi ürünü Buckle'nin usta, ama fazla ilgi görmemiş eseri *İngiltere'de Medeniyet Tarihi* (History of Civilization in England) (1857-61) olmuştur.

Fransız Guizot ise biraz farklı bir bakış açısı getirmişti. 1848 devriminde sürgün edilen Guizot'un, devrimlerin içeriğine dair sezgisi güçlüydü. *Oliver Cromwell ve İngiliz Cumhuriyet Tarihi* (History of Oliver Cromwell and the English Commonwealth) ve ardından 1850'lerde yayımlanan diğer eserlerinde, sınıf güçlerinin devrimdeki etkisine ilişkin farkındalığı, birçok çağdaş İngiliz

tarihçiden daha fazlaydı. Ancak 1830'ların Fransız'ı olarak Guizot, 1688 liberallerinin geleneğini devam ettirdi; halkçı devrimleri onaylamıyor, İngiltere'deki "fanatik dinciliğin" körüklediği "aşırılıklar" karşısında dehşete kapılıyordu.[8]

1848 yılı İngiltere için de bir dönüm noktasıydı. Bu yılın olayları, işçi sınıfı devrimlerinin olanaklı olduğunu göstermişti. Bundan böyle akademik İngiliz tarihçilerinin üzerinde durduğu şey 1640 ve 1649'daki şahsiyetlerin devrimcilikleri değil, Britanya anayasasının savunulmasıydı, ki Piskopos Stubbs bir süre sonra bu anayasanın 13. yüzyıldan beri Tanrı'nın kafasında şekillendiğini keşfedecekti. Aslında her ne kadar "Zorba"nın rehabilitasyonunu içerse de Carlyle değerli eseri *Cromwell* ile 17. yüzyılın incelenmesi bakımından İngiltere'de feci sonuçlara neden olan yeni bir anlayış getirdi: Püriten kahraman konsepti.

1863'te... S.R. Gardiner, *İngiltere Tarihi*'nin (History of England) ilk cildini yayınladı; bu yayın aralıklarla 1901'e kadar devam etti ve o günden bugüne 17. yüzyıl konusundaki İngiliz tarih düşüncesine tümüyle egemen oldu. Ayrıntıda usta, öğretide yeri doldurulmaz, edebi açıdan mükemmel ve alıntıda hünerli bu eser, aynı zamanda İngiliz tarihçilerde, 17. yüzyıl olaylarının "Püriten bir devrim" olduğu, burjuvazinin devrimci taleplerini ifade ettiği ideolojinin devrimde asıl itici güç olduğu fikrinin yayılmasına neden oldu. Hepsinden de önemlisi, İngiliz iç savaşının bir sınıf çatışması olmadığı, İngiliz geleneğinin güzel bir özelliğinden ötürü insanların asla sınıf çıkarları için değil, sadece idealleri için savaştığı yönündeki fikirleri pekiştirdi.[9]

---

8 Marx'ın, Guizot'un "İngiliz Devriminin Tarihi Üzerine Dersler" çalışmasına yönelik eleştirileri için Seçme Makaleler'ine (New York, 1926) bakınız. Ancak HJ Stenning'in tercümesi pek tatmin edici olmadığından alıntıları Almancasından karşılaştırıp düzeltmeler yapmak zorunda kaldım. Guizot eleştirisi Mehring'in Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx und F. Engels, 1841-50, c. III, sf. 408, derlemesinde bulunabilir.

9 "Örneğin, 11. yüzyıl sonrası İngiliz tarihine bakarsanız," diyordu Marx,

Profesör Tawney, Nef ve diğerlerinin ekonomik araştırmaları ile birlikte Profesör Notestein, Haller ve Wolfe gibilerinin 17. yüzyıl belgelerini yeniden yayınlamaları sayesinde, son birkaç yıldır İngiliz Ara Dönem'e ilişkin hem tümüyle anayasalcı hem de tümüyle dinsel yorumların yetersizliğine tarihçilerin dikkati çekiliyor. Ancak mevcut bilgiyi yenilemek için henüz çapı ya da kapsamı bakımından Gardiner'in eseri ile kıyaslanabilecek hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Böylesi bir yenilemenin Marksist yaklaşım dışında yapılması zordur.

Son yıllarda, Lord Keynes'in etkisiyle akademik ekonomistler, 1870'lerde Marksist ekonomi ve "marjinal fayda" ekonomisi olarak ikiye ayrılmadan önceki haliyle klasik geleneği geliştirmeye uğraşıyor. Yani üzerinde çalıştıkları materyalin niteliği, onları Marksist ekonomistlerin tutumuna yaklaştırıyor. 1929 bunalımından önce bu pek mümkün görülmüyordu. Aynı şekilde, tarih alanında son iki kuşağın yaptığı araştırmalar, bilinçli ya da farkında olmadan iyi tarihçileri, son zamanların geleneksel düşünce okullarının idealist fantezilerini takibe yöneltiyor.

Bu koşullarda, tarihçiler açısından Marx ve Engels'in eserleri yeniden önem kazanıyor; bu eserler onların tekrar doğru yöne kanalize edilmesine yardımcı olabilir. Bu makale, Marx ve Engels'in İngiliz İç Savaşı dönemine dair söylediklerini ele almayı amaçlıyor. Burada onların İngiliz devrimi hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaya çalıştım, analiz etmeye değil.

Onlar, bu dönemin tarihini sıralı bir şekilde kaleme almadılar; bu nedenle titiz bir inceleme, bazı sözel tutarsızlıkları ortaya çıkarabilir. Fakat devrim konusundaki düşünceleri bir bütün olarak tutarlı ve aydınlatıcıdır. Modern araştırmaların onların analizini nasıl doğruladığını ara ara ifade ettim. Ancak maksadım, Marx ve

"her anayasal hakkın kaç kafanın kırılmasına ve kaç kilo gümüşe mal olduğunu tam olarak hesaplayabilirsiniz." Gesamtausgabe (Tüm Eserleri), I, VII, sf. 393.

Engels'in ne kadar haklı olduğunu göstermekten ziyade, onların yorumunun bugün tarihçiler açısından ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktır.

Konu hakkında Macaulay, Guizot ya da Gardiner'den daha derin felsefi bilgiye sahip olan Marx ve Engels, 17. yüzyıl İngiliz devriminin ikici özelliğini (düalizmini) anlayabilmişti. Bu devrim, önce burjuva ve ilerici bir devrimdi. 1640'taki parlamenter liderler, kendi sınıflarının taleplerini öne sürerken, aynı zamanda gerçek anlamda halk kitleleri adına da konuşuyorlardı. Fakat sonunda, toplumsal konumları bakımından taşıdıkları çelişkiler nedeniyle, uğruna eski düzeni yıktıkları demokrasiye karşı tutum almak ve o günden bu yana İngiliz tarihini ve toplumsal gelişimini biçimlendiren tavizi, yenik düşmanlarına vermek zorunda kalmışlardır.

I

Marx ve Engels'in ele alacağım yazıları 1844'ten Marx'ın 1883'teki ve Engels'in 1895'teki ölümüne kadar olan yazılarıdır. Ancak tarih konusundaki temel düşünceleri 1848'de artık biçimini almıştı. Bu nedenle onların düşüncelerinin oluşum süreci, İngiliz radikallerinin büyük parlamenterleri yeniden keşfedip Clarendon ve Hume'u gözden düşürdükleri geçiş dönemi ile çakışırken; 1848 devrimlerinin Guizot'u gerici bir sınıf analizinin sözcüsü yapmasından, Gardiner'in ise sınıflar üstü ideolojik gök kubbede hareket eden daha popüler bir düşünce olarak "Püriten Devrim" düşüncesini uydurmasından öncesine denk düşer. Tarihsel materyalizmin temel düşünceleri bir kez anlaşıldı mı, İngiliz devrimi, örneğin 1900'deki duruma kıyasla Ortodoks tarihçilerin yaklaşımına daha yakın bir biçimde açıklanabilirdi.

Burada tarihsel materyalizmi bütün yönleriyle ortaya koymak mümkün değil. Bizim için önemli olan, tarihi, Marksist bir biçim-

de hâkim üretim tarzına göre dönemlere ayırmak ve özellikle feodal ve kapitalist toplumlar arasındaki ayrımı koymaktır. Bunu da en iyi *Komünist Manifesto*'dan alıntıyla yapabiliriz:

> "Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir.
>
> Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak, kısacası, ezen ile ezilen, birbiriyle sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz bir mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle, ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır...
>
> Ortaçağın serflerinden ilk kentlerin imtiyazlı köylüleri, imtiyazlı köylülükten de burjuvazinin ilk unsurları oluştu.
>
> Amerika'nın keşfi, Afrika'nın gemiyle dolaşılması, yükselen burjuvaziye yeni bir alan yarattı. Doğu Hint ve Çin pazarı, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle alışveriş, mübadele araçlarında ve genel olarak metadaki artış, ticarete, gemiciliğe, sanayiye görülmemiş bir yükselme getirdi ve böylece de yıkılmakta olan feodal toplumun içindeki devrimci ögeye hızlı bir gelişme sağladı.
>
> Sanayide o zamana kadarki feodal veya lonca yapılı işletme tarzı, yeni pazarlarla büyüyen talebi karşılamaz oldu. O yapıların yerini manifaktür aldı. Sanayi orta kesimi, lonca ustalarını bir kenara itti; işin değişik korporasyonlar arasında bölünmesi, işin her bir atölyenin kendi içindeki bölünmesi önünde yitip gitti...
>
> Burjuvazinin bu gelişim basamaklarının her birini, ona uyan bir politik ilerleme izliyordu...
>
> Burjuvazinin o temele dayanarak kendini ortaya çıkardığı üretim ve değişim araçları, feodal toplumda oluşmuştu. Ancak bu üretim ve değişim araçlarının belli bir gelişim aşamasında, feodal toplumun üretim ve mübadelesini dayadığı ilişkiler, tarımın ve imalatın feodal örgütlenişi, tek kelimeyle feodal mülkiyet ilişkileri, artık o gelişmiş üretici güçlere uymaz oldu.

Bu ilişkiler, üretime destek olacağına onu frenliyordu. Giderek bir o kadar çok kelepçelere dönüştü bu mülkiyet ilişkileri. Kelepçelerin parçalanması gerekiyordu, parçalandı.

Onun yerini serbest rekabet ile ona uygun toplumsal ve siyasal düzen, burjuvazinin siyasal ve ekonomik egemenliği aldı."[10]

Kendi içerisinde olgunlaşan orta sınıfın feodal devleti yıktığı ve burjuva egemenliğinin aracı olarak yeni bir devletin yaratıldığı burjuva devrim konusundaki Marksist düşünce budur. Profesör Tawney ve diğerlerinin bugüne kadar üzerinde durduğu konuyu, Marx *Kapital*'de çok iyi formüle etmiştir: "Toprak mülkiyetinden gelen ve kişisel efendilik ve serflik ilişkilerine dayanan güç ile, paranın sağladığı kişisel olmayan güç arasındaki karşıtlığı iki Fransız atasözü pek güzel ifade eder: "*Nulle terre sans seigneur*" ["Efendisiz toprak olmaz"] ve "*L'argent n'a pas de maitre*" ["Paranın efendisi yoktur"].[11]

Alman reformasyonu, burjuva ruhunun eski düzene karşı ilk saldırısı oldu. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Hollanda İsyanı ulusal çaplı ilk başarılı burjuva devrimiydi;[12] bunu 1640 İngiliz Devrimi, 1789 Fransız Devrimi, 1848'de zamansız gelen Alman Devrimi ve daha sonra 1905 ve Şubat 1917 Rus Devrimleri takip etti.

Hem Marx hem de Engels en başından beri 17. yüzyıl İngiliz devrimine ilgi göstermiş ve onu 1789 Fransız Devrimi ile yakından kıyaslanabilecek türden klasik bir burjuva devrimi olarak görmüştü. Paris'te Almanca yayımlanan bir dergi için Engels 1844'te (23 yaşındayken) şunları yazıyordu:

"17. yüzyıl İngiliz devrimi, 1789 Fransız Devrimi'nin tam bir öncelidir. Fransa'da Kurucu Meclis, Yasama Meclisi ve Ulusal

10 Marx, Seçme Eserler (Moskova, 1936), I, sf. 204-07 ve 210-11.
11 Kapital (New York, 1939), I, sf. 123.
12 Bkz. Gesamtausgabe, I, VII, sf. 493.

Konvansiyon olarak görülen üç aşamayı "Uzun Parlamento"[13] döneminde de kolaylıkla ayırt edebiliriz: Anayasal monarşiden demokrasiye, askeri despotizme, restorasyona ve "juste milieu" ("tam ortası") devrime geçiş İngiltere'de belirgin bir şekilde sergilenmiştir. Cromwell, Robespierre ve Napolyon'un tek kişide cisimleşmiş halidir; Presbiteryenler, Bağımsızlar ve Eşitlikçiler (Levellers) ise Jirondenlere, Montagnardlara ve Hebertist ve Babeufçülere denk düşmektedir.

Her ikisinde de siyasal sonuç yeterince acıklı olmuştur ve aralarındaki benzerlikler çoğaltılabilir. Bunlar aynı zamanda, dinsel ve dinsel olmayan devrimlerin politik oldukları sürece sonunda tek bir sonuç verdiğini göstermiştir. İngiliz devrimi uzlaşmayla ve iki ulusal partinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır."[14]

Engels'in "dinsel devrim" analizine daha sonra geri dönmek üzere şu anda sadece 1640 ile 1789 arasındaki paralellik üzerinde duracağım. Örneğin 1845-46'da Marx ve Engels'in ortak yazdığı *Alman İdeolojisi*'nde şunu okuyoruz: "Bizzat ulusun kendi içerisindeki serbest rekabete gelince, bunu elde etmek için bir devrim her yanda zorunlu oldu; 1640'ta ve 1688'de İngiltere'de, 1789'da Fransa'da."[15] Marx bir yıl sonra bunu Karl Heinzen ile polemiğinde, "Ahlaklı Eleştiri ya da Eleştirel Ahlak" başlıklı makalesinde şöyle açıklıyordu:

> "Hem İngiliz hem de Fransız devrimlerinde, mülkiyet sorunu, serbest rekabetin sağlanması ve 16. yüzyılla 18. yüzyıl arasında gelişen sanayi için köstek haline gelen toprak soyluluğu, lonca-

13 Uzun Parlamento (1640-1660), İngiltere kralı I. Charles'ın 12 yıl aradan sonra 1640'ta, Piskoposlar Savaşı'na mali kaynak sağlamak için topladığı parlamento. Monarşiye karşı iktidar mücadelesinde taraf olarak İngiliz İç Savaşını sürdürmüş ve galip gelmişti. 1648'de Oliver Cromwell komutasındaki Yeni Ordu birliklerince tasfiye edildi. Ancak Cromwell'in ölümünün ardından parlamento yeniden toplanmış ve II. Charles'ın tahta geçmesine kolaylık sağladıktan sonra kendisini lağvetmişti –ç.n.

14 Age., IV, sf. 294.

15 Alman İdeolojisi, (New York, 1939), sf. 56.

lar, tekeller vs. gibi tüm feodal mülkiyet ilişkilerinin yok edilmesi sorunu olarak ortaya çıktı... 17. ve 18. yüzyıllarda, konu feodal mülkiyet ilişkilerinin kaldırılması olduğunda, mülkiyet sorunu burjuva sınıfı için hayati bir sorundu."[16]

İki devrim arasındaki paralellik, Marx ve Engels onlar arasında ayrım yaparken bile vurgulanmış oluyordu. Örneğin: "1648'de burjuvazi monarşiye, feodal soylulara ve kilise kurumuna karşı yeni soylularla ittifak halindeydi. 1789'da ise burjuvazi, monarşiye, soylulara ve kilise düzenine karşı halkla ittifaka girmişti."[17] Yine, "Başlangıçta, Fransız devrimi de en az İngiliz devrimi kadar tutucuydu," diye Guizot'a hatırlatıyordu Marx.[18]

Bu alıntılar tarih sırasına göre yapılmıştır. Ancak bundan sonra (1850'den itibaren) Marx ve Engels'in tarihe ilişkin *genel* fikirlerinin oturmuş olduğunu varsayacak (tabii ki bu fikirlerin ayrıntılı uygulanması konusunda ustalıklarını geliştirmeye devam etmişlerdir) ve İngiliz devriminin değişik yönleri konusundaki görüşlerini tarih sırası gözetmeksizin bir araya getireceğim. Ama önce Engels'in ölümünden birkaç ay önce yazdığı ve Marx ile arasındaki temel devamlılığı gösterecek bir pasaj aktarayım:

> "Bütün devrimler, şimdiye kadar, belirli bir sınıfın egemenliğinin yerini, bir diğer sınıfın egemenliğinin alması ile sonuçlanmıştır; ama bütün egemen sınıflar, şimdiye kadar baskı altında tutulan halk kitlesine göre, küçük azınlıklar idiler. Böylelikle, egemen azınlık devriliyor, başka bir azınlık onun yerine devlet dümenini eline geçiriyordu ve kamu kurumlarını kendi çıkarlarına göre değiştiriyordu. Ve her seferinde bu azınlık, ekonomik gelişme durumunun iktidara elverişli, yetkili ve yetenekli kıldığı gruptu ve kesinlikle bunun için, yalnızca bunun içindir ki, altüst oluş sırasında, baskı altında tutulan çoğunluk, ya azınlıktan yana bu

16 Gesamtausgabe, I, VI, sf. 309. Bu makaleye H.J. Stenning'in hazırladığı Marx'ın Seçme Makaleler'inde yer verilmiştir, sf. 142.

17 Age., VII, sf. 493.

18 Seçme Yapıtlar, sf. 201 (Mehring, II, sf. 409).

harekete katılıyordu ya da en azından sessiz sedasız onu kabul ediyordu... Çoğunluk ise, devrime katıldığı zaman bile, bunu ancak –bilerek ya da bilmeyerek– bir azınlığın hizmetinde yapıyordu; ama bu yüzden ya da hatta çoğunluğun pasif ve dirençsiz tutumu nedeniyle, azınlık bütün halkın temsilcisi olma görünümünü elde ediyordu."

Engels daha sonra bu çoğunluğun azınlıkla ilişkisini analiz etmiş ve ileride geri döneceğim bu noktaya büyük önem vermiştir. Sonuç olarak şunu der Engels:

"Modern zamanların bütün devrimleri, 17. yüzyılın büyük İngiliz devrimi ile başlamak üzere, bu özellikleri gösterdiler."[19]

Marx ve Engels'in bu genel yaklaşımına göre, 17. yüzyıldaki İngiliz devrimini burjuva devrim olarak değerlendirmek gerekir. Şimdi onların bu devrimin nedenleri, gelişimi ve sonuçları konusundaki analizlerine daha yakından bakalım.

II

Feodal toplum içerisinde burjuva üretim tarzının gelişimine dair tanımlamayı *Komünist Manifesto*'dan alıntılayarak yapmıştım. Buna ek olarak Marx'ın [Komünist Manifesto'dan] iki yıl önce yazdığı bir mektuptan ayrıntılı bir bölüm aktarılabilir:

"Ayrıcalıklar, loncalar ve korporasyonlar kurumu, ortaçağların düzenleyici rejimi, yalnızca edinilmiş üretici güçlere ve daha önce var olmuş bulunan ve bu kurumların içinden çıkmış bulundukları toplumsal koşula tekabül eden toplumsal ilişkilerdi. Korporasyonlar ve düzenlemeler rejiminin koruyuculuğu altında sermaye biriktirilmiş, denizaşırı ticaret geliştirilmiş, sömürgeler kurulmuştu. Ama eğer insanlar, çatısı altında bu meyveleri olgunlaştıran biçimleri alıkoyma-

19 Marx'ın Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-50 kitabının Giriş'i, Marx, Seçme Eserler, II, sf. 175.

ya kalkışmış olsalardı, bu meyvelerden yoksun kalmış olacaklardı. İşte o iki fırtına böyle patladı; 1640 ve 1688 devrimleri. Bütün eski ekonomik biçimler, bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler, eski sivil toplumun resmi ifadesi olan politik koşullar, İngiltere'de yok edildiler."[20]

Elizabeth ve ilk iki Stuart hanedanı döneminde büyük ticari şirketler ve kraliyet tekellerinin oynadığı role ilişkin bu olağanüstü analiz, üzerinden yüz yıldan fazla geçse de hâlâ geçerliliğini koruyor. Henüz gelişmemiş tüccar sınıfı açısından, ülke içinde ve dışında korunmaya muhtaç olduğu bir dönemde büyük önem taşırken, I. James ve I. Charles döneminde bu yapılar, kayırılan bir azınlık lehine, burjuvazi kitlesini ticaret ve sanayinin gelişiminden alınan payın dışında tutma aracına dönüştürülmüştü. Marx, haklı olarak, "I. Charles'ın serbest rekabete doğrudan müdahale etmesinden ve bunun İngiltere'de ticaret ve sanayiyi giderek imkânsız kılmasından" söz eder.[21]

Buraya kadar, İngiliz kapitalizminin, kendisiyle aynı sosyal ve ekonomik kalkınma aşamasında olan diğer ülkelerdekilerle denk düşen özelliklerini ele aldık. Şimdi ise İngiliz ve diğer burjuva devrimler arasındaki, esas olarak İngiliz kapitalizminin büyük ölçüde kırsal özelliğinden kaynaklanan önemli bir farkı gözetecek şekilde gelişmelere bakalım. İngiltere'de hiç güçlü bağımsız kentler olmadı. Oysa kıta Avrupası'nda bu kentlerde kentlilerin bir bölümü feodal toplum içerisinde, feodal siyasal düzeni kabul etme pahasına gönenmişti. Ancak uzun vadede bunlar, kapitalist ilişkilerin serbestçe gelişmesi önünde engel teşkil etmişti. 16. yüzyıl Almanyası'nı İngiltere ile kıyaslayan Engels şöyle diyordu:

"Almanya, o çağda, büyük ve güçlü kentler içeriyordu. Ama öte yandan, küçük soyluluk ile kentler arasında, İngiltere'de feodal krallığın burjuva anayasal bir krallık durumuna dönüşme-

20 Marx'tan P.V. Annenkov'a, 28 Aralık 1846, Seçme Yazışmalar (New York, 1935), sf. 8. Ayrıca bkz. Alman İdeolojisi, sf. 12 ve Kapital, III, sf. 389-96.

21 Seçme Yapıtlar, sf. 202 (Mehring, II, sf. 411).

si sonucunu veren bir ittifak olanağı da yoktu. Küçük soyluluk, İngiltere'de ... Güller Savaşı sonucu tamamen yok edilip, yerini burjuva kökenli ve burjuva eğilimli yeni bir soyluluğa bıraktığı halde, Almanya'da varlığını sürdürmüştü. Serflik, İngiltere'de tamamen ortadan kalkmış ve soyluluk, toprak rantı gibi burjuva bir gelire sahip basit burjuva toprak sahiplerinden oluşuyorken, Almanya'da serflik hâlâ varlığını sürdürüyor ve soyluluk, gelirini feodal kaynaklardan sağlıyordu."[22]

Bunun tarihsel ve ekonomik nedenlerinin yanı sıra politik nedenleri de vardı. İngiltere koyun yetiştirilen bir ülkeydi; yün ve kumaş çok eski dönemlerden beri temel sanayiler durumundaydı. Bunun sonucu olarak, pazar için üretime ilgi duyan bir kısım eşrafın kumaş tüccarları ile yakın ilişkisi vardı. Loncaların düzenleme ve sınırlamalarına maruz kalmamak için kumaş sanayi kırsal bölgelerde gelişti: "Eve iş verme" (putting out) sistemi altında[23], işveren olarak "kumaş üreticileri" öne çıkıyordu. Aynı şekilde kömür madeni işletmeciliği ve ona bağlı sanayiler de kasabanın hemen dışında, VIII. Henry'nin manastırların elinden aldığı ve kırsal bölgelerdeki beylerin mülkiyetine geçen feodal mülkler üzerinde gelişiyordu. Engels bunun siyasal sonuçlarını uzun uzun tahlil etmişti:

"İngiltere'nin talihine bakın ki, yaşlı feodal beyler, Güller Savaşı sırasında birbirlerini öldürmüşlerdi. Onların ardılları çoğunlukla eski ailelerin oğulları olmakla birlikte, soylarının kalıtı olan yoldan öylesine sapmışlardı ki, alışkanlıkları ve eğilimleri bakımından feodal olmaktan çok burjuva olan yepyeni bir takım oluşturmuşlardı. Paranın değerini iyi anlamışlar, yüzlerce küçük çiftçiyi hemen kovup onların yerine koyunları koyarak gelirlerini artırmaya başlamışlardı. VIII. Henry, kilisenin topraklarını har vurup harman savurarak, toptan satışlarla yeni burjuva toprak sahipleri yarattı; bütün 17. yüzyıl boyunca topraklara pek büyük ölçüde el

22 Bkz. Engels, Almanya'da Köylü Savaşları (New York, 1926), sf. 96.

23 Bu sistemde, işçi ve ailesi tarafından kendi evlerinde eğrilecek yünü ya da dokunacak ipliği tüccar sağlıyordu. –ç.n.

konması ve bu toprakların, tam ya da oldukça yeni zenginlere devredilmesi de aynı sonucu verdi. Bundan ötürü, VIII. Henry'den sonra, İngiliz aristokrasisi, sınai üretimin gelişmesine karşı çıkmak şöyle dursun, tersine, ondan dolaylı olarak kazanç sağlamaya çalıştı ve ekonomik ya da politik nedenlerle, sınai ve mali burjuvazinin önderleriyle işbirliği yapmak isteyen birtakım büyük toprak sahipleri her zaman bulundu."[24]

Dr. Nef'in İngiliz kömür sanayine ilişkin yaptığı ayrıntılı araştırma ve 1640 öncesi sınai kalkınmaya ilişkin bütün araştırmaları, 1892'deki açıklamaları tamamlayıcı nitelikte olmuştur ve özü hâlâ geçerlidir.

16. yüzyılda, daha kârlı olan koyun besleme işi için çitleme sistemine gidilmesi çok sayıda köylü nüfusun topraklarından atılmasına neden oldu. Marx *Kapital*'de şöyle yazıyordu: "Emekçiler önce topraktan sürülmüş, ardından, yerlerine koyunlar getirilmiştir. İngiltere'de olduğu gibi büyük ölçüde toprak gaspı, geniş çapta tarımın kurulması için bir alan yaratmada atılacak ilk adımdır. Bu nedenle tarımdaki bu köklü değişim, başlangıçta daha da siyasal bir devrim görünümündedir."[25]

İngiltere'de toprak çevirme, çitleme hareketi 16. yüzyılın başından 19. yüzyılın başına kadar sürdü. Ancak bazı dönemlerde hız kazandı: VIII. Henry döneminde manastır topraklarına el konulup satılması, burjuva devrim sırasında kralın, kilisenin ve kral yanlılarının topraklarına el konulması, ve siyasal iktidarın sağlam bir biçimde burjuvazinin ve çitleme yapan toprak sahiplerinin elinde olduğu 18. yüzyılda parlamenter çitlemelerin yükselişe geçtiği dönemlerde olduğu gibi.[26] Marx'ın gösterdiği gibi, yeni sınıf açısından çitleme hareketinin önemi iki yönlüydü. Bir yandan küçük bir kesimin elinde sermaye birikimine yol açtı. Öte

24 Engels, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm (Şikago, 1903), Giriş, sf. xxiii.

25 Kapital, ed. Dona Torr, I, sf. 430.

26 Bkz. Maurice Dobb, Studies in the Development of Capitalism (Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler), (New York, 1947) sf. 178-86.

yandan ise bu yeni kapitalistler tarafından istihdam edilecek "serbest" emekçiler yaratmıştı:

> "İlkel birikim tarihinde bütün devrimler, kapitalist sınıfın oluşum sürecinde kaldıraç işlevi görmüş ve çığır açmışlardır; fakat hepsinden önemlisi, geniş insan kitlelerinin aniden ve zorla geçim koşullarından uzaklaştırılıp özgür ve 'bağımsız' proleterler olarak işgücü (emek) piyasasına savruldukları anlardır. Tarım üreticisinin, köylünün toprağına el konulması bütün sürecin temelini oluşturur. Bu el koyma tarihi farklı ülkelerde farklı biçimler alır... Sadece İngiltere'de ... klasik biçimde gerçekleşmiştir."[27]

İşte bu ekonomik çıkarların gerçekten örtüşmesi nedeniyledir ki "1648'de burjuvazi monarşiye, feodal soylulara ve kurumsal kiliseye karşı yeni soylularla ittifaka girmişti."[28] Ancak Engels'in *Anti-Dühring*'de yazdığı gibi:

> "Bununla birlikte toplumun ekonomik yaşam koşullarındaki bu güçlü devrimi, siyasal yapısında buna uygun düşen bir değişiklik hemen takip etmedi. Toplum gitgide daha burjuva bir duruma gelirken, devlet rejimi feodal kaldı. Büyük ticaret, yani özellikle uluslararası ve hele dünya ticareti, hareketlerinde engellerle karşılaşmayan, bir bakıma eşit haklara sahip, hiç değilse her yerde, hepsi için eşit bir hukuk temeli üzerinde değişim yapan özgür emtia sahiplerinin varlığını gerektirir. Zanaatçılıktan manifaktüre geçiş, belli sayıda özgür emekçinin de varlığını gerektirir; emek-güçlerinin kiralanması için işvereniyle sözleşme yapabilen ve buna dayanarak onun karşısına sözleşme yapan kişi niteliğiyle eşit haklarla çıkan, bir yandan lonca bağlarından arınmış, öte yandan da kendi emek-güçlerini kendi başlarına değerlendirme araçlarından yoksun emekçilerin varlığını.

27 Kapital, ed. Dona Torr, I, sf. 739. Ayrıca bkz. bölüm 27-29, proletaryanın oluşumu, ve Kapital, III (Kerr), sf. 917-32, 938-46.

28 Gesamtausgabe, I, VII, sf. 493.

Ama ekonomik ilişkilerin özgürlük ve hak eşitliği istediği yerde, siyasal rejim onların karşısına her adımda lonca engelleri ve ayrıcalıklar çıkartıyordu. Yerel ayrıcalıklar, farklı gümrük vergileri, her türlü ayrım yasaları, ticaretlerinde yalnız yabancılar ya da sömürgelerde yaşayan halk için değil ama çoğu kez devlet uyruklarının belli kesimleri için de zararlı oluyordu; lonca ayrıcalıkları her yerde ve yeni biçimlerle varlığını sürdürüyor, manifaktür sanayisinin gelişimine engel oluyordu. Burjuva rakipler için hiçbir yerde ne yol açık, ne de şanslar eşitti; oysa asıl ve en acil ihtiyaç da buydu.[29]

Bu feodal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıyla feodal engellerden kurtuluş ve hak eşitliğinin kurulması istemi, toplumun ekonomik gelişmesi tarafından bir kez gündeme konduktan sonra, kısa sürede daha geniş boyutlar kazanmaktan geri kalamazdı. Her ne denli bu istem, sanayi ve ticaret yararına ileri sürülüyorduysa da, aynı hak eşitliğinin tam bir toprak köleliğinden başlayarak köleliğin bütün derecelerinde, çalışma zamanlarının büyük kısmını karşılıksız olarak feodal beylerine ayırmak ve ayrıca ona ve devlete sayısız vergiler ödemek zorunda olan geniş köylüler yığını için de istenmesi gerekiyordu. Öte yandan feodal üstünlüklerin, soyluların vergi muafiyetinin, çeşitli zümrelerin siyasal ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasını talep etmekten de geri kalınamazdı."[30]

Ancak ekonominin siyaset üzerinde hâkimiyetini kurması biraz gecikme gösterebilir. Tudorlar ile Stuartların ilk döneminin tipik örnek gösterildiği mutlak monarşi, "eski feodal zümrelerin

29 Kapital, I, sf. 775: "Tefecilik ve ticaret yoluyla oluşan para sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesi, kırda feodal yapı, kentte ise lonca örgütü tarafından engelleniyordu."

30 Anti-Dühring, sf. 120-22. Burada Engels bütün burjuva devrimler için genelleme yapıyor. Sadece İngiltere hakkında yazmış olsaydı muhtemelen 17. yüzyıl İngilteresi'nde loncalardan daha baskıcı olan (ve 1641'de yasa dışı ilan edilen) tekellere; 1645'te vakıf arazilerinin ve diğer "köle ruhlu" toprak mülkiyeti biçimleri ile feodal toprak mülkiyetinin kaldırılması talebine özel olarak değinirdi.

düşüşte olduğu, ortaçağın şehirliler zümresinin modern burjuva sınıfına evrildiği, fakat taraflardan hiçbirinin baskın çıkamadığı geçiş dönemlerinde ortaya çıkıyor."[31] Böyle bir monarşi belli bir süre burjuvazinin taleplerini tatmin etmişti. Fakat Tudor monarşisi fazlasıyla kudretli tebaalarını bastırma, kiliseyi yağmalama, barışı ve düzeni tesis etme ve dış düşmanları alt etme yoluyla görevini tamamladıktan sonra, 1588'lerde burjuvazi (kraliyetin koruması altında gönenmiş olarak) kendisini giderek daha fazla iktidar gerçekliğine hazır hissetmeye başlamıştı. Aynı zamanda 16. yüzyıldaki fiyat devriminin sonucu olarak kraliyet giderek "kendi yağıyla kavrulma", sadece ortaçağdan kalma gelir kaynaklarıyla masraflarını karşılama yeteneğini yitirmişti. Burjuvazinin elinde biriken yeni zenginliği akıtmak için ulusal vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Fakat vergilerin yeniden düzenlenmesi önerisi, vergi ödeyen sınıfların hükümete olan güvenini sorgulamalarına neden olup bir bütün olarak iktidar sorununu gündeme getirdi. "Parlamentonun rızası alınmadan konulan vergiye hayır!" sloganı kentte ve kırda burjuvazinin sloganı haline geldi.

Stuartlar kendi iktidarlarını koruyacak uzlaşmacı bir çözüm bulmak için elinden geleni yapıyordu. Fakat Marx bir yandan İngiltere'yi, bir yandan da Fransa'yı gözlemlerken Almanya hakkında da şunları yazıyordu:

> "Burjuva beyler mümkün olduğunca devrimsiz, barışçıl bir yoldan mutlak monarşiyi burjuva monarşisine dönüştürmeye çalışır. Fakat Prusya'daki mutlak monarşi, daha önce İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi, barışçıl yoldan burjuva monarşiye dönüştürülmesine izin vermiyor, tahtından kibarca feragat etmiyor. Kişisel yargılarından da öte, mutlak monarşiyi oluşturan bir dizi sivil, askeri ve dini bürokrasi, prenslerin elini kolunu bağlıyor. Bunlar burjuvazi karşısında hâkim konumdan tabi konuma düşmek istemiyor. Öte yandan feodal zümre-

31 Gesamtasugabe, I, VI, sf. 313 (Seçme Yapıtlar, sf. 143) Ayrıca bkz. age. sf. 306. (Seçme Yapıtlar, sf. 138).

ler de geri duruyor; çünkü söz konusu olan kendi varlık-yokluk sorunlarıdır, ya mülkiyet ya da kamulaştırmadır. Belli ki mutlak kral, burjuvazinin kölece bağlılığına karşın kendi gerçek çıkarını bu zümrelerin yanında görüyor."[32]

Böylece kral, burjuvazi ve yeni eşraftan gelen tehdit arttıkça, o güne kadar onlara karşı kullandığı gerici ve feodal güçlere daha çok yaklaştığı gibi, o güne kadar karşı olduğu uluslararası gerici güçlere de daha fazla yanaştı. Bunu I. James'in İspanya'yı yatıştırmaya yönelik dış politikasında, Laud'un din işlerinde "yeniden Katolikleşme" politikasında ve I. Charles'in devlet idaresinde feodal yöntemlere başvurulması politikasında görebiliriz.

> "Toplumun maddi varlık koşulları, resmi siyasi biçiminin dönüşümünü yaşamsal bir zorunluluk kılacak kadar geliştiğinde, eski siyasi otoritenin tüm görüntüsü değişir. Mutlak monarşi artık gerçek ilerici işlevi olan merkezileştirme yerine ademi-merkezileşmeye gidiyor. Feodal zümrelerin yenilgisinden doğmuş ve yenilmelerinde en aktif paya sahip olmuşken, artık feodal ayrıcalıkların en azından görüntüsünü elde tutmaya çalışıyor. Önceleri ticaretle sanayiyi ve dolayısıyla burjuva sınıfının yükselişini, hem ulusal gücün hem de kendi zenginliğinin gerekli koşulları oldukları için destekleyen mutlak monarşi, artık her yerde, güçlenmiş burjuvazinin elinde giderek daha tehlikeli silahlar haline gelen ticaretle sanayiyi engelliyor. Korkak ve bönleşmiş bakışlarını, iktidara yükselişinin doğum yeri olan kentten, eski güçlü rakiplerinin cesetleriyle dolup taşan kıra yöneltiyor."[33]

Bu nedenle, eski toplumsal düzen, orta sınıfın ülkenin iktisadi güçlerini tam geliştirmesini engellemiş, hükümetin genel politikası içeride de dışarıda da ilerici düşünceden giderek uzak-

32 Gesamtasugabe, I, VI, sf. 320 (Seçme Yapıtlar, sf.162). Marx sadece İngiltere hakkında yazıyor olsaydı şüphesiz feodal malikânelerden ziyade "Lordlara ve Piskoposlara" daha net vurgu yapardı.

33 Gesamtasugabe, I, VI, sf. 315 (Seçme Yapıtlar, sf. 152).

laşmıştı. Böylece devrimin yolu açılıyordu. Engels bu durumu şöyle özetliyordu:

> "Burjuvazinin feodal soyluluğa karşı savaşımı, kentin kıra, sanayinin toprak sahipliğine, para iktisadının doğal iktisada karşı savaşımıdır ve burjuvaların bu savaşımdaki belirleyici silahları da... durmadan artan ekonomik güç araçları olmuştur. Bütün bu savaşım boyunca siyasal güç, krallık erkliğinin bir zümreyi ötekiyle kösteklemek için burjuvaziyi soyluluğa karşı kullandığı bir dönem dışında, soyluluğun elindeydi. Ama siyasal bakımdan henüz güçsüz olan burjuvazi, ekonomik gücündeki artış sayesinde tehlikeli olmaya başladığı andan itibaren krallık, yeni baştan soylulukla ittifaka girdi ve böylece önce İngiltere'de, sonra da Fransa'da, burjuvazinin devrimine yol açtı."[34]

Tüm bu nedenlerden dolayı Marx ve Engels şuna inanıyordu:

> "1648 ve 1789 devrimleri, İngiliz ve Fransız devrimleri değil, Avrupa çapında önem taşıyan devrimlerdi. Bunlar, toplumun belirli bir sınıfının eski siyasal düzen karşısındaki zaferi değil, yeni Avrupa toplumu için siyasal düzen ilanıydılar. Burjuvazi bu devrimlerde galip geldi; ama onun bu zaferi, o sıralar, yeni toplum düzeninin zaferi, burjuva mülkiyetin feodal mülkiyet karşısındaki, milliyetin bölgecilik karşısındaki, serbest ticaretin lonca karşısındaki, miras taksiminin büyük evlat hakkı karşısındaki, toprak sahibinin toprağın kendi sahibi üzerinde egemenlik kurması karşısındaki, aydınlığın hurafe karşısındaki, ailenin unvan karşısındaki, sanayinin kahramanca tembellik karşısındaki, burjuva haklarının ortaçağ imtiyazları karşısındaki zaferiydi. 1648 devrimi, 17. yüzyılın 16. yüzyıla karşı devrimiydi... Bu devrimler, gerçekleştikleri bölgelerin o dönemki gereksinmelerinden çok, o günkü dünyanın gereksinmelerini ifade ediyorlardı."[35]

34 Anti-Dühring, sf. 186.

35 Gesamtasugabe, I, VII, sf. 493 ("Die Bourgeoisie und die Konterrevolution").

Bu nedenle Marx, eskimiş bir sosyal ilişkiler sistemini koruyan eskimiş bir devlet biçimini yıktığı için İngiliz devriminin halkçı karakterine vurgu yapmıştı. 1847'de Alman okurlar için yazdığı bir propaganda makalesinde, Prusya Kralı'nın kendisini halkın koruyucusu olarak gösterme çabasıyla alay ediyordu. Son dönemlerde, gerici bir tarihçiler grubunun, Stuartların halkı kötü kapitalistlere karşı koruma çabası verdiğini iddia ederek onların "sosyal adalet" politikasını anlatma girişimlerini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Her iki durumda da söz konusu yönetimlerin sübjektif niyeti ne olursa olsun, herhangi bir sonuç vermiş değildir ve hem İngiltere hem de Almanya'da halk, kralın bile iyi niyetini takdirden uzak olduğunu göstermiştir.

> "İngiltere'de I. Charles da malikânesinden halkına seslenmiş, onları parlamentoya karşı silahlanmaya çağırmıştı. Fakat halk krala karşı olduğunu ilan etmiş, halkı temsil etmeyen bütün üyeleri Parlamentodan çıkarmış ve sonunda Parlamentoya kralın kellesini uçurma izni vermiş, böylece ona gerçekten halkın temsilciliği görevi yüklemişti. I. Charles'ın halkına çağrısı işte böyle sonuçlanmıştı..."[36]

Oysa Marx'ın bu alıntıda farkında olduğunu gösterdiği üzere, parlamenterler arasında da ayrılıklar vardı. Engels, kendisi de sömürücü bir sınıf olarak, sömürünün son bulacağı sınıfsız bir toplumun kurulması için hazırlık yapma değil, sadece mevcut egemen sınıfın yerini alma kaygısı güden burjuvazinin bu ikili tutumunu itinayla inceliyordu.

> "Ama feodal soyluluk ile burjuvazi arasındaki karşıtlığın yanı sıra, sömürenler ile sömürülenler, aylak zenginler ile çalışan yoksullar arasında evrensel karşıtlık vardı. Ve burjuvazinin

36 Gesamtasugabe, I, VI, sf. 280 ("Der Kommunismus des Rheinischen Beobachters").

temsilcilerine, kendilerini özel bir sınıfın değil ama acı çeken tüm insanlığın temsilcileri olarak gösterme olanağını sağlayan şey de işte bu durum oldu... Ve hatta genel olarak, soyluluğa karşı savaşımda burjuvazi, aynı zamanda o çağdaki çeşitli emekçi sınıfların çıkarlarının da temsilcisi olduğunu ileri sürebiliyorduysa da, yine de her büyük burjuva hareketinde, modern proletaryanın az çok gelişmiş önceli olan sınıfın bağımsız hareketlerinin kendisini gösterdiği görüldü... Büyük İngiliz devrimindeki Eşitlikçiler gibi..."[37]

Bunun sosyal ve ekonomik nedenleri yeterince açıktır. Çünkü:

"Tıpkı kelebeğin kozadan çıktığı gibi, burjuvazi de feodal dönem kasaba sakininden çıktığı, bu Ortaçağ 'zümresi' modern toplumun sınıfı haline dönüştüğü andan itibaren burjuvazinin gölgesi olan proletarya ona daima ve kaçınılmaz olarak eşlik edecektir."[38]

Aynı şekilde proleter eşitlik talepleri de burjuva eşitlik taleplerine eşlik edecektir. Sınıf ayrıcalıklarının kaldırılması yönündeki burjuva talebinin ortaya konduğu andan başlayarak, bunun yanı sıra *sınıfların kendisinin* kaldırılmasına dair proleter istemi, önce ilkel Hıristiyanlığa dayanarak dinsel bir biçim altında, sonra burjuva eşitlik teorilerinin ta kendilerine dayanarak ortaya çıkar. ... Eşitlik istemi proletaryanın ağzında... örneğin (Almanya'da) Köylüler Savaşı'nda başlangıçta olduğu gibi apaçık toplumsal eşitsizliklere karşı zengin ile yoksul, feodal bey ile serfleri, har vurup harman savuranlar ile açlık çekenler arasındaki karşıtlığa karşı kendiliğinden bir tepkidir..."[39]

37 Anti-Dühring, sf. 24. Ayrıca bkz. Marx, "Sosyalizm Almanya'dan değil, İngiltere'den, Fransa'dan ve Kuzey Amerika'dan çıkmıştır."

38 Bkz. Marx'ın "Ücret, Emek ve Sermaye" makalesinde 16. yüzyıldaki fiyat devriminin işçilerin gerçek ücretlerini aşağı çekerek burjuvazinin büyümesine nasıl yaradığı ve sınıf çelişkilerini yoğunlaştırdığına dair analizi (Seçme Yapıtlar, I, sf. 269).

39 Anti-Dühring, sf. 122. "Yahudi Sorunu" konulu makalesinde Marx, burjuva-bireyci "doğal haklar" teorisini ilginç bir şekilde analiz etmiştir. Bkz.

Marx ve Engels 17. yüzyıl İngilteresi'nde proletaryanın oynadığı rolü abartmama konusunda dikkatliydiler. "Her iki devrimde de (İngiliz ve Fransız) burjuvazi kendisini etkin biçimde hareketin başında bulan sınıf oldu. Proleterler ve kasabalı sınıfın burjuvaziye dâhil olmayan kesimleri ya hâlâ henüz burjuvaziden ayrı çıkarlara sahip değildi ya da henüz bağımsız olarak evrilmiş sınıf ve alt sınıflar haline gelmemişlerdi."[40] Ancak burjuvazinin yükselişi ile birlikte "onun gölgesi" de görünmeye başlıyordu ve zaten Kazıcılar ve daha az olmak üzere Eşitlikçiler, galip burjuva devrimcilerine *karşı*, haklarından mahrum bu yeni sınıfın talep ve özlemlerini dile getiriyorlardı.

Aristokratik cumhuriyetçilerin ince teorilerini anlamsız kılan, Milton'u bile sonunda "halk"tan umudunu kesmeye ve oligarşiyi desteklemeye iten, işte mülkiyetten yoksun bu sınıfın varlığıydı. Ve mülksüz soldan gelen bu tehdit, mülk sahibi *Roundhead*leri [parlamento yanlısı Yuvarlak Kafalılar] ve *Cavalier*leri [kralcı Şövalyeler] 1660'ta saflarını birleştirmeye itmiş ve [kraliyeti yeniden tesis eden] Restorasyon'un gelmesine katkıda bulunmuştu. "Bütün yönetim adabına uygun kurulur, yoksa yoksullar idareyi ele alır," diyordu bir parlamenter 1659'da.[41]

> "Bütün devrimlerin kaderi şudur ki, bir şekilde daima bütün devrimlerin zorunlu koşulu olan farklı sınıfların bu birliği uzun süre devam edemez. Ortak düşmana karşı zafer kazanılır kazanılmaz galip olan taraf kendi içerisinde farklı kamplara ayrılır ve silahlarını birbirine doğrultmaya başlar" diyordu Marx.[42]

Marx ve Engels burjuva devrimlerin bu genel yasasının İngiltere'de ortaya çıkış biçimini, zafer yaklaşırken parlamento yanlıları arasındaki bölünmeyi ayrıntılarıyla inceledi. Marx bir

---

Seçme Yapıtlar, sf. 40-97, özellikle sf. 82, ve Gesamtasugabe, I, V, sf. 576-606, özellikle sf. 598.

40 Gesamtasugabe, I, VII, sf. 493.

41 Burton, Parliamentary Diary, III, sf. 148.

42 "Almanya: Devrim ve Karşı-Devrim", Marx, Seçme Yapıtlar, II, sf. 73.

devrimin deneyimlerinden yararlanıp diğer devrimleri aydınlatma yöntemini verimli bir şekilde kullanarak Amerikan İç Savaşı'nda "savaşın genel gidişatı üzerinde fren işlevi gören" McClellan'ın oynadığı rolü 1640'ların başında parlamenter General Essex'in oynadığı role benzetiyordu. Savaşı "en başta prensipleri etkileyen devrimci eğilimlerden uzak tutmak gerektiğine" inanan utangaç muhafazakârları Cromwell'in nasıl kenara ittiğini gösteriyor ve ekliyordu: "Esas olarak prensipler için yapılan bir savaşa dair çok iyi bir anlayış!"[43]

Daha sonraki eserlerinde Engels, "17. yüzyılın Büyük İngiliz Devrimi ile başlamak üzere, modern zamanların bütün devrimlerinin bu özelliğini" şöyle ortaya koyuyordu:

> "İlk büyük başarıdan sonra, zaferi kazanan azınlığın ikiye bölünmesi kuraldı; bir taraf elde edilen sonuçtan hoşnuttu, öteki ise daha ileri gitmek istiyor, hiç değilse kısmen halk kitlelerinin gerçek ya da sözde çıkarları doğrultusunda yeni talepler ileri sürüyordu. Bu daha köklü talepler, bazı durumlarda pekâlâ kendilerini kabul ettiriyorlardı, ama çoğu kez ancak bir an için; daha ılımlı kesim, üstünlüğü ele geçiriyor, son kazanımlar yeniden tümüyle ya da bir bölümüyle yitirilmiş oluyordu; o zaman yenilenler ihanet diye bağırıyor ya da yenilgiyi rastlantıya bağlıyorlardı. Ama gerçekte, iş çoğu kez şöyle idi: İlk zaferin başarılarını, ancak daha radikal partinin ikinci zaferi sağlamlaştırıyordu; bu bir kez kazanıldı mı, o an için zorunlu olan radikaller, kazanımlarıyla birlikte eylem sahnesinden siliniyordu."[44]
>
> "Her halde, o küçük çiftçiler (yeomanry) ve kentlerdeki *aşağı halk tabakası* olmasaydı, burjuvazi, kendi başına bu savaşı sonuna kadar sürdüremeyecek ve 1. Charles'ı asla darağacına çekeme-

43 The Civil War in the United States (ABD'de İç Savaş), (New York, 1937), sf. 157.

44 Engels, Marx'ın Fransa'da Sınıf Savaşımları'na Giriş, Seçme Yapıtlar, II, sf. 175.

yecekti. Burjuvazinin o çağda devşirilecek kadar olgunlaşmış olan bu zaferlerini bile güvence altına almak için, devrimin – tıpkı 1793'te Fransa'da ve 1848'de Almanya'da olduğu gibi– epeyce ileri götürülmesi gerekmişti. Doğrusu, bu, burjuva toplumun evrim yasalarından biri gibi görünüyor."[45]

"Ayaklanmayı, kentlerdeki orta-sınıf başlattı, ve küçük çiftçiler başarıya ulaştırdı. Bu üç burjuva ayaklanmasının hepsinde de, savaşan orduyu köylülerin donatması ve zafer kazanılınca, bu zaferin ekonomik sonuçları yüzünden en kesin yıkıma uğrayan sınıfın da köylülük olması epey gariptir. Cromwell'den yüz yıl sonra, İngiltere'nin küçük çiftçileri hemen hemen ortadan kalkmıştı."[46]

Amerikan bilim adamlarının son yirmi yıldır yürüttüğü hayranlık veren araştırma, Eşitlikçiler, Kazıcılar ve diğer sol gruplara ilişkin gözlemlerin doğruluğunu ve anlamlılığını bir kez daha gösterdi.

Marx ve Engels tam olarak çözemedikleri ve tarihçilerin de takip etmediği, fakat daha fazla araştırmayı hak eden bir diğer önermeyi atlamıştı. Bu önerme, Cromwell'in İrlanda'yı ele geçirmesinin, İngiltere'deki devrimin gelişimi üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Bunun, demokratik sol güçlerin parçalanmasını hızlandırma ve parlamenterleri ve onların mağlup düşmanlarını birleştirme şeklinde ikili bir etkisi olmuştur.

1647-49 arasında çok güçlü, 1650'lerde ise önemini yitiren Eşitlikçiler ve destekçilerinin ortadan kaybolmasında biraz anlaşılmaz bir durum söz konusudur. Asıl açıklama, bir önceki bölümün sonunda alıntılanan pasajda Engels tarafından getirilmiştir: Radikallerin kısa dönem önem kazanmış olması, ülkede sahip oldukları güçle değil, üstlendikleri siyasal fonksiyonla ilgiliydi. Ancak başlarına tam olarak ne geldiği, nereye kayboldukları, askeri bir diktatörlük lehine nasıl kenara itildikleri konusunda sorun vardır.

45 Engels, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Giriş, sf. xxii.

46 Age., "Üç büyük burjuva ayaklanması" olarak sözü edilenler Alman Reformasyonu ile İngiliz ve Fransız devrimleridir.

Engels 24 Ekim 1869 tarihli mektubunda Marx'a şöyle yazıyordu:

> "Cromwell dönemine dair hâlâ inceleme yapmam gerekiyor; ama şu kadarı kesin görünüyor ki, İrlanda'da askeri yönetim ve yeni bir aristokrasi yaratılması zorunluluğu olmasaydı, İngiltere'de olaylar farklı gelişirdi."[47]

Marx bu fikri kabul ediyor ve iki ay sonra Engels'e şöyle yazıyordu:

> "İngiltere'deki İngiliz gericiliğinin kökleri (Cromwell döneminde olduğu gibi) İrlanda'nın zapt edilmesine dayanmaktadır."[48]

Biliyoruz ki, "güvenilmez" alayların çoğu İrlanda'ya gönderilmişti. Bu politikaya muhalefet, 1647'de ajitatörlerin gönderilmesine yolu açmış, 1649'da da bu uygulamaya geri dönülmüştü. Ordudaki diğer istenmeyen unsurlar daha sonra Jamaika'ya ölüme gönderildi. İrlanda ayrıca el konulacak topraklar şeklinde muhteşem bir ganimet de sunuyordu; bunların bir kısmı borç ödeneği olarak orduya tahsis edilmişti; fakat pratikte toprak dağıtımı öyle gecikmeli olmuştu ki düşük rütbeli askerler kendi paylarını –düşük fiyata– subaylara ve diğer spekülatörlere satmak zorunda kalmıştı. Ve tabii ki İrlanda'da dikkati başka yöne çekecek şekilde işlev gören din, solcuları şaşırtmak ve kafasını karıştırmak için kullanılabiliyordu. İrlandalı asiler ortak düşmana karşı İngiliz cumhuriyetçi demokratlarla doğal müttefik olabilirlerdi. Ancak İrlandalılar Papadan yanaydı ve papalık öylesine parlamenterlerin baş düşmanı haline gelmişti ki İrlandalı Katoliklerle ittifak neredeyse imkânsızdı. İngiliz küçük çiftçileri ve köylüleri için, İrlandalı köylülere karşı, İrlandalı Protestan beylerle (hatta kraldan yana olanlarla) ittifaka girmek daha doğal geliyordu; öyle ki, ideoloji sosyal sorunları belirsizleştirmişti.

Son dönemlerde yazdığı bir makalede[49] Sovyet tarih Profesörü V. Semenov, İrlanda'da parlamenterlerle kralcı beylerin ittifakının,

47 Seçme Yazışmalar, sf. 264.

48 Age., sf. 281.

49 V. Semeonov, "Cromwell'in İrlanda Politikası, 1649-50" (Rusça), Voprosy Istorii (1945), no.5-6, sf. 85-96.

İngiltere'de benzer bir ittifaka nasıl yol açtığını gösterdi. Bu ittifak, İrlandalı eski kralcı Broghill'in Cromwell'in hizmetine girmesiyle sembolize olmuştu. Cromwell'in genel olarak saldırgan dış politikasının amaçlarından biri, eski süvarilerin kendi hâkimiyetine girmesini sağlamaktı. Kralcı ve muhafazakâr parlamenterler arasındaki bu yakınlaşma, Cromwell'in ölümünden sonra monarşinin yeniden tesisine yol açtı. Broghill daha üst bir asilzade unvanı aldı ve İrlanda'da toprak yerleşimi de değişmeden kaldı. Marx, 29 Kasım 1869 tarihli mektubunda Kugelmann'a durumu şöyle özetliyordu:

> "Cromwell yönetimi altında İngiliz cumhuriyeti İrlanda'da bozguna uğradı. Aynı yerde iki kez olmaz! (*Non bis in ibidem!*)"[50]

İrlanda ilk İngiliz sömürgesiydi ve daha 17. yüzyılda, denizaşırı bir imparatorluğa sahip olmanın ana ülkedeki demokrasi güçlerini bölme ve kafasını karıştırmada ne kadar etkili olduğunu görebiliyoruz. "İrlanda tarihi, başka bir ulusu boyunduruk altına almanın bir ulusa nasıl felaket getirdiğini gösteriyor," diye yazıyordu Engels Marx'a.[51] "İngiliz işçi sınıfı İrlanda'dan kurtulmadan *asla bir şey başaramaz*," diyordu Marx da Engels'e.[52] Vardıkları sonuçları Engels beş yıl sonra şöyle formüle etmişti: "Başka bir halkı baskı altında tutan hiçbir halk özgür olamaz."[53] Bu düşünceyi Lenin kendi kuşağı için "Emperyalizm"de geliştirecekti.

IV

Marx ve Engels'in, İngiliz burjuva devriminin ilginç özelliklerini, İngiltere'nin ekonomik gelişiminin gösterdiği istisnai özelliklerle

50 Seçme Yazışmalar, sf. 279.
51 Age., sf. 264.
52 Age., sf. 281.
53 Volkstaat (1874), no.69; Bkz. Marx-Engels, Toplu Eserler (Rusça), XV, sf. 223.

nasıl açıkladıklarını gördük. Bu ekonomik gelişim, İngiliz kapitalizminin ilk dönemlerindeki kırsal özelliklere dayanıyordu. Aynı şey, 1640-60 devriminin tutucu karakterine ışık tutmaya ve 1688 uzlaşmasının istikrarını açıklamaya da yarıyor. Liberal oligarşi yaklaşık 150 yıl yönetimde kaldı; 1830'da Fransa'da kurulan benzer bir rejim sadece 18 yıl ayakta kalabildi. Bu rejimin temsilcisi ve 1848'in kurbanı olan Guizot incinmiş ve şaşkındı. Guizot'un "İngiliz Devrimi Neden Başarılı Oldu?" konulu söylevini değerlendiren Marx, politikanın sosyal temeli konusunda ona bir ders verecekti:

> "Bay Guizot'un ancak İngilizlerin üstün kavrayışıyla açıklayabildiği İngiliz devriminin tutucu karakterinin anlaşılmazlığı, burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin çoğunluğu arasındaki uzun süren ittifaktır; İngiliz Devrimini, toprağı parçalara bölerek toprak mülkiyeti üzerindeki büyük mülkiyeti yıkan Fransız devriminden temelde ayırt eden bir ittifak. İlk kez VIII. Henry döneminde ortaya çıkan burjuvazi ile ittifak halindeki büyük toprak sahipleri sınıfı, 1789'daki Fransız toprak sahiplerinin tersine, burjuvazinin varlık koşullarıyla çelişkiye düşmeyip bu koşullarla mükemmel bir uyum içinde bulunuyordu. Bunların toprak mülkiyeti gerçekte feodal değil, burjuva bir mülkiyetti. Bu toprak sahipleri, bir yandan sanayi burjuvazisine üretimi gerçekleştirmeleri için gerekli olan 'işgücünü' sağlıyor, öte yandan da tarıma, sanayi ve ticaretinkine denk düşen bir gelişme imkânı sağlıyordu. Böylece burjuvazi ile ortak çıkarlara sahip oluyor, böylece onunla ittifak kuruyordu...

İşte tam da anayasal monarşinin güçlenmesiyle İngiltere'de burjuva toplumun muazzam gelişimi ve devrimi başlıyordu... Yeni ve daha güçlü bir burjuvazi ortaya çıkıyor, eski burjuvazi Fransız devrimi ile mücadele ederken, yenisi dünya pazarını fethediyordu."[54]

1660 restorasyonunun kökeninde, devrimden bütün beklentilerini elde etmiş olan kır eşrafı ile güçlü tüccarların halk demokrasisinden duyduğu korku yatıyordu. I. Charles'in reddet-

54 Seçme Yapıtlar, sf. 204-06 (Mehring, III, sf. 412).

tiği burjuva egemenliğini II. Charles kabul etmeye hazırdı. Böylece monarşiye, Lordlar Kamarası ve İngiliz Kilisesi'ne eski konumları iade edildi ve devrimci ordu dağıtıldı. 1660 uzlaşması fazlasıyla sağa savrulmuştu; II. Charles konuya her ne kadar ihtiyatlı yaklaşmış olsa da, II. James, Tanrının inayetiyle kral olduğuna dair hurafeyi ciddiye almıştı. 1688 "Devrimi" dengeyi yeniden kurmuş ve burjuvazi ile kapitalist toprak sahiplerinin egemenliğini hâkim kılmıştı:

"Devrimci etkinliğin İngiltere'deki bu aşırılığını, kaçınılmaz bir tepki, zorunlu olarak izledi ve o da, tutunabileceği noktadan ileri gitti. Bir dizi duraksamaların ardından, sonunda, yeni bir ağırlık merkezine ulaşıldı, ve orası yeni bir çıkış noktası oldu. İngiliz tarihinin saygınlarca "Büyük Ayaklanma" adıyla bilinen önemli dönemi ve onu izleyen savaşımlar, liberal tarihçilerin "Görkemli Devrim" diye adlandırdıkları, o öncekine göre önemsiz olayla son buldu.

Yeni çıkış noktası, gelişen orta-sınıf ile eski feodal beyler olan toprak sahipleri arasında bir uzlaşmaydı. İkinciler, bugünkü gibi, aristokrasi diye adlandırılmakla birlikte, çoktandır, Louis-Philippe'in Fransa'da epey sonraki bir dönemde olduğu gibi, "krallığın ileri gelen burjuvası" olma yolundaydılar...

Bundan dolayı, 1689 uzlaşması kolayca başarıldı. Politik "vurgun ve mevki" yağmaları, mali, sınai ve ticari orta sınıfın çıkarları yeterince gözetilmek koşuluyla, büyük toprak sahibi ailelere bırakıldı. Ve o çağda, bu ekonomik çıkarlar, ulusun genel politikasını belirlemeye yetecek güçteydi. Ayrıntılar üzerinde kavgalar olabiliyordu ama aristokrat oligarşi, genellikle, kendi ekonomik mutluluğunun sınai ve ticari orta sınıfınkine bir daha ele geçmemecesine bağlı olduğunu fazlasıyla biliyordu.

O çağdan başlayarak, burjuvazi, İngiltere'nin egemen sınıflarının alçakgönüllü, ama resmen tanınmış bir ögesi oldu."[55]

55 Engels, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Giriş, sf. xxiii.

40 yıl öncesinden Marx "1688'den beri İngiliz burjuvalarının sahip olduğu siyasal üstünlük"ten söz etmişti.[56] "XIV. Louis'e karşı savaşlar, Fransız ticaretini ve Fransız deniz gücünü tahrip etmek için yürütülen ticari savaşlardı. ... III. William döneminde finans burjuvazisinin egemenliği önce İngiltere Merkez Bankası'nın kurulması ve milli borcun sahneye çıkmasıyla kutsanmış, ... korumacı bir gümrük sisteminin sürekli uygulanmasıyla imalat yapan burjuvaziye yeni bir gelişme ivmesi kazandırılmıştı."[57]

Marx *Kapital*'de şöyle yazıyordu:

> "'Şanlı Devrim' Orange Prensi William ile birlikte, iktidara, artı-değere el koyan toprak beyleri ile kapitalistleri getirmiş oldu. Yeni devri, devlet toprakları üzerinde şimdiye kadar daha küçük çapta uygulanan hırsızlığı, büyük yağmalar biçimine sokarak, resmen açmış oldular."[58]

Böylece, İngiltere'de büyük burjuvazi ile toprak beyleri arasındaki uzlaşma, 1832'de denge bozulup sanayi burjuvazisinin iktidara ortak olması kabul edilinceye dek hüküm sürdü. Fakat aristokrasi daha sonra da belli bir rol oynamaya devam etti ve monarşi ile Lordlar Kamarası bugüne kadar varlığını korudu. 13 Nisan 1866'da Engels, Marx'a şöyle yazıyordu:

> "Benim açımdan giderek daha da netlik kazanıyor ki, burjuvazinin kendisi doğrudan yönetme özelliğine sahip değil; bu nedenle, İngiltere'de olduğu gibi, iyi bir para karşılığında burjuvazi adına devletin ve toplumun yönetimini üstlenecek bir oligarşinin bulunmadığı yerlerde, Bonapartçı bir yarı-diktatörlük olağan biçim halini alıyor."[59]

Oliver Cromwell'in "Bonapartçı yarı-diktatörlük" [rejiminin] yerini alan 1660 ve 1688 uzlaşmalarını İngiltere'de mümkün kılan

56 "Almanya: Devrim ve Karşı-Devrim", Marx, Seçme Yapıtlar, II, sf. 44.
57 Seçme Yapıtlar, sf. 198 (Mehring, III, sf. 409).
58 Capital, I, sf. 746.
59 Marx-Engels, Seçme Yazışmalar, sf. 206.

şey, buradaki kapitalizm ve toprak mülkiyeti tarihinin eskilere dayanmasıydı. "Eski feodal" ve burjuva toprak sahipleri herhangi bir demokrasi tehdidi karşısında birlikte hareket edebiliyor ve o tarihten bu yana birlik halinde kalabiliyordu. 1858'de Engels Marx'a şunları yazdı:

> "Bütün uluslar içerisinde bu en burjuva olanı [İngiltere], öyle görünüyor ki burjuvazinin *yanı sıra* bir burjuva aristokrasisi ve burjuva proletaryasına sahip olmayı hedefliyor... Bütün dünyayı sömüren bir ulus için bu tabii ki bir ölçüde anlaşılır bir durum."[60]

O günden bu yana İngiltere, dünya ekonomisindeki hâkim konumunu yitirdi ve bunun sonucu olarak işçi sınıfı üzerindeki burjuva etkisi azaldı. Bu gelişme nedeniyle, burjuva aristokrasisi ile orta sınıf arasındaki üç yüz yıllık ittifak, sonunda yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya.

Sonuç olarak, Marx ve Engels'in İngiltere'deki burjuva devriminin ideolojisi olarak Püritenizm hakkındaki görüşlerine dair bir şeyler söylenebilir. Onlar, insanların bilimsel bir siyasal teoriye yavaşça, el yordamıyla ilerleyeceğini ve her aşamada eski kuşakların deneyimlerine ve özellikle de eski devrimci ayaklanmalara dayanacaklarını önceden görmüşlerdi. Bu nedenle, feodal topluma karşı isyanı ilk başladığında, orta sınıfın düşünce tarzı esas olarak mücadele ettiği ideolojinin izlerini taşıyordu. 1847'de Marx şunları yazmıştı:

> "Feodal mülkiyet ilişkilerinin kaldırılması ve modern burjuva toplumun kurulması, bu nedenle, belli bir teorik öğretiyi başlangıç noktası olarak alıp, buradan başka sonuçlar çıkararak ilerleyen belirli bir öğretinin sonucu olmamıştır. Aksine, feodalizme karşı mücadelesi sırasında, burjuvazinin yazarlarının ortaya koyduğu prensip ve teoriler, pratik hareketin teorik dışa vurumundan başka bir şey değildi. Gerçekten de hareketin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, bu dışa vurumun ne kadar az ya da çok ütopyacı, dogmatik, doktriner olduğunu gözleyebiliriz."[61]

60 Age., sf. 115.

61 Gesamtasugabe, I, VI, sf. 325 (Seçme Yapıtlar, sf. 169).

16. yüzyılda, tarihinin ilk dönemlerinde burjuva ayaklanması ideolojik olarak Protestancılık, özellikle de Kalvincilik biçimini almıştı. Engels bunun nedenlerini uzun uzun anlatmıştı:

> "Feodalizmin esas uluslararası merkezi Roma Katolik Kilisesi'ydi. Bütün iç savaşlara rağmen, feodalleşmiş Batı Avrupa'nın tümünü, büyük bir siyasal sistem olarak birleştirmişti.... Feodal kurumları ilahi kutsallık halesiyle çevreledi. Kendi hiyerarşisini feodal model üzerinde kurmuş ve kendisi de Katolik dünyanın topraklarının üçte birini elinde tutarak en güçlü feodal toprak sahibi haline gelmişti. Tek tek ülkelerde ayrıntılı ve başarılı bir şekilde seküler feodalizme saldırılabilmesi için, ruhani merkezi organ olarak onun yok edilmesi gerekiyordu.
>
> Ayrıca orta sınıfın yükselişine paralel olarak bilimdeki büyük canlanma devam etti; astronomi, mekanik, fizik, anatomi, fizyoloji gelişme gösterdi. Sanayi üretiminin gelişmesi için, burjuvazinin, doğal nesnelerin fiziksel özelliklerini ve doğa güçlerinin işleyiş tarzını saptayacak bir bilime ihtiyacı vardı. O güne kadar bilim Kilisenin hizmetinde olmuş, dini inancın belirlediği sınırları aşmasına izin verilmemiş, bu nedenle de aslında hiç bilim olamamıştı. Bilim, Kiliseye karşı isyan etti; burjuvazi bilimsiz yapamazdı ve böylece o da isyana katıldı...[62]
>
> Roma Kilisesi'nin savlarına karşı mücadele ile doğrudan en ilgili olan sınıf burjuvaziydi.[63] O dönem, feodalizme karşı her mücadelenin dini bir kılıfa bürünmesi, öncelikle Kiliseye yöneltilmesi gerekiyordu. Fakat mücadeleyi ilk başlatan üniversiteler ve şehirdeki tüccarlar olsa bile, varlıklarını korumak için feodal beyleriyle ruhani ve dünyevi bir mücadele vermek zorunda olan köylüler içinde, kırdaki nüfus içinde güçlü bir yankı buluyordu...

62 Ayrıca bkz. Engels, Doğanın Diyalektiği (1940), sf. 1-5, 214-19.

63 Ayrıca bkz. Kapital, I, sf. 261: "Protestanlık, neredeyse bütün kutsal günleri iş gününe dönüştürerek sermaye oluşumunda önemli bir rol oynamıştır."

Calvin'in öğretisi o dönemin en cüretkâr burjuvazisi için uygun bir öğretiydi. Onun ilahi takdir öğretisi, ticari rekabet dünyasında başarı ya da başarısızlığın kişinin zekâsına ya da eylemine değil, onun kontrol edemeyeceği koşullara bağlı olduğu gerçeğinin dini ifadesiydi. Dilemek ya da kaçmak ona mahsus değildi; muamma dolu üstün ekonomik güçlerin merhametine kalmıştı ve tüm eski ticari rotaların ve merkezlerin yerini yenilerinin aldığı, Hindistan ve Amerika'nın dünyaya açıldığı ve en kutsal inanç nesnelerinin bile –altın ve gümüşün değeri– yalpalayıp çöktüğü bir ekonomik devrim döneminde özellikle doğruydu bu.[64] Calvin'in kilise öğretisi tümüyle demokratik ve cumhuriyetçiydi ve Tanrı'nın krallığı cumhuriyete dönüştüğünde bu dünyanın krallıkları hükümdarlara, piskoposlara ve beylere tabi kalabilir miydi? Alman Lutherciliği prenslerin elinde bir araca dönüşürken, Kalvincilik Hollanda'da bir cumhuriyet, İngiltere'de ve daha da önemlisi İskoçya'da aktif cumhuriyetçi partiler kurmuştu.

İkinci büyük burjuva ayaklanması, Kalvincilikte tam kendine özgü bir öğreti bulmuştu. Bu ayaklanma İngiltere'de gerçekleşti."[65]

Ancak devrimin gidişatı ideolojinin gelişmesi üzerinde etkili oldu. Normal zamanlarda fikirler, onları doğuran sosyal ve ekonomik koşullardan çok sonra bile gündemde kalır. Fakat

64 Ayrıca bkz. Kapital, III, sf. 696: "Parasal sistem esas olarak bir Katolik, kredi sistemi ise Protestan kurumudur. 'İskoçlar altından nefret eder.' Metaların, kağıt biçimindeki parasal varlığı, ancak toplumsal bir varlıktı. Kurtuluşu getiren, imandır. Metaların özünde taşıdığı ruh olarak para-değere iman, üretim tazına ve onun getirmesi kaçınılmaz düzene iman, sırf kendisini genişleten sermayenin kişileşmesi olarak üretime aracılık eden bireylere iman. Ne var ki, Protestanlık kendisini Katolikliğin temellerinden ne kadar kurtarmış ise, kredi sistemi de ancak o kadar kendisini parasal sistemin esaslarından kurtarmıştır." Ayrıca bkz. age. sf. 696-719.

65 Engels, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Giriş, sf. xix-xxii. Bu pasajın tümüyle karşılaştırmak üzere bkz. Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", Marx'ın Seçme Eserleri, I, sf. 466.

devrim zamanlarında insanın düşüncesi de aynı hızla ilerler. 1640-50'lerde Eşitlikçiler ve mezhepçiler, Püritencilik fikirlerinden ve yüz yıl önceki Alman Anabatistlerin uygulamalarından aşırı demokratik sonuçlar çıkarmıştı. Başka nedenlerin yanı sıra işte bu devrimci demokrasi korkusu restorasyona ve 1688 uzlaşmasına yol açmıştı. Bu nedenle Engels İngiltere'de şunu gözlemliyordu:

> "Kalvincilik çağın burjuvazisinin çıkarlarının gerçek dinsel kılıfı olarak belirmişti; onun için 1689'da devrim, soyluluğun bir bölümü ile burjuvazi arasında bir uzlaşmayla sonuçlandığı zaman Kalvincilik bütünüyle kabul edilmedi. İngiliz ulusal kilisesi yeniden daha önceki biçimiyle kral papa olmak üzere Katolik kilisesi olarak değil de bir hayli Calvinleştirilmiş olarak yeniden kuruldu. Eski ulusal kilise, Katoliklerin neşeli pazarını kutlamış, Kalvincilerin hüzünlü pazarı ile savaşmıştı. Burjuvalaşmış yeni kilise, bugün hâlâ İngiltere'yi süslemekte olan Kalvinci pazarı getirdi."[66]

Marx, 1688 isyanının baş nedenleri arasında, "Reformasyonun yarattığı yeni büyük toprak sahiplerinin, Katolikliğin restorasyonu ihtimali karşısında duyduğu korkuyu" dile getiriyordu. "Çünkü çaldıkları bütün kilise topraklarını teslim etmek zorunda kalacaklardı; yani İngiltere'de toprakların 10'da 7'si el değiştirecekti. Ticaret ve sanayi burjuvazisinin, kendi iş dünyalarına hiç uymayan Katoliklik karşısında duydukları korkuydu bu...."[67]

Bütün bu fikirler Weber, Tawney ve diğerlerinin yazıları sayesinde elbette bugün tarihçiler açısından yeterince bilinen, neredeyse herkesin bilgisi dâhilinde olan fikirlerdir. Ancak bunların kökeni Marx ve Engels'ten başkasına dayanmıyor. Weber'in bu fikirleri baş aşağı çevirme girişimi, kendisinin tersine çevirdiği şekliyle değil de orijinal halleriyle popülerleşmelerine neden

66 Engels, "Feuerbach", Seçme Eserler, I, sf. 467.
67 Seçme Yapıtlar, sf. 203 (Mehring, III, sf. 412).

olmuştur. Neredeyse yüz yıl devam eden araştırmalar, Marx'ın formülasyonlarını ilerletme konusunda yol alamamıştır.

> "Burjuva toplumu ne kadar kahramanlara özgü bir toplum olmasa da, onu dünyaya getirmek için, kahramanlık, özveri, terör, iç savaş ve dış savaşlar gene de zorunlu olmuştu. Ve onun gladyatörleri (Fransa'da), Roma Cumhuriyetinin kaskatı klasik geleneklerinde, kendi savaşımlarının dapdar burjuva içeriğini kendi kendilerinden gizlemek ve coşkularını, esrimelerini büyük tarihsel trajedi düzeyinde tutabilmek için kendilerine gerekli olan ülküleri, sanat biçimlerini, yanılsamaları buldular. Aynı şekilde, yüz yıl önce, gelişmenin bir başka aşamasında, Cromwell ve İngiliz halkı, kendi burjuva devrimlerine gerekli olan dili, tutkuları ve hayalleri Tevrat'tan almışlardı. Gerçek amaca varıldığı zaman, yani İngiliz toplumunun burjuva toplumuna dönüşümü gerçekleşince, Locke, Habakkuk'un[68] ayağını kaydırıp onun yerini aldı."[69]

Bundan altı yıl önce Marx, yaşadığı dünyanın Locke'un düşünceleri üzerindeki etkisini dile getirirken şöyle diyordu:

> "Hobbes ve Locke sadece Hollanda burjuvazisinin önceki evrimini görmekle kalmamış (her ikisi de bir süre Hollanda'da yaşamıştı) aynı zamanda burjuvazinin yerel ve bölgesel sınırlarından kurtulmalarını sağlayan siyasal adımları da görmüşlerdi; gelişkin bir imalat, denizaşırı ticaret ve sömürgeleşmeye tanıklık ediyorlardı. Bu özellikle Locke açısından daha geçerliydi, çünkü o İngiliz ekonomisinin ilk aşamalarını yazmış, anonim şirketlerin, Merkez Bankasının ve İngiltere'nin deniz üstünlüğünün ortaya çıktığı döneme tanıklık etmişti. Başta Locke olmak üzere her ikisinde de sömürü teorisi hâlâ ekonomik içeriğiyle bağlantılıdır."[70]

İngiliz devrimine ait fikirlerin 18. yüzyıl Fransası'nın materyalist geleneğine taşınması ve böylece Fransız devriminin ideolojisi-

68 12 küçük İbrani peygamberden biri –ç.n.

69 Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Seçme Eserler, II, sf. 316.

70 Gesamtasugabe, I, V, sf. 390, Die Deutsche Ideologie.

nin oluşmasına yardımcı olması Hobbes ve Locke sayesinde olmuştur. "Bay Guizot, Fransız devriminin, kendisini bu kadar korkutan özgür düşünce fikrinin Fransa'ya İngiltere'den taşınmış olduğunu unutuyor."[71] Aynı zamanda Eşitlikçi (Leveller) ve Bağımsız (Independent) siyasal düşünce, Amerikan devriminin fikirlerinin oluşmasında rol oynamış, Fransız devrimine de katkıda bulunmuştur.[72] Fransız devrimi ile materyalizm ve siyasal demokrasi fikirleri, Avrupa'daki ana devrimci düşünce akımına aktarılmış, daha sonra ise Marx ve Engels tarafından sentezleri yapılmıştır.

Yani Marx ve Engels İngiliz devrimini incelerken sadece bir tarih araştırması yapmıyor, hatta sadece toplumun gelişim yasalarını anlamaya çalışmıyordu. İnsanlık tarihinde önemli bir dönemi, teori ve pratiği ile kendi fikirlerinin oluşmasına katkıda bulunmuş bir dönemi inceliyorlardı. 17. yüzyılda burjuvazinin zaferi sonucu üretici güçlerin gelişmesi sayesinde, Marx ve Engels, o yüzyılda amansız bir yenilgiye uğramış olan solcu demokratların umut ve hayallerinin sonunda kendi dönemlerinde gerçekleşeceğine inanmışlardı. İşte *Komünist Manifesto*'da bunu ilan ediyorlardı:

> "Burjuvazinin feodalizmi yerle bir ettiği silahlar, şimdi burjuvazinin kendisine karşı çevrilmiştir. Ama burjuvazi kendisine ölüm getiren silahları yaratmakla kalmamış, bu silahları kullanacak insanları, yani modern işçi sınıfını, proletaryayı da var etmiştir."[73]

Balliol College, Oxford Üniversitesi, İngiltere

Kaynak: *Science & Society*, cilt 12, sayı 1 Marksizmin 100 yılı özel sayısı Kış 1949.

71 Marx, Seçme Yapıtlar, sf. 200 (Mehring, III, sf. 409).
72 Bkz. JH Lawson'un "Parrington ve Gelenek Arayışı" başlıklı ilginç makalesi, Mainstream, (Kış 1947), sf. 39.
73 Marx, Seçme Eserler, I, sf. 212.

TARİH VE BUGÜN

(...) Bu konuşmada seçeneklerimi açık bırakmak için *Tarih ve Bugün* konusunu ele alacağım. Burada, yaşlı bir tarihçinin bu konuda dağınık bir şekilde dile getireceği düşünceleri dinleyeceksiniz. Eğitim sisteminin bugün içinde bulunduğu krizden başlayacağım. Üniversitelerimizin güçlü akademik kurumlar olarak varlığını tehdit eden bir kriz bu. Ancak konuşmamı onların varlığını koruyacağı varsayımı üzerinden yapacağım.

Hükümetin, öğretim ile araştırmayı birbirinden ayırma önerisini kaygıyla karşılıyorum. Araştırmayı sadece seçilmiş birkaç merkezde yoğunlaştırmak, en azından beşeri ilimler açısından felaketle sonuçlanır. Çok araştırmaya fazla yer vermesi kötü bir eğitmeni iyi yapmaz elbette; ama öğretmek araştırmacılar için iyi bir teşvik unsurudur. Zira öğrenci daima anlattığınız konuda yeniden düşünmenizi sağlar; fikirlerinizi anlaşılır kılmanın yollarını ararsınız ister istemez. Araştırmacıları, sadece birbiriyle irtibat halinde olacakları bir seçkinler gettosunda toplamak, bilginler grubunun ve anlaşılmaz soyut düşüncelerin oluşmasına neden olacaktır.

Bir de okullara arka planda vaat edilen yeni bir müfredat var. Okullarda tarih öğretme konusunda doğrudan bir tecrübem yok; bu oldukça zor bir iş olmalı. Eminim öğretmenler hak ettikleri ücreti de almıyor. Ama tarih öğretiminin nasıl olmaması gerektiği konusunda bir fikrim var.

Tarih iki anlam içerir: Biri, bizim düşündüğümüz şekilde geçmiş, diğeri ise yazılarımızda yeniden yaratmaya kalkıştığımız geçmiş. Kinikler, geçmişi anlattıklarını iddia eden tarihçilerin aslında

modern tarih ya da otobiyografi yazdıklarına inanır. Bu bir anlamda doğrudur; ne de olsa her kuşağın tarihçileri ister istemez o kuşağın ilgisini ifade eden yeni sorular sorar. Benim ilgi alanım olan 17. yüzyıl İngiltere tarihi açısından da geçerli bu. Britanya'da tüm erkekler seçme hakkını elde ettiğinde, tarihçiler, Eşitlikçilerin (Leveller) demokrasisini yeniden keşfettiler; sosyalizm ve komünizmin yayılması, Gerrard Winstanley ve Kazıcılara (Diggers) yeniden ilgi duyulmasını sağladı; kadın hareketi, tarihçilerin dikkatini, kadınların Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan bir olgu olmadığı gerçeğine yöneltti; 1960'ların öğrenci devrimi, Ranter[1] serbestliğine ve kuşkuculuğa ilgiyi canlandırdı. Hatta nazik bir eleştirmen, 1984'te yayınlanan ve Milton ve diğer radikallerin 1660 sonrası durumlarını ele alan *The Experience of Defeat* (Yenilgi Tecrübesi) adlı kitabımın Margaret Thatcher'a tepkimi ifade ettiğini söylemişti.

Tarihçilerin geçmişe dair yeni sorular sorması doğru ve olması gereken bir tutum olduğu gibi, bugün içinde yaşadığımız toplumdaki gelişmeler de bizi bu soruları sormaya itebilir. Bu sorulara *bugünden bakarak* yanıt vermediğimiz sürece buna itirazım yok. Çinli bir tarihçiyle yaptığım beyhude bir tartışmayı hatırlıyorum: 17. yüzyıl İngilteresi'nde İngiliz devrimcilerinin net bir ideoloji sahibi örgütlü ve disiplinli bir partileri olmadığı için yenilgiye uğradıklarını söylemişti. "Çin'deki Komünist Parti gibi" bir parti demedi ama, korkarım anlatmak istediği buydu.

Gençliğimde, bütün yeni yetme zeki tarihçiler geçmişte kalmış bir devrim keşfetmek zorunda hissediyordu. Geoffrey Elton bile "İktidarda Tudor Hanedanlığı Devrimi"ni bulmuştu. Bazıları da Sanayi Devrimini 16., hatta 13. yüzyıl İngilteresi'ne dayandırıyordu. Tam tersine, günümüzde ise devrimleri ortadan kaldırmak, yani eskiden devrim olarak adlandırılan şeylerin hiçbirinin nedeni

1 Ranterler, İngiliz Devrimi sonrası Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ve konformist olmayan muhalif grup. Sosyal protesto ve dinsel olarak da dünyevi varlıklardan arınma amacıyla çıplaklığı kullanan bu insanlar ahlaki değerlerden yoksun görülmüştür. –ç.n.

veya sonuçlarının olmadığını söylemek moda. Fransız Devrimi ile Sanayi Devriminin üzerinden çok zaman geçti; İngiliz Devrimi saldırı altında; sadece Rus Devrimi'nin yaşamasına izin verildi, şüphesiz o da zamanı geldiğinde son bulacak anlayışı bu. Bu anlayış farkının iki dönemin politikalarıyla ilgili olduğu düşünülebilir: Ancak tarihsel bir olgu olarak sarkaçtaki sallanmaya dikkat çekerken, örneğin Sir Geoffrey Elton'un 16. yüzyıl ya da Earl Russell'ın 17. yüzyıl İngilteresi'nden hepimizin çok şey öğrendiğini de söylemek gerekir. Ama sonuca varılmış değil hâlâ.

Benim zamanımda tarihe bakış konusundaki en verimli değişim sanırım "alttakilerin tarihi" olgusunun ortaya çıkmasıdır. Yani, sıradan halkın da bir tarihi olduğu, belki de değişim veya devamlılık bakımından tarihsel süreçte sandığımızdan daha belirleyici bir rol oynadıkları anlayışı. Sanırım bu yeni vurgu, daha bilinçli bir demokratik toplumun ortaya çıkmasıyla ilgili. Tarih artık sadece krallar ve metresleri, başbakanlar, savaşlar, yasalar ve parlamentodaki tartışmalarla ilgilenmiyor. Edward Thompson, George Rudé ve Keith Thomas bunu değiştirdi. İlginçtir ki bu tarihçiler Britanya dışında daha iyi tanınıyor. Yalnızca siyasi, anayasal ve idari tarihin gerçek tarih olduğunu düşünmeye devam eden geleneksel tarihçilerin sayısı azalıyor. Alttakilerin tarihi tartışmasını yürütenler bu eski ve dar geleneğe yeni bir boyut kazandırmak istiyor.

Aynı şekilde kadınların tarihi 20. yüzyılın başlarından bu yana ciddi bir konu haline geldi ve 1950'lerden sonra daha da yükselişe geçti. *Sözünü sakınmayan* Keith Thomas'ın "17. yüzyıl İngilteresi'nde kadınlar" konulu derslerinin Oxford'daki tarih çevrelerinde yarattığı şoku hâlâ hatırlarım. O günden bu yana epey yol aldık. Kadınların tarihi, bugün ortaya çıkan soruları geçmişe dair sormanın yararlı sonuçlarının en iyi göstergesi sanırım. Yıllar boyu Eşitlikçilerin bildirilerinden övüntüyle alıntılar yaparak 17. yüzyıl İngilteresi'nde demokratik fikirlerin yayılmasını anlatmış olmak en çok utandığım şeylerden biridir.[2] (...) Peki nüfusun geri kalan %50'si? Bu ifadelerde

2 Bu bildirilerde sadece erkeklerden söz ediliyordu –ç.n.

kadınların yokluğunu bir noktada fark etmiş, ama 17. yüzyıl İngilteresi'nde durumun öyle olduğunu farz etmiş olmalıyım. Fakat o toplumu anlamak için bunun neden sadece erkekler tarafından değil, Eşitlikçi kadınlar tarafından da hafife alındığını sormak gerekir. Onlar ki erkeklerin oy kullanma hakkı için ajitasyon yapmış, bildiri dağıtmış, imza toplamış, lobi yapmış, ama aynı hakkı kendileri için istemek akıllarına bile gelmemişti. Bu soruyu sorduğumuzda İncil'in büyük etkisi, mülkiyet yasaları, ev ekonomisinin sürdürülmesi gibi konularda başka sorular da gündeme gelir. Feminist tarihçilerin anladığından da daha geniş bir tarzda geçmişi yeniden ele alma görevini üstlenmemiz gerekiyor.

Alttakilerin tarihini yazmak elbette tepeden tarih yazmaktan daha zordur. Bu, profesyonel tarihçilerin eğitimi konusunda da bazı sorunları gündeme getirir. Bugün bir doktora öğrencisi ya kendi başına ya da (daha büyük ihtimalle) danışmanının yönlendirmesi üzerine, yayımlanmamış belgeleri araştırmaya yönelir. Bunların bir kopyası alınır veya şimdilerde olduğu gibi mikrofilmleri çekilir ve tez konusu edilir; bu tezin kabulüyle de akademide bir iş için kalifiye olunur. Fakat sıradan insanların, leydilikten uzak sıradan kadınların tarihiyle ilgili böyle yığınlarca belge yoktur. Bunları araştırmak için yayımlanmış ve yayımlanmamış çok sayıda kaynağı okumanız, parça parça bilgi kırıntılarını birleştirmeniz, eğilimleri bulup çıkarmanız, toplumu ve toplumsal ilişkileri geniş anlamda ele almanız gerekir. Doktora tezi için harcanan üç-dört yıl boyunca önemli sonuçlara varmanız pek mümkün değildir.

Oysa eğitimin bir parçası olarak hem öğretmen hem de araştırmacı açısından bir kadın veya erkeğin kariyerinin başından itibaren geniş kapsamlı bir araştırmanın dar bir tezden daha değerli olduğu ileri sürülebilir. Bu önemli bir özellik olarak doğruluğu ve sorgulamayı getirebilir; ama aynı zamanda bir olayın daha geniş bağlamı içinde ele alınarak ona gereken tarihi önemin atfedilmesini engelleyebilir. Yeni olguların keşfedilmesi yararlıdır, fakat tarih-

çinin asıl meselesi bu değildir. Onun işi toplumu, sosyal değişimi, bir yerden diğerine nasıl geçildiğini anlamaktır.

Bu nedenle doktoranın evrensel tiranlığının kırılması konusunda bir şeyler söylenebilir. Doktora, eğitimin *bir türü* olarak devam edebilir elbette, ama dar uzmanlaşmayı ortadan kaldıracak başka yöntemler bulmaya çalışmalıyız. Tez yaklaşımının tehlikelerinden biri, daha dar bir konu hakkında daha çok şey öğrenme şeklindeki klasik tarihçi yaklaşımını teşvik etmesidir. Bazıları toplumun daha geniş alanlarına ve kültürüne hiç ilgi duymaz. Oysa Tawney, Trevor-Roper ve Stone gibi doktora öncesi kuşak tarihçileri bu konuları çalışmalarıyla yakından alakalı görüyordu.

Tarihçi olmak isteyenlerin bazılarına tez yazmak zorunda kalmadan, karşılaştırmalı dünya tarihi alanında geniş bir okuma yapma ve bunları bol bol tartışma olanağı verilmesini isterdim. Örneğin, Fransız Devriminde Fransız köylülerin kazandığı arazi kullanım hakkını güvence altına alma işini 17. yüzyıl İngiliz Devriminde İngiliz köylüleri neden başaramadı? Bu durum İngiliz köylülüğünün ortadan kalkmasına yol açarak İngiliz tarihinde kalıcı etkiler bıraktı. Bu 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar siyasi bakımdan imtiyazsız, konformist olmayan bir sınıfın varlığıyla kıyaslanabilir. İki ulus, iki eğitim sistemiyle iki kültür geliştirdi. Oxford ve Cambridge'de eğitim gören beyler, Horatius'tan alıntı yapmayı ve elleri kirleten bilimi hakir görmeyi öğrendi. Konformist olmayanlar ise muhalif akademilerde modern dersler alıp Sanayi Devrimini yaratan mucitleri ortaya çıkardılar. Bizi yöneten eğitimli amatörler ile, ellerinin kiriyle fikir sahibi olan bilim insanları arasındaki bölünmenin İngiliz eğitim ve siyasal sistemlerindeki izlerini talihsiz sonuçlarıyla bugün hâlâ yaşıyoruz.

Buna tarihsel kıyaslama açısından yararlı olacak bir örnek vereyim. Dr Anne Hudson'un 15. yüzyıl Lollard'ları hakkındaki ilginç kitabını okudum. İkna edici, yetkin bir eser. Kitabın gösterdiği şeylerden biri, Lollardcılığın esas olarak laik bir hareket olsa da birçok

din adamını da çekmiş olmasıydı. Bunlar, kendi uygulamalarının İncil'de ifade edilen Hıristiyanlıktan uzak olduğunu anlamasınlar diye halkın İncil okumasını istemeyen kiliseye karşı çıkan, onun açgözlülüğünü ve sorumsuz zenginliğini eleştiren ve bunu ileri düzeyde ve açık bir şekilde dile getiren din adamlarıydı. (...)

Tarihçilerin, araştırdıkları dönemin kültürünü ve özellikle de edebiyatını incelemesi gerektiği uzun zamandır üzerinde durduğum bir konu. Shakespeare gibi, Donne ve Herbert gibi, Milton ve Marvell gibi, Bunyan ve Dryden gibi (Kraliçe I.) Elizabeth döneminin büyük dramaturgları özümsenmeden, en önemli edebi eserlerimizin üretildiği 17. yüzyıl İngilteresi nasıl anlaşılabilir? Aynı şekilde edebiyat eleştirmenleri de sadece kağıda yazılı kelimeleri okuyarak sonuç çıkaramaz. Bazı sözler kâğıda dökülememiştir; zira katı bir sansür dönemi söz konusudur. Saydıklarım arasında Milton, Marvell ve Bunyan siyasi olarak kötü ün sahibi karakterlerdir. Düşüncelerini olduğu gibi kâğıda dökememişlerdir. *Edebi* değerini anlamak için, Milton'ın 1660'ta asılarak karnının deşilmesinden ve parçalanmaktan kıl payı kurtulduğunu unutmamak gerekir. *Paradise Lost* (Kayıp Cennet), *Paradise Regained* ve *Samson Agonistes* adlı eserlerinde Milton, başka şeylerin yanı sıra Tanrı'nın işlerini insana anlatmaya çalışır; (Milton'ın dostu General Fleetwood'un sözleriyle) O'nun Davası için çalışma inancıyla yıllarını feda edenlerin "yüzüne tüküren" Tanrı'nın işleridir bunlar. Vaaz vermeye devam ettiği için yetişkin yaşamının üçte birini hapiste geçirmiştir Bunyan. Oysa o, Tanrı'nın bu görevi kendisinden istediği inancındaydı. Serbest kalır kalmaz yeniden yasaları çiğnemeye başladı. Esas olarak politikayla ilgili değildi o; ama yöneticilerin eylemi, o ve onun gibi dindarları siyasi kararlar almaya itti. Bu baskıların farkında olmadan İngiliz edebiyatının en sınıf bilinçli yazarının eserlerini hakkıyla değerlendirmek zordur. Bu eserler ayrıca muhaliflerin karşı karşıya olduğu sorunları görmemizi de sağlar. Adını vermek istemediğim ama yazılarına büyük saygı duyduğum bir tarihçinin, 17. yüzyıl tarihi bibliyografyası

konusundaki hacimli ve yararlı bir çalışmasını dönemin entelektüel tarihi hakkındaki sınırlı bilgisine ve kültürel tarih hakkındaki dumura uğramış hislerine dayandırdığını kabul etmesi beni şoke etmişti. Onun kendi tarihinin çapsız olduğunu düşünmem boşuna değil yani.

Edebiyat araştırmalarının, üst sınıflar ya da alttakilerin tarihi konusundaki tartışmalarla ilgisi vardır. Siyaset tarihçileri açısından resmi belgeler ve parlamento tartışmaları temel kaynaktır. Bazı tarihçiler "edebi kaynakları" yeterince "objektif" görmüyor. Fakat resmi belgeler ve parlamentodaki tartışmaların da "edebi kaynaklar" gibi ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulması gerekiyor. Politika önergeleri veren bir devlet memuru bir memorandumu kaleme alırken "objektif" değildir. Kendisiyle aynı varsayım ve önyargıları paylaşan gruptan insanlara yönelik bir eylem planı tavsiye eder. Bunu gerektiği gibi değerlendirebilmek için bu varsayım ve önyargıları hesaba katarak analiz etmek gerekir. 17. yüzyıla ilişkin pek ifade edilmeyen genel varsayımlardan biri "devletin sırlarının" sıradan insanlara ifşa edilmemesi gerektiğidir. Bazı tarihçiler buna katılabilir ve bu yüzden onun sınırlayıcı etkisine dikkat etmez. Bütün hükümetler halkına yalan söyler, bunu yakın dönemdeki kendi deneyimlerimizden biliriz. Fakat bu yalanların açığa çıkma ihtimalinin yüksek olduğu günümüzde bakanlar yalan söylüyorsa, bu ihtimalin pek olmadığı 17. yüzyılda kim bilir ne yalanlar söylenmiştir. Bu nedenle iyi niyetli ifadeler konusunda şüpheci olmak gerekir.

17. yüzyılda parlamentodaki tartışmalar kişilerin gerçek düşüncelerini kamuoyuna açıkça yansıtmasını önleyen ifade kurallarına tabiydi. Hükümetin başı olan Kralı asla eleştiremezlerdi. Bu nedenle bu konuşmaların mealinin yorumlanması gerekir. Yazılı materyallerde ise sansür ve sansürden kaçınma durumlarına bakmalıdır. Kısacası, resmi belgeler de "edebi kaynaklar" kadar dikkatli bir edebi analize tabi tutulmalıdır.

Son yirmi yılda edebiyat eleştirmenleri ve edebiyat tarihçileri 17. yüzyıl İngiltere tarihi hakkında birçok tarihçiden çok daha iyi çalışmalar ortaya koydu. Tarihçiler, krala ve onun hükümetine doğrudan bir eleştiriye mahal vermeyecek, sadece tek tek bakanları eleştirecek şekilde yürütülen parlamento tartışmalarını okurken, edebiyat tarihçileri toplumdaki sınırlama ve gerginlikleri daha iyi fark ettiler. Onlar 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başlarında tüm İngilizlerin, en altta cansız nesnelerden başlayarak bitkiler ve hayvanlar, insan, melekler ve en üstte de Tanrı olmak üzere "büyük varoluş zincirini" kabul eden Tillyard'ı eleştirdiler. Bu, çıkarı hiyerarşik toplumda olanların desteklediği bir dünyayı resmediyordu: En üstte kral, lordlar ve soylular, onların altında ise tüccar, zanaatkâr, küçük toprak sahipleri (yeomen) ve en altta köylüler. Fakat Kont Russell bu kademelendirmenin şişkin bir spiral şeklinde olmadığını söylüyordu. Bazı tüccarlar diğerlerinden daha fazla zenginleşiyor, birçok küçük toprak sahibi soylulaşıyor, bazı soylular ise yoksullaşıyordu. Toplumsal gerçeklik değiştikçe eski ideoloji de sorgulanır hale geliyordu. Alışılmış yüzeysel standartların yıkılması protestanların içe dönmesine, kilise kurumlarından ziyade inançlı insanların vicdanlarına yönelmelerine neden olmuştu. Sir Philip Sidney'e esin perisi "kalbinize bakın ve yazın" diye sesleniyordu[3]. Sidney'in yakın dostu Sir Fulke Greville geleneksel kabul görmüş otoriteyi kalbin gerçekleriyle kıyaslıyordu:

Oysa herkes dönüp baksa kendi kalbine
Tanrıyı bulur, kitapta olmadığı kadar.

Bireyin vicdanı veya zekâsı, alternatif bir ideoloji ileri süremese de kabul görmüş gerçeklikle yüzleşmeye zorlanıyordu.

Bir grup edebiyat tarihçisi –Margot Heinemann, David Norbrook, Jonathan Dollimore, Simon Shepherd ve Martin Butler– 17. yüzyıl başlarında, dinden siyasete ve bilime kadar uza-

3 Astrophel and Stella dörtlüğü I (1591) Kıyaslama için: Gerrard Winstanley "kendi kitabınızı, kalbinizi okuyun" diye öneriyordu. Bkz. G.H. Sabine, The Works of Gerrard Winstanley (Cornell University Press, 1941) sf. 213.

nan entelektüel, ahlaki ve kültürel krizi ortaya koymuştu. Vaiz kürsüsü ile birlikte kamuoyunun temel bilgi alma, görüş belirleme aracı olan ve günümüzdeki medyanın işlevini gören metafizik şiirde ve özellikle dramda bunlar dile getiriliyordu. Marlowe ve Shakespeare'den itibaren büyük tragedyacılar "insan hali", "varoluşsal iç vaziyet", soyut "insan" ile değil, içinde yaşadıkları toplumun o güne kadar hâkim olan fikirlerine şüpheyle bakmalarına neden olan özgün sorunlarla ilgileniyordu. "Cıvatası çıkmış bir dönemdi" ve bunu yerine oturtma görevinin Hamlet için de, Kral Lear ve Coriolanus için de çok zorlu olduğu görülüyordu. Choderlos de Laclos'un *Les Liaisons Dangereuses*'inde (Tehlikeli İlişkiler) olduğu gibi, Beaumarchais'in Figaro'sunda, Chekhov'un öykülerinde olduğu gibi, Jakoben edebiyat da devrim öncesi bir topluma tanıklık ediyordu. Kral ile parlamento arasındaki düşmanlık ortaya çıkmadan çok önce, bireylerin "ikiliklerle dolu kalpleri"ndeki uyuşmazlıklardan, "içlerindeki iç savaş"tan söz ediliyordu.

Fazla uzatmadan popüler edebiyatın ve şarkıların tarihçiler için önemini vurgulamak istiyorum. İlahiler cemaat dayanışması yaratarak Protestanlığın gelişmesi bakımından büyük önem taşımıştır. Luther'in "Eine feste Burg ist unser Gott" (Sağlam bir kaledir Tanrımız) ilahisini ele alalım. Hıristiyanlar bugün Tanrıyı bir tahkimat olarak, savunma amaçlı bir kalkan ya da saldırı aracı bir silah olarak görmüyor. Bu ilahi bizi, soyguncu kötü baronların elinde yağma ve cinayete kurban gitme korkusuyla yaşayan Ortaçağ tüccar ve zanaatkârlarının dünyasına götürüyor. Kasaba sakinleri, şehir duvarlarının ardında, savunma amacıyla güçlerini birleştirmek zorundaydı; bunu, koruma vergisi alan bir prensin himayesi altında yapmayı tercih ediyorlardı. Prensler ve şehirler Alman Reformasyonunun dayanaklarıydı deriz. İşte Luther'in bu büyük savaş ilahisi, cemaatlerin inancı ve dayanışmasının yanı sıra Reformasyonun *sosyal* içeriğini de ifade eder. Aynı şekilde Cromwell'in ordusu da savaşa giderken kutsal kitaptan popüler vezinli mezmurlar söyler, böylece daha iyi sava-

şırdı. İç savaş sırasında Lancashire'da atasözü haline gelen deyimi anımsayalım: "Tanrı Derby Kontu'ndan daha iyi bir efendidir". Derby Kontu kuzey bölgelerinde öyle güçlüydü ki ona karşı durmak imkânsız görülürdü. Ama insanlar iç savaşta Tanrı Davası uğruna daha büyük bir dayanışma için onu alaşağı etmeyi düşünebilmişti. 1651'de Derby'nin yedinci Kontu, Bolton'da, bir çağdaşının acı tabiriyle "kendi memleketinde" hain olarak görülüp idam edilmişti.[4] Fakat tarihsel doğruluk bakımından, sekizinci Kontun 1660'da babasının yerini aldığını eklemek gerekir. Yani Derby Kontu uzun vadede Tanrı'dan daha güçlü olduğunu göstermiş oldu.

Veya daha farklı bir örnek olarak 2. James'in tahttan son indirilişinde İngilizlerin yürüyüşü sırasında çalan *Lilliburlero* marşını ele alalım. Bu marşın oldukça canlı ve özgüvenli melodisi karşısında sözleri tehditkâr ve yabancı bir dile, İrlanda diline (ya da İngilizlerin duyduğu şekilde söylediği İrlanda diline) aittir. 2. James'in iktidarı, yüz yılı aşkın Protestan İngilizleri korkutan bir hayaleti, İrlanda üzerinden Katolik ve mutlakçı fetih olasılığını yaratmıştır. Özellikle 1641 İrlanda isyanı ve onu takip eden 20 yıl boyunca yaşanan karşılıklı katliamların ardından İngiliz propagandası İrlandalıları vahşi ve barbar olarak yansıtmıştır. *Lilliburlero* bu sözde barbarlığı taklit etmektedir; ama artık birleşik Protestan İngiltere'nin güvencesiyle, Katolikliği benimseten Stuart hanedanlığını nihayet azletmiştir. Bu şarkı, kendi topraklarında özgürlüğünü elde eden ve İngiltere'nin ilk sömürgesinde İrlandalıların özgürlüğünü elinden almaya girişen İngilizlerin acımasız ve coşkun özgüvenini çok iyi yansıtmaktadır. Onlar artık "Rule Britannia" marşına ve elinde sopasıyla John Bull'a çevirmiştir yüzlerini.[5]

4 Clarendon Kontu Edward, The History of the Rebellion, Oxford University Press, 1888, Vol. V, sf. 184

5 'Rule Britannia' İngilizlerin marşı, John Bull ise İngilizleri karakterize eden hayali kişidir –ç.n.

Yani mevcut hükümetimiz standart bir milli tarih müfredatı çağrısı yaparken nasıl bir tarihten söz edildiği önemli. Sadece tepeden tarih anlayışından uzak durmalıyız. Bu anlayış, hükümete elit bir kesim yetiştirmek için yeterli olabilir, ama birçok okul bugün bunu yapmıyor. Bakanlar Fransa'daki gibi bir ulusal geleneğin İngiltere'de olmamasından şikâyet ediyor. Bu doğru. Fransızların *popüler* ulusalcılık geleneği Fransız Devrimi'ne, Bastille Günü kutlamalarına dayanır; tıpkı 4 Temmuz'un ABD'de, 7 Kasım'ın SSCB'de kutlanması gibi; yani hepsinde ilgili ülkelerin büyük ulusal devrimlerinin hatırlanması söz konusudur. Biz ise kendi demokratik devrimimizi unutturduk. Oysa Fransa, ABD ve SSCB bu devrimi model almıştı.

17. yüzyılda Kraliçe Elizabeth'in tahta çıktığı 17 Kasım günü *popüler* kutlama günü olmuştu. Fakat daha sonra papalığı ve mutlakıyeti savunduğu düşünülen hükümetlere karşı gösteri gününe dönüştü. Diğer popüler milli festivallerden Guy Fawkes Day[6] gününde olduğu gibi Papa kuklaları yakmak da Kraliçe Elizabeth günü ile bağlantılı hale geldi. Popüler yurtseverlik ile Protestanlık iç içe geçmişti. İngiltere'nin bağımsızlığı, İspanya ve Fransa'da görülen büyük Avrupa Katolik mutlakçılığına karşı mücadeleden ayrı düşünülemiyordu; daha sonra Stuart hanedanlığı kendi halkına ters düşerek sempatiyle yaklaşacaktı ona. Belki de bu yüzden ne Kraliçe Elizabeth günü ne Guy Fawkes günü yöneticiler tarafından ulusal kutlama günü olarak benimsendi; birincisi unutuldu, ikincisi ise siyasi içeriğinden arındı. 18. yüzyıldan sonra yurtseverlik tümüyle radikal olmaktan çıktı; artık William Pitt ve radikal liberaller (Whigs), Büyük Frederik'i hâlâ Papacı Fransa'ya karşı

6 Guy Fawkes, İngiliz tarihinde 'Barut Komplosu' olarak bilinen olayın müdahillerinden biridir. Bir grup katolik İngiliz, parlamentoyu ve Protestan Kral I. James'i havaya uçurmak amacıyla barut fıçıları yerleştirir; fakat Fawkes patlama olmadan 5 Kasım 1605'te yakalanır. Kralın sağ kurtulmasını halk sokaklarda ateşler yakıp havai fişekler atarak kutlar. O tarihten bu yana her 5 Kasım'da havai fişek gösterileri gelenek haline gelmiştir –ç.n.

müttefik bir Protestan kahraman olarak görüyordu. Fransız Devrimi ve Napolyon'a karşı savaşlar belki de bu efsanenin sona ermesini sağladı.

Yurtseverlik tarihi duygusal bir anekdotsallık eğilimi taşır. (...) Milli yüceltmelere, haritayı kızıla boyamaya kalkışırsak tarih hükümetlerin değişmesi ile değişen, parti politikalarına alet olan bir şey haline gelir. Biraz dönüp kendimize bakmamız gerek.

Çoğunlukla bilinçsiz (veya bilinçli) 20. yüzyıl varsayımlarını gizlemeye çalışan yeni tarihsel "modeller" oluşturma girişimlerini de aynı şekilde eleştirmeliyiz. Tüm ideoloji, "modernleşme", "kalkış" kavramları ve modern kapitalist medeniyetin "doğal" olduğu, bütün toplumların ona ulaşmaya çalıştığı, ama bazılarının hâlâ "sanayi öncesi" ve bu nedenle "geri" olduğu varsayımları üzerine kurulmuştur. "Batı"nın yolundan gidebilmeleri için onları teşvik etmek gerekir! Bu temelsiz tarihin sonuçlarını günümüz Üçüncü Dünya ülkelerinin hali ortaya koyuyor. Onların "modernleşmesi" bir bütün olarak kendi toplumlarının yararına olmamış, bundan sadece küçük bir egemen klik ve dış yatırımcılar faydalanmıştır. Asya ve Afrika ülkelerinin "Batılı" ekonomik normları veya parlamenter anayasaları benimsemesi de "doğal" değildir.

Yaşadığım süre zarfında İngiliz tarihinin elden geçirildiğini görüyoruz; zira İngiltere artık lider ülke değildir. Britanyalılara özgü özgürlük, parlamenter yönetim mükemmelliğe erişinceye dek yavaş yavaş, örnekten örneğe gelişiyordu; Sellar ile Yeatman'ın *1066 and All That* (1066 Vesaire)[7] adlı eserindeki ölümsüz sözleriyle, tarih artık noktayı koymuştu. Yapmamız gereken tek şey, daha geri uluslara İngiliz anayasasını ihraç etmekti; böylece hepimiz artık mutlu ve huzurlu bir yaşam sürebilirdik. Yazık! Fakat anayasal tarihe, ABD'de hâlâ adlandırıldığı şekliyle "özgürlük" tarihine vurgu devam etti. Almanya'nın ormanlarındaki Angluslar

7 İngiliz tarihinde Normanların istilasıyla sonuçlanan önemli bir dönüm noktası –ç.n.

ve Saksonlardan bu yana, özgürlük ve anayasalcılık konusunda İngilizlere özgü bir şey vardı ve bu düşünce her tür rasyonel olasılığı ayaklar altına alarak son dönemlerde yeniden canlandırıldı (Alan Macfarlane).

Benim anlamadığım, Almanya'nın ormanlarında kalan diğer bütün özgür halklara ne olmuştu? Bunlar Prusyalı Junker (toprak sahibi) mi olmuştu? Özgür Anglo-Saksonlar İngiltere'ye kendileriyle birlikte maganda, köle, soytarı, serseri olarak bilinen alt sınıfları getirmişti. Bu kelimelerin bugünkü anlamları, bazı özgür Anglo-Saksonların belki de diğerlerinden daha az özgür olduğu anlamına geliyor. Bu bakımdan dilimizi tarihsel bir incelemeye tabi tutmasını öneririm Bay Baker'a.

İngiliz tarihinin habis "kıta"dan tamamen farklı olduğu düşüncesi ciddi bir incelemeye dayanmıyor. Açıklama olarak ulusal karaktere başvurmak, bir açıklamanız olmadığı anlamına gelir. Ulusal karakter tarihle birlikte değişir.

1920'lerde banka müdürü amcamla siyasi bir tartışmaya girmiştim. Düşüncelerim onu öylesine şoke etmişti ki "Britanya İmparatorluğu'nun gelmiş geçmiş en büyük güç olduğunu kabul edecek kadar yurtseversin herhalde" diye itiraz etmişti. Genç bir liberal olarak, yurtsever olsun olmasın doğru ise kabul etmem gerektiğini, gerçeği belirleyen şeyin yurtseverlik olmadığını söylemiştim. Britanya İmparatorluğu'ndan çok daha kötü kurumlar da oldu. Fakat onun, insanlığın mutlak iyilik kaynağı olmadığı gerçeğiyle yüzleşmemiz gerekiyor artık.

Bugün Almanya'da Nazizmin mirası, onun nasıl açıklanması gerektiği ve o kadar insan tarafından nasıl kabul edildiği, sorumluluğun dağılımı konusunda ciddi tartışmalar yürütülüyor. Bütün sorumluluğu Jozef Stalin'e yükleyen, onun oluşturduğu kötü örneği günahsız Almanların yanlışlıkla izlediğini dile getiren iddiaları küçümser bir gülümsemeyle karşılıyoruz. Bu açıklamanın avantajı, Nazizmin kötü yönlerini bolşeviklere atfetmesi, anti-bolşevik yönlerini ise

övgüyle anmasıdır. Yani yazı ise Hitler kazanıyor, tura ise Sovyetler Birliği kaybediyor. Fakat bu sapmanın dışında, makul Almanların tarihlerinden utanç duydukları dönemleri zor da olsa kabullenme çabası gösterdiklerine tanık oluyoruz. Peki biz bunu yaptık mı?

Köleliği ele alalım. Britanya İmparatorluğu'nun zenginliği önce esas olarak köleliğe dayanmıştır. 18. yüzyıl başlarından itibaren dünya çapında köle ticareti bizim elimizdeydi. Ekonomist Charles Devenant 17. yüzyıl sonlarında Batı Hint Adaları'nda köle emeğinin "ülkemizdeki bir İngiliz'in emeğinin altı katı değer taşıdığını" söylüyordu.[8] Altı katı! Düşündüğünüzde çok büyük bir rakam bu ("değer" kelimesi tabii ki "işvereni ya da sahibi açısından değeri" ifade ediyor). Batı Hint Adaları'nda köle sahibi bir kuruluş olan Society for the Propagation of the Gospel'in[9], boylarını aşan fikirlere kapılmamaları için kölelerin Hıristiyanlığın ilkeleri konusunda eğitilmesine karşı çıkması boşuna değildi. Kiliseler ve genel olarak İngiliz liberal düşüncesi, 19. yüzyılda kölelik ve köle ticaretinin yasaklanmasında önemli rol oynamıştı. Fakat insani argümanların yanı sıra ekonomik nedenleri de vardı köle karşıtlığının. O zamanlar kölelik kanseri bütün dünyaya yayılmıştı artık. Bundan *sadece* biz sorumlu değildik, ama esas sorumluluk bize aittir. Kölelik 18. yüzyıldaki hâkimiyetimizin temelini oluşturuyordu.

Köle ticareti ve kölelikten elde edilen kârın, Britanya'nın Sanayi Devrimini gerçekleştiren ilk ülke olmasını sağlayan sermaye birikimine büyük katkısı olmuş, dünyanın en güçlü ülkesi olarak konumunu pekiştirmiştir. Bu sadece ekonomik bir sorun da değildir; kültürü de etkilemiştir. Büyük tarihçi Richard Pares, Oxford'daki muhteşem Codrington Kütüphanesi'nde etrafı muazzam bir kitap koleksiyonuyla çevrili bir halde otururken, bütün bunların bedelinin kölelikle ödendiğini düşünerek üzülürmüş. Kölelikten elde edilen kâr da, çekilen acı da büyük olmuştur.

8 C. D'Avenant, Discourses on the Public Revenues (1698), The Political and Commercial Works (London 1771) Vol II, sf. 17-47.

9 İngiliz Kilisesi'nin yurt dışındaki misyoner örgütü –ç.n.

Afrika'dan gemilerle taşınan kölelerin %20'sinin Atlantik Okyanusu'nu geçemeden öldüğünü okurken ürpeririz. Oysa belki de onlar en talihsizleri değildi. Köleleri taşıyan gemilerde çalışan denizciler arasındaki ölüm oranı da yüksekti. Bütün bu kayıplar defterden düşüldüğünde bile büyük bir kâr söz konusuydu.

1655'te muhtemelen Milton tarafından kaleme alınan bir resmi belgede şu ilke dile getiriliyordu: "Tanrı yeryüzündeki bütün insanları aynı kandan yarattığı için... bazı insanlara yapılan tüm büyük ve olağanüstü yanlışlar tüm insanlığa yapılmış sayılmalıdır." Gereği yerine getirilse iyi bir prensiptir bu. Uyuşturucu kaçakçılığının ne kadar kötü olduğunu çocuklara öğretirken, İngiltere'nin 19. yüzyıl ortalarında Çin'i afyon ticaretine zorlamak için yürüttüğü savaştan söz etmeyecek miyiz?

Alman tarihçilerin Nazizmle yüzleşme çabalarını biz de kendi geçmişimizdeki bu korkunç olaylara karşı göstermeyecek miyiz? Bugün ülkemizde çok sayıda köle torunlarının olması sosyal sorunlara neden oluyor. Onlar buraya geliyor, çünkü Batı Hint Adaları'nın ekonomisi, diğer ekonomik etkinliklerin aleyhine olacak şekilde köle emeğine bağlı ürünlere dayanıyor hâlâ. Bundan esas olarak biz sorumluyuz. Britanya'daki çocukların yeni bir müfredatla bu konuda düşünmesi sağlanamaz mı?

Kuzey İrlanda'nın mevcut durumuna ilişkin İngiltere'nin tarihsel sorumluluğu daha da barizdir. İster patates mahsulünün çürümesine bağlı açlığı, ister III. William, ister Oliver Cromwell'i suçlayalım, ister daha gerilere gidelim, Kuzey İrlanda'da bugün yürütülen savaş İngiltere'nin tarihsel sorumluluğudur. Oliver Cromwell maliyet etkinliği açısından İrlanda'yı bastırmaya yönelmişti. Sivil halkın katliamı konusunda hükümetine açıklama yaparken, "Diğer devletlerin koyduğu kurallara göre hareket edersek şehirleri teslim almak pahalıya mal olabilir" diyordu. "Tanrının inayetiyle bu size daha ucuza mal olacak" diye ümit ediyordu.[10]

10 Cromwell'in İngiltere Parlamento Başkanı'na yaptığı konuşma, 2 Nisan 1650. W.C. Abbott, The Writings and Speeches of Oliver Cromwell.

Yapılan diğer hataların sonuçları biraz daha yavaş ortaya çıkıyor: İskoçya 1707'de İngiltere ile hileli bir birliğe zorlandı ve iki yüz yıl boyunca genel olarak bundan yararlandı. Ama şimdi? İskoçya bugün Kuzey İngiltere'nin buhranını paylaşıyor. İskoç milliyetçiliği konusunda düşünce ve tavrımızı tarihsel olarak netleştirmemiz gerekiyor.

Buraya kadar İngiliz tarihinin karanlık yanlarına fazlaca vurgu yapıyorum gibi gelebilir. Niyetim dengeyi yeniden kurmak: Milliyetçi bir tarzda dayatılan müfredat, Armada[11], Waterloo[12] ve Falkland Adaları gibi konularda milliyetçi bir yurtseverlik eğilimi riski taşır.

Gurur duyacağımız şeylerden, örneğin edebiyatımızdan söz ederek konuyu bitirmek istiyorum. Bu ilginç bir biçimde tarihimizle de bağlantılı. 17. yüzyıl öncesi İngiltere kültürel bir durgunluk içindeydi. Eğitimli İngilizlerin İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca okuması bekleniyordu. More'un Ütopya'sı dışında kıta Avrupası'nda hiçbir İngiliz kitabının itibarı yoktu. Bacon ise İngiltere'de olduğu gibi Avrupa'da da 17. yüzyıl İngiliz Devrimi sonrasında ün kazanmıştı. Avrupa'da ün yapan ilk İngiliz John Milton olmuştur. Bu ünü şiirleriyle değil, Avrupalı aydınlar için Latince yazdığı ve hükümdarın öldürülmesini ve İngiliz cumhuriyetini savunan *Defences of the People of England* (İngiltere Halkının Savunmaları) başlıklı propaganda eseriyle kazanmıştır. "Bir İngiliz'den böylesine kaliteli bir şey beklemiyordum" diyordu bir Hollandalı. İngiltere'ye gelen yabancılar bir Oliver Cromwell'i, bir de "bilgili Bay Milton"ı görmek istiyordu.[13]

1640 öncesinde İngiltere bilim alanında da geriydi. 17. yüzyılın ikinci yarısında ise dünya biliminin merkezi olmuştu. 18. yüzyıla gelindiğinde tüm eğitimli Avrupalıların İngilizce okuyor olması beklenirdi. Avrupa'daki aydınlanma fikirleri İngiltere'nin 17. yüzyıl devriminden, Eşitlikçiler (Levellers), Hobbes, Milton, Harrington, Locke ile İngiliz bilim adamları Boyle ve Newton'un fikirlerinden esinlenmişti.

---

11 1588'de İspanyol donanmasına karşı kazanılan zafer –ç.n.

12 1815'te Napolyon Bonapart'a karşı kazanılan zafer –ç.n.

13 Bkz. Hill, Milton and the English Revolution (Faber, London, 1977) sf. 182.

İngilizlerin dünya popüler edebiyatına katkıları da aynı şekilde önem taşıyordu. *The Pilgrim's Progress*[14] iki yüz yıl boyunca dünya çapında en çok satan kitap olmuştu; *Gulliver'in Serüvenleri* ve *Robinson Cruseo* da aynı başarıyı gösterdi. 19. yüzyıl Rusyası'nda en çok satan kitap *Paradise Lost* (Kayıp Cennet) oldu. Ekonomi politiğin yanı sıra roman da İngiltere'den çıkmıştı. Irkçılık konusuna ilgi duyan öğrencilerin Daniel Defoe'nun 1703'te yazdığı ve göçmenlere burun kıvıranları alaya aldığı *The True-Born Englisman* (Katıksız İngiliz) kitabını okuması gerekirdi:

> *Böylece başladı çeşit* çeşit *karışımdan*
> *İngiliz denen o ayrı soydan...*
> *Hem çöplüğüydük Avrupa'nın hem de helası,*
> *İstenmeyen atık kuşakları boşalttığı...*
> *Kader ağlarında karıştılar. Nasıl oldu Tanrı bilir;*
> *Mühim değil mazileri, katıksız İngiliz onlar şimdi.*[15]

Ayrıca sansüre karşı mücadeleyi ve bu sayede ortaya çıkan Shakespeare'in [66. Sone'deki] "korkudan dili bağlı sanatın" dizesi ile Milton'ın basın özgürlüğünü savunduğu *Areopagitica*'sı gibi büyük sanat eserlerini de anmak gerekir. Milton sansürü "tüm halkın hafife alınması ve kötülenmesi" olarak görüyor ve yurtsever bir şekilde karşı çıkıyordu. "Yasaklar söz konusu olduğunda en başta yasaklanan şey hakikatin kendisidir"[16] Öğrencilerin *Death on the Rock*[17] ya da [Salman] Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri* ile ilgili tartışmaları ve kanaat oluşturmada tekel ve oligopollerin ne kadar tehlikeli olduğunu anlamalarına da yardımcı olabilir bunlar. Bu

14 Yazarı John Bunyan'dır –ç.n

15 H. Morley ed., The Earlier Life and the Chief Earlier Works of Daniel Defoe (London, 1889) sf. 189-95

16 Milton'ın Adem ile Havva'nın cenetten kovuluşunu anlattığı Kayıp Cennet adlı eserinden –ç.n.

17 Üç IRA üyesinin Mart 1988'de Cebelitarık'ta İngiliz özel SAS kuvvetleri tarafından öldürülmesini konu alan televizyon programı. IRA militanlarının teslim olmak üzereyken uyarılmadan öldürüldüğü ileri sürülmüş ve program tartışmalara neden olmuştu –ç.n.

öğrenciler, 17. yüzyıl tarihinden, müdahaleci yönetime karşı temel özgürlüklerin korunmasında jüri sisteminin ve susma hakkının ne kadar önemli olduğunu öğrenmelidir. Onlara bir de İngilizlere özgü bir kurumun, siyasi partilerin kemikleşmesi nedeniyle daha da önem kazanabilecek gönüllü derneklerin, şu ya da bu konuda reformlar yapılmasında –köleliğin kaldırılması gibi– oynadığı önemli rol öğretilmelidir.

Tarihin ne olduğu veya ne olması gerektiği konusunda büyük genellemeler yapmadım size; bunu belki de şüpheci bir sonuç olarak görebilirsiniz. Nietzsche, "Tarihe *karşı* mücadele etmiş insanların anısını, gerçeğin katı gücünü... unutturmaz tarih" der. Geçmişin bizi etkilemesi kaçınılmazdır; ama bizim de bu konuda körlük göstermememiz gerekir. Hâkim eğilim olarak ortaya çıkan şeylere sınırlı bir şekilde boyun eğebilir veya karşı koyabiliriz. Fakat bunun için tarihi sadece anekdotlardan ibaret görmemek, onu bir süreç olarak algılamak gerekir. Tarihi incelediğimizde aynı sonuçlara varmayabiliriz; bu kötü değildir. Fakat tarihsel bakış bize günümüz hakkında ipuçları verebilir. Rahmetli hocam A.D. Lindsay'in verdiği bir örnek vardı: Bir İskoç Presbiteryen din adamı, cemaatini cehennemde yanmakla korkuturmuş. "Semaya bakarak 'Tanrım, Tanrım, bilmiyorduk' diyeceksiniz. Ve Tanrı yukarıdan sonsuz merhametiyle size bakıp 'Artık biliyorsunuz' diyecek." Belki de tarihten çıkarılacak ders budur: Kendimizi cehennemde bulmadan önce biraz bilmek iyi olur. Hatta bu bilgi eyleme dönüşürse daha da iyi.

Kaynak: Christopher Hill'in 1989'da Londra'daki
Conway Hall salonunda yaptığı konuşma

17. yüzyıl İngiltere tarihi konusundaki çalışmalarıyla bilinen Christopher Hill'in eserleri dönemi anlamak ve yeni bir bakış açısı getirmek bakımından İngiltere'de büyük bir etki yaratmıştı. Daha önceleri hâkim olan liberal eksenli tarih yorumları, İngiliz İç Savaşı'nı ve Devrimini, özgürlükler için yürütülen bir mücadele olarak görmüş, onu siyasal veya dinsel bir çatışma olarak sunmuşlardı. Hill ise bu olayı İngiltere'de kapitalizmin gelişimini hızlandıran bir sosyal devrim, burjuva devrimi olarak niteliyordu.

Gazeteci Aynur Toraman'ın hazırlamış olduğu Marksizm ve Tarih kitabı, İngiltere'nin en önemli Marksist tarihçilerden Christopher Hill'in tarih üzerine yazdığı ve onun tarih anlayışının ipuçlarını bulabileceğimiz altı makaleden oluşuyor.

Bu makalelerde, Marksizmin tarihe yaklaşımından tarihle yüzleşme ve milli tarih müfredatını nasıl ele almak gerektiğine, popüler edebiyatın ve şarkıların tarihçiler açısından öneminden Sovyetler Birliği'ndeki tarih eğitimine ve doktora çalışmalarının nasıl olması gerektiğine, tarihçilerin İngiliz kapitalizminin ortaya çıkışı ve 1640-60 devriminin karakteri konusundaki farklı yorumlarından Marx ve Engels'in bu konudaki düşüncelerine, Sovyet lider Jozef Stalin'in tarih alanındaki katkılarına dair Hill'in düşüncelerini bulacaksınız.

Bu kitap size Hill'in de söylediği ve altını çizdiği şu gerçeği hatırlatacak: "Burjuvazi kendi devrimci geçmişini unutmak istiyor. Marksistler ise halkı geçmişine kavuşturuyor."

11₺

ISBN-978-605-2283-10-3